This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

HN 63UB 4

KC 16622

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

Nathl. A. Haven's

1775

Price 4/10 ½

[illegible]

H. Cadman 1802.

M. TULLII CICERONIS

ORATIONUM XII SELECTARUM LIBER.

Editio cum OLIVET, aliiſque melioris notæ Exemplaribus collata,

ET

In uſum ſtudioſæ Juventutis edita.

ETONÆ excudit T. POTE,

M DCC XCV.

~~LC 87. 630~~ KC 16622

HARVARD COLLEGE LIBRARY
1857, April. 25.
Gift of
Mrs. N. A. Haven jr.,
of Portsmouth N. H.

1318
43-99
18

AD
LECTOREM.

IN hoc novo Orationum Ciceronis *Delectu, quem ex noſtrâ Officinâ emiſimus, monendus eſt Lector, ut diligenter perluſtratis omnibus Orationibus, eas potiſſimum excerperemus, quarum lectio juventuti plurimum prodeſſet, ſive ob formularum elegantiam, ſive ob rerum ſententiarumque præſtantiam, ſive denique ob oratorii artificii concinnitatem; quo verò conſtat, in legendis his Patris Eleoquentiæ Romanæ Orationibus, rem literariam in Scholis optimè promotam fuiſſe, nam ut ait* QUINCTILIAN Illum profeciſſe, cui Cicero valde placebit.

Præterea admonendus eſt Lector has Orationes, ſuo quaſque loco, ex ordine aptè diſponi. Hoc modo, tempora in quibus

quibus ſingulæ Orationes haberentur, luculenter notantur, ac res geſtas Populi Romani, ſerie annorum, planè conſtituuntur; Conſpectu etiam primo, videbit Lector illas lites per totum terrarum orbem celeberrimas, quarum patrocinium ſuſceperit, et qualem proceſſum fecerit illuſtriſſimus Rhetor, in tuendâ communi cauſâ Patriæ Civiumque ſuorum, quum diſcrimini ruentis Reipublicæ caput ſuum ſponte objectaret. Vale L. B. et his noſtris laboribus fruere.

M. FABII

M. FABII QUINTILIANI

De CICERONE judicium.

Lib. 10. *Inſtitut. Orat. Cap.* 1.

ORATORES vero vel præcipue Latinam eloquentiam parem facere Græce poſſunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter oppoſuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præſertim id non ſit propoſiti ut eum Demoſtheni comparem hoc tempore neque enim attinet; cum Demoſthenum imprimis legendum vel ediſcendum potius putem. Quorum ego virtutes pleroſque arbitror ſimiles, conſilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique, quæ ſunt inventionis. In eloquendo eſt aliqua diverſitas: denſior ille, hic copioſior, ille concludit adſtrictius, hic latius pugnat: ille acumine ſemper, hic frequenter, et pondere: illi ni-

hil

hil detrahi poteſt, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certe, et commiſeratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos civitatis abſtulerit: ſed et nobis illa quæ Attici mirantur, diverſa Latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidem, quanquam ſunt utriuſque, nulla contentio eſt. Cedendum vero in hoc quidem, quod ille et prior fuit, et ex magnâ parte Ciceronem, quantus eſt, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cum ſe totum ad imitationem Græcorum contuliſſet, effinxiſſe vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis. Nec vero quod in quoque optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantum; ſed plurimas, vel potius omnes ex ſe ipſo virtutes extulit immortalis ingenii beatiſſimâ ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, ſed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus in quo to-

tas

tas vires ſuas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, movere vehementius poteſt? cui tanta unquam jucunditas affluit, ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas et cum tranſverſum vi ſuâ judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi? Jam in omnibus quæ dicit, tanta autoritas ineſt, ut diſſentire pudeat; nec advocati ſtudium, ſed teſtii aut judicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix ſingula quiſquam intentiſſima cura conſequi poſſet fluunt illaborata: et illa, qua nihil pulchrius auditu eſt, oratio præ ſe fert tamen feliciſſimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis ſuæ regnare in judiciis dictus eſt: apud poſteros vero id conſecutus ut Cicero jam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur, Hunc igitur ſpectemus: hoc propoſitum nobis ſit exemplum. Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valde placebit.

ORATIONES.

I.	PRO LEGE MANILIA	Pag. 1
II.	*Pro* ARCHIA POETA	30
III.	*In* CATALINAM, *prima*	44
IV.	——————— *ſecunda*	57
V.	——————— *tertia*	70
VI.	——————— *quarta*	83
VII.	*In* PISONEM	95
VIII.	*Pro* MILONE	139
IX.	*Pro* MARCELLO	179
X.	*Pro* LIGARIO	191
XI.	*Pro* REGE DEIOTARO	205
XII.	*In* MARC. ANTONIUM, Philippica 2da.	221

ORATIO I.

PRO

LEGE MANILIA.

ARGUMENTUM.

Diuturnum et grave bellum cum Mithridate rege Ponti, Romani geſsêre. Contra hunc primùm miſſi ſunt cum imperio Sylla, et poſt hunc L. Lucullus: hi duo quanquam magnis cladibus regem afficerent, ſtantem tamen, neque victum relinquere cogebantur. Sylla enim, Marianâ factione Romæ ſæviente, coactus eſt pacem facere cum Mithridate, et domum reverti, ut hanc compeſceret. L. Lucullus cùm bello ita regem fatigaſſet, ut jam prope ad anguſtias redactus videretur; exortâ inter milites ſeditione, delere eam prohibitus eſt. Adde quòd Romæ nonnulli Lucullo infenſi efficiebant, ut Lucullus Senatuſconſulto à bello revocaretur; at eo revocato, ejuſque exercitu diſſipato, Mithridates hoſtis impunè graſſabatur, quare C. Manilius tribunis plebis legem tulit, ut Pompeius in provincias, quotquot Lucullus tenebat ſuccederet, et belli gerendi adverſus Mithridatem et Tygranem Imperator extra ordinem mitteretur; ut hâc lege Maniliâ potentia Pompeii, creſceret, et Lucullus rerum geſtarum gloriâ privari videbatur, ita optimi quoque rogationi huic obſiſtere ſtatuebant, ne omnia ad unum Pompeium deferrentur. Verum nemo interceſſit metu plebis, quæ Pompeio favebat. Solus Catulus et Hortenſius legem diſſuadebant quibus hâc oratione Cicero reſpondet, oſtendit-

que bellum eſſe neceſſarium, ac difficile, nec alium imperatorem præter Pompeium inveniri, qui huic bello gerendo ſit indoneus.

Habita eſt hæc Oratio in roſtris anno urbes conditæ 687. Ciceronis ætat. 41, cum Prætor eſſet, Coſſ. M. Æmilio Lepido, et Volcatio Tullo.

QUanquam mihi ſemper frequens conſpectus veſter, multo jucundiſſimus; hic autem locus, ad agendum ampliſſimus; ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, ſed mea vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; ſtatueremque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus tranſmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui veſtram cauſam defenderent: et meus labor in privatorum periculis caſte integréque verſatus, ex veſtro judicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus ſum facile intellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid aliis præſcriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandis eſſe voluiſtis; et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi uſu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe, et ſi quid auctoritatis in me eſt ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; et ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo

judicio

judicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure eſſe video, quod in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in qua oratio deeſſe nemini poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeii ſingulari eximiaque virtute, hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quam principium invenire. Ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo quærendus eſt.

Atque ut inde oratio mea proficiſcatur, unde 2
hæc omnis cauſa ducitur: bellum grave et periculoſum veſtris vectigalibus atque ſociis, à duobus potentiſſimis regibus infertur, Mithridate, et Tigrane: quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis, honeſtiſſimis viris, afferuntur ex Aſia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſam reipublicæ, periculaque rerum ſuarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere: huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum, ad tantum bellum adminiſtrandum: unum ab omnibus ſociis et civibus ad id bellum imperatorem depoſci, atque experi: eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem.

Cauſa quæ ſit, videtis: nunc, quid agendum ſit, conſiderate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maxime veſtros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus, cum magna

in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt : agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro qua multa majores veſtri magna et gravia bella geſſerunt : aguntur certiſſima populi Romani vectigalia, et maxima, quibus amiſſis, et pacis ornamenta, et ſubſidia belli, requiretis : aguntur bona multorum civium, quibus eſt a vobis, et ipſorum, et reipublicæ cauſa conſulendum.

3 Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuiſtis, delenda vobis eſt illa macula, Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta : quæ penitus jam inſedit, atque inveteravit in populi Romani nomine : quod is, qui uno die tota Aſia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum ſignificatione cives Romanos necandos trucidandoſque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam, ſuo dignam ſcelere ſuſcepit, ſed ab illo tempore annum jam tertium et viceſimum regnat : et ita regnat ut ſe non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, ſed emergere è patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt, in Aſiæ luce verſari. Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortiſſimi viri, et ſummi imperatores : ſed ita triumpharunt, ut ille pulſus ſuperatuſque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus eſt tribuenda, quod egerunt : venia danda, quod reliquerunt : propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam reſpublica, Murænam Sulla revocavit. 4 Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi contulit : qui poſteaquam maximas ædificaſſet ornaſſetque claſſes ; exercituſque permagnos, quibuſcunque ex gentibus potuiſſet, comparaſſet, et ſe Boſporanis, finitimis

ſuis,

ſuis, bellum inferre ſimulaſſet; uſque in Hiſpaniam ligatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctiſſimis, maximeque diverſis, uno conſilio, à binis hoſtium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtricti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino conſilio ac ſingulari virtute depulſum eſt: in altera parte ita res à L. Lucullo, ſummo viro, eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, ſed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione noſtra, neque falſa, affiſta eſſe videatur. De veſtri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte, quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. Majores veſtri ſæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injurioſius tractatis, bella geſſerunt: vos tot civium Romanorum millibus, uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quod erant appellati ſuperbius, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen, extinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum populi Romani, conſularem, vinculis ac verberibus, atque omni ſupplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani, omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum

piſſimum ſit, illud, quod accepiſtis, tueri et conſervare non poſſe.

Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes, rex, ſocius populi Romani, atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolum vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis; civitates autem omnes, cuncta Aſia atque Grecia veſtrum auxilium expectare, propter periculi magnitudinem, coguntur: imperatorem à vobis certum depoſcere, cum præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque id ſe facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur. Vident et ſentiunt hoc idem, quod vos, unum virum eſſe, in quo ſumma ſint omnia, et eum prope eſſe: quo etiam carent ægrius: cujus adventu ipſo atque nomine, tametſi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium repreſſos eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam, libare loqui non licet, tacite rogant, ut ſe quoque, ſicut cæterarum provinciarum ſocios, dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis. Atque hoc etiam magis, quam cæteros; quod ejuſmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam ſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum, non multum ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præſentem vident, tanta temperantia, tanta manſuetudine, tanta humanitate, ut ii beatiſſimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſime commoratur. Quare, ſi propter ſocios, nulla ipſi injuria laceſſiti, majores, veſtri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella geſſerunt: quanto vos ſtudio convenit, injuriis provocatos, ſociorum ſalutem una cum imperii veſtrii dignitate defendere, præſertim cum de veſtris maximis vectigalibus agatur.

Nam

Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta ſunt, ut iis ad ipſas provincias tutandas vix contenti eſſe poſſimus: Aſia vero tam opima eſt et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine paſtionis, et multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, ſi et belli utilitatem, et pacis dignitatem ſuſtinere vultis, non modo à calamitate, ſed etiam à metu calamitatis eſt defendenda. Nam cæteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non ſolum adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. Nam cum hoſtium copiæ non longe abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſervari poteſt. Quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore ammittitur. Quo tandem animo eſſe exiſtimatis aut eos, qui vectigalia nobis penſitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adſint? cum una excurſio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit? cum publicani familias maximas, quas in ſalinis habent, quas in agris, quas in portubus atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrentur? Putatiſne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos, qui vobis fructuoſi ſunt, conſervaveritis, non ſolum (ut antea dixi) calamitate, ſed etiam calamitatis formidine liberatos?

Ac ne illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremam propoſueram, cum eſſem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet; quorum vobis

bis, pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam et publicani, homines et honeſtiſſimi et ornatiſſimi, ſuas rationes, et copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res et fortunæ curæ vobis eſſe debent, Etenim ſi vectigalia, nervos eſſe reipublicæ ſemper duximus: eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte eſſe dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi et induſtrii partim in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis: partim ſuas, et ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: ſapientiæ, videre, multorum civium calamitatem a republica ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoria recuperare. Neque enim iiſdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem. Deinde, quod nos eadem Aſia, atque idem iſte Mithridates initio belli Aſiatici docuit; id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum cum in Aſia res magnas permulti amiſerant, ſcimus Romæ, ſolutione impedita, fidem concidiſſe. Non enim poſſunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempublicam, et mihi credite, id quod ipſi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, et cohæret. Ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſa-

lus

lus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.

Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici; belli genus eſſe ita neceſſarium, ut ſit gerendum: non eſſe ita magnum, ut ſit pertimeſcendum. In quo maxime laborandum eſt, ne forte à vobis quæ diligentiſſime providenda ſunt, contemnenda eſſe videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, et ſapientiſſimo homini, et magno imperatori debeatur: dico ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque inſtructas fuiſſe; urbemque Aſiæ clariſſimam, nobiſque amiciſſimam, Cyzicenorum obſeſſam eſſe ab ipſo rege magna multitudine, et oppugnatam vehementiſſime, quam L. Lucullus virtute, aſſiduate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore claſſem magnam et ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam; magnas hoſtium præterea copias multis præliis eſſe deletas: patefactumque noſtris legionibus eſſe pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet; Sinopen, atque Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæteraſque urbes Ponti et Cappadociæ permultas, uno aditu atque adventu eſſe captas: regem ſpoliatum regno patrio atque avito, ad alios ſe reges, atque alias gentes ſupplicem contuliſſe; atque hæc omnia, ſalvis populi Romani ſociis, atque integris vectigalibus, eſſe geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis; atque ita Quirites, ut hoc vos intelligatis, à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ita ſint reliquum

liquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites, non enim hoc ſine cauſa quæri videtur, Primum ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, qua ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mœrorque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et à majoribus acceperat, et ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas, in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentius, rex ipſe è manibus effugit. Ita illum in perſequendi ſtudio mæror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque rebus ſuis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi et religioſiſſimi diripiendi cauſa in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, et prœliis uſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus, quam proceſſio longior quæreretur, Mithridates autem et ſuam manum jam

confirmarat

confirmarat, et eorum, qui ſe ex ejus regno colle-gerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum copiis juvabatur. Hoc jam fere ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximeque eorum, qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum et ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus effi-cere potuit, quantum incolumis nunquam eſt au-ſus optare. Nam cum ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut illam, poſt aquam pulſus erat, ter-ram unquam attingeret: ſed in exercitum veſtrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (ficut poetæ ſolent, qui res Ro-manis ſcribunt) præterire me noſtram calamita-tem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, ſed ex ſermone rumor af-ferret. Hic in ipſo illo malo, graviſſimaque belli offenſione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem mi-litum, qui jam ſtipendiis confecti erant, dimiſit; partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo con-ſulto: ſed eo vos conjectura perſpicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſ-cipiant integræ gentes, novus imperator veſter ac-cipiat, vetere pulſo exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet, gene-re ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum. Reſtat, ut de imperatore ad id bellum diligendo ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videa-tur.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque inno-centium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis

deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis! Nunc vero cum ſit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperarit; quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſu dubium facere poſſet? Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo atque pueritiæ diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt? qui extrema pueritia miles fuit ſummi imperatoris? ineunte adoleſcentia maximi ipſe exercitus imperator? qui ſæpius cum hoſte conflixit, quam quiſquam cum inimico concertavit? plura bella geſſit, quam cæteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adoleſcentia ad ſcientam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis: non offenſionibus belli, ſed victoriis: non ſtipendiis, ſed triumphis eſt erudita? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum. Varia et diverſa genera et bellorum, et hoſtium, non ſolum geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant, in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientam fugere poſſit.

Jam vero virtuti Cn. Pompeii, quæ poteſt par oratio inveniri? Quid eſt, quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Neque enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo exiſtimantur, labor

bor in negotio, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor, L. Sulla, hujus virtute et ſubſidio confeſſus eſt liberatum. Teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii, explicavit. Teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit. Teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum internecione patefactum eſt. Teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpiſſime plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratoſque conſpexit. Teſtis eſt iterum et ſæpius Italia, quæ cum ſervili bello tetro periculoſoque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum atque imminutum eſt; adventu ſublatum ac ſepultum. Teſtes vero jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum univerſa, tum in ſingulis oris omnes ſinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late diviſum atque diſperſum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe? Quam provinciam tenuiſtis à predonibus liberam per hoſce annos? Quod vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui præſidio, claſſibus veſtris, fuiſtis? quam multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quam multas aut metu relictas, aut

B à præ-

à prædonibus captas urbes eſſe ſociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longe à domo bellare, et propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis ego veſtris mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, cum exercitus noſtri Brundiſio, nunquam, niſi ſumma hieme, tranſmiſerint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar; cum legati populi Romani redempti ſint? Mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cum duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas urbes, innumerabileſque alias, captas eſſe commemorem, cum veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam et ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis? An vero ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque pleniſſimum navium, inſpectantæ prætore, à prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem, ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, à prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, cum, prope inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui conſul populi Romani præpoſitus eſſet, à prædonibus capta atque oppreſſa eſt? Pro Dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante oſtium Tiberinum claſſem hoſtium videbatis, ii nunc nullum intra Oceani oſtium prædonum navem eſſe audiatis? Atque hæc qua celeritate geſta ſint, quanquam videtis tamen à me in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut conſequendi quæſtus ſtudio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio du-

ce, belli impetus navigavit? Qui nondum tempeſtivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum claſſe venit: atque hæc tria frumentaria ſubſidia reipublicæ firmiſſimis præſidiis, claſſibuſque munivit. Inde, ſe cum in Italiam recepiſſet, duabus Hiſpaniis, et Gallia Ciſalpina præſidus ac navibus confirmata, miſſis item in oram Illyrici maris, et in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus, firmiſſimiſque præſidiis adornavit: ipſe autem, ut à Brunduſio profectus eſt, undequinquageſimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique ſunt; partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cum ad eum uſque in Pamphyliam legatos deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſideſque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, media æſtate confecit. Eſt hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulo antè commemorare cœperam, quantæ, atque quam multæ ſunt? Non enim ſolum bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ, comiteſque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent eſſe imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, qualia ſunt in Cn. Pompeio, conſideremus. Summa enim omnia ſunt, Quirites: ſed ea magis ex aliorum contentione, quam ipſa per ſeſe cognoſci atque intelligi poſſunt. Quem enim poſſumus imperatorem aliquo in numero

mero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? Quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino: quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui aute de ſe voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hoſce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum noſtri imperatores fecerunt, recordamini. Tum facilius ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrum plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis, hoſtium urbes, an hibernis, ſociorum civitates eſſe delatas? Neque enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſe ipſum non continet: neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? Jam vero, quemadmodum milites hibernet quotidie, ſermones ac literæ perferuntur Non modo, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur: ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt. Age vero cæteris in rebus quali ſit temperantia, conſiderate. Unde illam tantam celeritatem, et tam incredibilem curſum inventum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita

quædam

quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæ res, quæ cæteros remorari ſolent, non retardarunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem. Poſtremo ſigna, et tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille ne viſenda quidem exiſtimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, ſicut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cælo delapſum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos hac quondam abſtinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falſo memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non ſine cauſa majores ſuos tum, cum hac temperantia magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano, quam imperare aliis, maluiſſe. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis eſſe dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Jam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipſo ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoſtis. Fidem vero ejus inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam judicarint? Humanitate jam tanta eſt, ut difficile dictu ſit, utrum hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint.

Et quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc tranſmittendum ſit, qui ad omnia noſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam conſilio natus eſſe videatur? Et quoniam auctoritas

multum in bellis quoque adminiſtrandis, atque imperio militari valet; certe nemini dubium eſt, quin ea re idem ille imperator plurimum poſſit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat, cum ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus res geſtæ pares? De quo homine vos, (id quod maxime facit auctoritatem) tanta et tam præclara judicia feciſtis? An vero ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quo non illius diei fama pervaſerit, cum univerſus populus Romanus referto foro, repletiſque omnibus templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, unum ſibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depopoſcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla ſumantur; qui quo die à vobis maritimo bello præpoſitus eſt imperator, tanta repente vilitas annonæ ex ſumma inopia et caritate rei frumentariæ conſecuta eſt unius hominis ſpe et nomine, quantam vix ex ſumma ubertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet. Jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paulo ante invitus admonui: cum ſocii pertimuiſſent; hoſtium opes animique creviſſent; cum ſatis firmum præſidium provincia non haberet; amiſiſſetis Aſiam, Quirites, niſi ad id ipſum temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attuliſſet. Hujus adventus et Mithridatem inſolita inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem

Aſiæ retardavit. Et quiſquam dubitabit quid virtute perfecturus ſit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quam facile imperio atque exercitu ſocios et vectigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomine ac rumore defenderit? Age vero, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud hoſtes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diverſis, tam brevi tempore omnes una huic ſe dediderunt? Quod Cretenſium legati, cum in eorum inſula noſter imperator exercituſque eſſet, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique ſe omnes Cretenſium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iſte Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum uſque in Hiſpaniam miſit? eumque Pompeius legatum ſemper judicavit: ii, quibus ſemper erat moleſtum, ad eum potiſſimum eſſe miſſum, ſpeculatorem, quam legatum judicari maluerunt. Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis, magniſque veſtris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis.

Reliquum eſt, ut de felicitate (quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe et commemorare de altero poſſumus) ſicut æquum eſt homini de poteſtate Deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et cæteris magnis imperatoribus, non ſolum propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius, imperia mandata, atque exercitus eſſe commiſſos. Fuit enim profecto quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius poteſtate fortunam

poſitam

poſitam eſſe dicam, ſed ut præterita meminiſſe, reliqua ſperare videamur, ne aut inviſa Diis immortalibus oratio noſtra, aut ingrata eſſe videatur. Itaque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate geſſerit: ut ejus ſemper voluntatibus non modo cives aſſenſerint; ſocii obtemperarint, hoſtes obedierint; ſed etiam venti tempeſtateſque obſecundarint. Hoc breviſſime dicam, neminem unquam tam impudentem fuiſſe, qui à Diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas Dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum ſit, Quirites, cum communis ſalutis atque imperii, tum ipſius hominis cauſa (ſicuti facitis) velle et optare debetis. Quare cum et bellum ita neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit: ita magnum, ut accuratiſſime ſit adminiſtrandum: et cum ei imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a Diis immortalibus oblatum et datum eſt, in rempublicam conſervandam atque amplificandam conferatis? Quod ſi Romæ Cn. Pompeius privatus eſſet hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat diligendus atque mittendus. Nunc, cum ad cæteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipſis locis adſit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere ſtatim poſſit; quid expectamus? aut cur non, ducibus Diis immortalibus, eidem, cui cætera ſumma cum ſalute reipublicæ commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clariſſimus, amantiſſimus reipublicæ, veſtris beneficiis ampliſſimis affectus, Q. Catulus; itemque ſummis ornamentis honoris, for-

tunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortenſius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuiſſe, et valere oportere confiteor; ſed in hac cauſa, tametſi cognoſcitis auctoritates contrarias virorum fortiſſimorum et clariſſimorum, tamen omiſſis auctoritatibus, ipſa re et ratione exquirere poſſumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc à me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe, concedunt, et neceſſarium bellum eſſe et magnum, et in uno Cn. Pompeio ſumma eſſe omnia. Quid igitur ait Hortenſius? Si uni omnia tribuenda ſunt, unum digniſſimum eſſe Pompeium: ſed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obſolevit jam iſta oratio, re multo magis, quam verbis, refutata. Nam. tu idem, Q. Hortenſi, multa, pro tua ſumma copia ac ſingulari facultate dicendi, et in ſenatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque dixiſti, cum is de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem promulgaſſet: et ex hoc ipſo loco permulta item contra legem eam verba feciſti. Quid? tum, per Deos immortales! ſi plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipſius populi Romani ſalus, et vera cauſa valuiſſet, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium eſſe hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores, quæſtoreſque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu et privato, et publico prohibebamur? cum ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem tranſmarinam, neque publicam jam obire poſſemus? Quæ civitas antea unquam fuit non dico Athenienſium, que ſatis late quondam mare tenuiſſe dicitur: non Carthaginienſium, qui permultum claſſe, maritimiſque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum

rum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis et gloria remanſit: quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, et agros, et aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, uſque ad noſtram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magna, ac multo maxima parte non modo utilitatis, ſed dignitatis atque imperii caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe, Perſenque ſuperarunt, omnibuſque navalibus pugnis Carthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos paratiſſimoſque vicerunt; ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus; tum, cum inſula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari poſita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat: iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam Appia jam via carebamus: et his temporibus non pudebat magiſtratus populi Romani, in hunc ipſum locum aſcendere, cum eum vobis majores veſtri exuviis nauticis, et claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus, et cæteros, qui erant in eadem ſententia, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quam auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miſeria ac turpitudine liberavit: ſed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra, marique

marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique? (id quod eſt verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac poſtulanti. Utrum ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cum cæteri ad expilandos ſocios, diripiendaſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſa nomino, cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? De quo legando ſpero conſules ad ſenatum relaturos. Qui ſi dubitabunt aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum; neque me impediet cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, veſtrum jus beneficiumque defendam: neque, præter interceſſionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) iſti ipſi, qui minantur, etiam atque etiam, quid id liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur: propterea quod alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum, ſuſceptumque confecit.

Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate, et ſententia dicendum eſſe videatur. Qui cum ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompeio omnia poneretis,

neretis, ſi quid eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri: cepit magnum ſuæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce, *in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe* dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non et conſilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere poſſit. Sed in hoc ipſo ab eo vehementiſſime diſſentio, quod, quo minus certa eſt hominum ac minus diuturna vita, hoc magis reſpublica, dum per Deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vita, atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco, majores noſtros ſemper in pace, conſuetudini; in bello, utilitati paruiſſe; ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accommodaſſe: non dicam, duo bella maxima, Punicum et Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribuſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur: ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret. In ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quam multa ſint nova, ſummaque Catuli voluntate conſtituta, recordamini. Quid enim tam novum, quam adoleſcentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. Huic præeſſe? prefuit. Rem optime ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quam homini peradoleſcenti, cujus à ſenatorio gradu ætas longe abeſſet, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea adminiſtrandum? Fuit in his provinciis ſingulari

ſingulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, ſed etiam ſtudio omni viſendam putavit. Quid tam inuſitatum, quam ut, cum duo conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimumque pro conſule mitteretur? miſſus eſt. Quo quidem tempore, cum eſſet non nemo in ſenatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro conſule*, L. Philippus dixiſſe dicitur, *Non ſe illum ſua ſententia pro conſule, ſed pro conſulibus mittere.* Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quam ut ex ſenatus-conſulto legibus ſolutus, conſul ante fieret, quam ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex ſenatus-conſulto triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt: ea tam multa non ſunt, quam hæc, que in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, aſque à cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne ſit pereniquum, et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe: veſtrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari: præſertim cum jam ſuo jure populus Romanus in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere: propterea quod, iſtis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem

bello prædonum præponeretis. Hoc ſi vos temere feciſtis, et reipublicæ parum conſuluiſtis; recte iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur. Sin autem vos plus tum in republica vidiſtis; vos, his repugnantibus, per voſmet ipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis: aliquando iſti principes, et ſibi, et cæteris, populi Romani univerſi auctoritati parendum eſſe fateantur. Atque in hoc bello Aſiatico, et regio, non ſolum militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompeio ſingularis, ſed aliæ quoque virtutes animi multæ et magnæ requiruntur. Difficile eſt in Aſia, Cilicia, Syria, regniſque interiorum nationum, ita verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoſte, ac de laude, cogitet, etiam ſi qui ſunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile eſt dictu, Quirites quanto in odio ſimus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio miſimus injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? Urbes jam locupletes ac copioſæ requiruntur, quibus cauſa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo, et Q. Hortenſio diſputarem, ſummis et clariſſimis viris. Noverunt enim ſociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? Quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modo imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animo ac ſpiritus capere poſſit? Quare etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis, exercitus regios ſuperare

poſſe

poſſe videatur: tamen, niſi erit idem, qui ſe à pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non ſolum propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſivit. Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti, qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur? Quaſi vero Cn. Pompeium non cum ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum eſſe videamus. Quare nolite dubitare quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus ſit, quem ſocii in urbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quod ſi auctoritatibus hanc cauſam, Quirites, confirmandam putatis; eſt vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritiſſimus, P. Servilius: cujus tantæ res geſtæ terra marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat. Eſt C. Curio, ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio et prudentia præditus. Eſt Cn. Lentulus, in quo omnes, pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummum gravitatem eſſe cognoſcitis. Eſt C. Caſſius, integritate, virtute, conſtantia ſingulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi,

orationi, qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur.

Quæ cum ita ſint, C. Manili, primum iſtam tuam et legem, et voluntatem, et ſententiam laudo; vehementiſſimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneas in ſententia, neve cujuſquam vim aut minas pertimeſcas. Primum in te ſatis eſſe animi, perſeverantiæque arbitror: deinde eum tantam multitudinem cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoria, quidquid auctoritate, fide, conſtantia poſſum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi et populo Romano polliceor, ac defero. Teſtorque omnes Deos, et eos maxime, qui huic loco temploque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quo mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula facile, ut hominem præſtare oportet, innocentia tecti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſima ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur. Quamobrem, quidquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ cauſa ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt, ut aliquam bonam gratiam mihi quæſiſſe videar, ut multas etiam ſimultates partim obſcuras, partim apertas intelligam.

ligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles, ſuſcepiſſe. Sed ego me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, et reipublicæ dignitatem, et ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis et rationibus præferre oportere.

ORATIO II.

PRO

AULO LICINIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

Syllanus *et* Carbo *legem tulerant, ut ii cives Romani haberentur, qui adſcripti eſſent fœderatis civitatibus, et domicilium in Italia tum cum lex ferebatur, habuiſſent, ac intra* 60 *dies apud prætorem profeſſi eſſent. Hac lege adductus* Gracchus *quidam,* Archiam *poëtam in judicio accuſavit, quod in urbe ſe pro cive gereret, cum non eſſet civis. Negavit enim* Archiam *adſcriptum eſſe fœderatis civitatibus, et tempore legis latæ à* Syllano *et* Carbone *in Italia domicilium habuiſſe, ac apud prætorem profeſſum eſſe.* Cicero *cum unice diligerat poëtam, hac oratione ipſum in magna frequentia et concurſu hominum literatorum, defendit. Ac primum comprobat* Archiam *legitimum civem eſſe, cum* Heracleæ *et aliis civitatibus adſcriptus ſit, et tum, cum lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud prætorem profeſſus ſit. Deinde, cum cauſa per ſe tenuis ſit, digreditur in locum communem de ſtudiis literarum, ac in laudationem* Archiæ : *quibus perſuadet judicibus,* Archiam, *etiamſi non eſſet civis, cùm ſit, tamen propter eruditionem et merita erga populum Romanum, in urbem adſciſcendum eſſe. Et quia in publico judicio novum et ineptum videbatur laudare ſtudia literarum, ac perſonam, excuſat ſe* Cicero *in exordio quod novum dicendi*

genus.

genus in forum adſtrat, alienum à conſuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale eſt: Status vero conjecturalis, an Archias *ſit civis. Hoc confirmat à teſtibus, et objecta diſſolvit.*

Habita eſt hæc Oratio anno urbis conditæ 692. *M. Pupio Piſone, et M. Val. Meſſa Conſulibus, annum agente Cicerone quadrageſimum ſextum.*

SI quid eſt in me ingenii, Judices, quod ſentio quam ſit exiguum: aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter eſſe verſatum: aut, ſi hujuſce rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudiis ac diſciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope ſuo jure debet. Nam quoad longiſſime poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, et pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde uſque repetens, hunc video mihi principem et ad ſuſcipiendam, et ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum extitiſſe. Quod ſi hæc vox, hujus hortatu, præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari, et alios ſervare poſſemus, huic profecto ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, et opem et ſalutem ferre debemus. Ac, ne quis à nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut diſciplina: ne nos quidem huic cuncti ſtudio penitus unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.* Sed ne cui veſtrûm mirum 2
eſſe videatur, me in queſtione legitima, et in judicio publico, cum res agatur apud prætorem populi

puli Romani, lectiſſimum virum, et apud ſeveriſſimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a conſuetudine judiciorum, verum etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accomodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam; ut me, pro ſummo poëta, atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis ac literarum paulo loqui liberius: et in ejuſmodi perſona, quæ propter otium ac ſtudium minime in judiciis periculiſque tractata eſt, uti prope novo quodam et inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi à vobis tribui, concedique ſentiam: perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non ſegregandum, cum ſit civis, a numero civium; verum etiam, ſi non eſſet, putetis adſciſcendum fuiſſe.

Nam ut primum ex pueris exceſſit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcriberdi ſtudium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili, celebri quondam urbe et copioſa, atque eruditiſſimis hominibus, liberatiſſimique ſtudiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. Poſt in cæteris Aſiæ partibus, cunctæque Græciæ, ſic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingnii expectatio hominis, expectationem ventus admiratioque ſuperaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac diſciplinarum: ſtudiaque hæc et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iiſdem in oppidis: et hic Romæ, propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate, cæteriſque præmiis donarunt: et omnes, qui aliquid de ingeniis pote-

rant

rant judicare, cognitione atque hoſpitio dignum exiſtimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum eſſet jam abſentibus notus, Romam venit, Mario conſule, et Catulo. Nactus eſt primum conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter cum res geſtas, tum etiam ſtudium atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, cum pretextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. Sed etiam hoc non ſolum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio: audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio: à L. Craſſo colebatur: Lucullus vero, et Druſum, et Octavios, et Catonem, totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine cum teneret, afficiebatur ſummo honore, quod eum non ſolum colebant, qui aliquid percipere atque audire ſtudebant, verum etiam, ſi qui forte ſimulabant. Interim ſatis longo intervallo, cum eſſet 4 cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cum eſſet civitas æquiſſimo jure ac fœdere, adſcribi ſe in eam civitatem voluit: idque cum ipſe per ſe dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracleinſibus impetravit. Data eſt civitas Silvani lege, et Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent: ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent: et, ſi ſexaginta diebus apud prætorem eſſent profeſſi* Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profeſſus eſt apud prætorem, Q. Metellum familiariſſimum ſuum.

Si nihil aliud, niſi de civitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: cauſa dicta eſt. Quid enim

horum

horum infirmari, Grati, poteſt? Heracleæne eſſe tum adſcriptum negabis? adeſt vir ſumma auctoritate, et religione, et fide M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire: non audiviſſe, ſed vidiſſe: non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. Adſunt Heraclienſes legati, nobiliſſimi homines: hujus judicii cauſa, cum mandatis, et cum publico teſtimonio venerunt; qui hunc adſcriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas deſideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere, quæ habere non poſſumus: et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: et, cum habeas ampliſſimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo poſſunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, deſiderare. At domicilium Romæ non habuit: is, qui, tot annis ante civitatem datam, ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit. At non eſt profeſſus. Immo vero iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa profeſſione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulæ negligentius aſſervatæ dicerentur: Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas; poſt damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem reſignaſſet: Metellus, homo ſanctiſſimus modeſtiſſimuſque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, et ad judices venerit, et unius nominis litura ſe commotum eſſe dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ita ſint, quid eſt, quod de ejus civitate dubitetis, præſertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus? Etenim cum mediocribus, multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratui-
to.

to civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic, ſumma ingenii prædito gloria, noluiſſe. Quid? cum cæteri non modo poſt civitatem datam, ſedetiam poſt legem Papiniam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint: hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quod ſemper ſe Heracliensem eſſe voluit, rejicietur? Cenſus noſtros requiris ſcilicet. Eſt enim obſcurum, proximis cenſoribus, hunc cum clariſſimo imperatore L. Lucullo, apud exercitum fuiſſe: ſuperioribus, cum eodem quæſtore fuiſſe in Aſia: primis, Julio et Craſſo, nullam populi partem eſſe cenſam. Sed, quoniam cenſus non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui ſit cenſus, ita ſe jam tum geſſiſſe pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, ne ipſius quidem judicio eum in civium Romanorum jure eſſe verſatum, et teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus, et adiit hæriditates civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium delatus eſt à L. Lucullo prætore et conſule. Quære argumenta, ſi qua potes: nunquam enim hic neque ſuo, neque amicorum judicio revincetur.

Quæres à nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia ſuppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, et aures convicio defeſſæ conquieſcant. *An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, niſi animos noſtros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos doctrina eadem relaxemus?* Ego vero fateor, me his ſtudiis eſſe deditum. Cæteros pudeat, ſi qui ita ſe literis abdiderunt, ut nihil poſſint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aſpectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, Judices,

Judices, ut ab nullius unquam me tempore aut commodum, aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique ſomnus retardarit ? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum cæteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, et ad ipſam requiem animi et corporis conceditur temporis : quantum alii tribuunt tempeſtivis conviviis ; quantum denique aleæ, quantum pilæ ; tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero ? Atque hoc adeo mihi concedendum eſt magis, quod ex his ſtudiis hæc quoque cenſetur oratio et facultas : quæ quantacumque eſt in me, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ ſi cui levior videtur : illa quidem certe, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio. Nam, niſi multorum præceptis, multiſque literis mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expetendum, niſi laudem, atque honeſtatem : in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exſilii parvi eſſe ducenda : nunquam me pro ſalute veſtra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objeciſſem. Sed pleni omnes ſunt libri, plenæ ſapientum voces, plena exemplorum vetuſtas, quæ jacerent in tenebris omnia, niſi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non ſolum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum expreſſas ſcriptores et Græci et Latini reliquerunt ? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda republica proponens, animum, et mentem meam ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam.

7 Quæret quiſpiam, quid ? illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes literis proditæ ſunt, iſtane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt ?

runt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmarit. Sed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, et ſine doctrina, naturæ ipſius habitu prope divino, per ſeipſos et moderatos, et graves extitiſſe, fateor. Etiam illud adjungo, ſæpius ad laudem atque virtutem naturam ſine doctrina, quam ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam, conformatioque doctrinæ: tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolere exiſtere. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimos homines et continentiſſimos: ex hoc fortiſſimum virum et illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profecto ſi nihil ad percipiendam, colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, et ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remiſſionem, humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Nam cætera neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent; delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur.* Quod ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis noſtrûm tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur? qui cum eſſet ſenex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat a no-

bis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim veſtra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere extempore? Quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque ſententiis? quæ vero accurate, cogitateque ſcripſiſſet: ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem pervenirent.

Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui ſic à ſummis hominibus, eruditiſſimiſque accepimus, cæterarum rerum ſtudia, et doctrina, et præceptis, et arte conſtare: poëtam natura ipſa valere, et mentis viribus excitari. et quaſi divino quodam ſpiritu inflari. Quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poëtas, quod quaſi deorum aliquo dono atque munero commendati nobis eſſe videantur. Sit igitur, Judices, ſanctum apud vos, humaniſſimos homines, hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et ſolitudines voce reſpondent; beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem eſſe dicunt ſuum: Chii ſuum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnei vero ſuum eſſe confirmat. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter ſe, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, poſt mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate, et legibus noſter eſt, repudiabimus? Præſertim cum omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam? Nam et Cimbricas res

adoleſcens

adoleſcens attigit, et ipſi illi C. Mario, qui durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quiſquam eſt tam averſus à Muſis, qui non mandari verſibus æternum ſuorum laborum facile præconium patiatur.* Themiſtoclem illum ſummum Athenis virum dixiſſe aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentiſſime audiret: *Ejus, à quo ſua virtus optime prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, et in multa varietate terra marique verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modo L. Lucullum, fortiſſimum et clariſſimum virum, verum etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipſa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus eſt, urbem amiciſſimam Cyzicenorum, ejuſdem conſilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam eſſe, atque ſervatam: noſtra ſemper feretur, et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: noſtra ſunt tropæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius. Itaque etiam in ſepulchro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus è marmore. At iis laudibus certe non ſolum ipſi, qui laudantur, ſed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non

ſine communi omnium noſtrûm laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus: Latina ſuis finibus, exiguis ſane, continentur. Quare ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, quo minus manuum noſtrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ cauſa, dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum eſt, et laborum.

Quam multos ſcriptores rerum ſuarum magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum aſtitiſſet, *O fortunate*, inquit, *adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris.* Et vere. Nam, niſi Ilias illa extitiſſet; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mytilenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum civitate donavit? et noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, ſi civis Romanus Archias legibus non eſſet, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cum Hiſpanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiaſſet: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poëta

de

de populo ſubjeciſſet, quod epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui ſub ea conditione, *ne quid poſtea ſcriberet.* Qui ſedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium et virtutem in ſcribendo, et copiam non expetiſſet? Quid? à Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſertim uſque eo de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis pingue quiddam ſonantibus atque peregrinum, tamen aures ſuas dederet. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt; ſed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudes ſtudio; et optimus quiſque maxime gloria ducitur.* Ipſi illi philoſophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem, nobilitatemque deſpiciunt, prædicari de ſe, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir et imperator, Attii, amiciſſimi ſui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poëtarum nomen et muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à Muſarum honore, et à poëtarum ſalute abhorrere. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, Judices, indicabo, et de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, veruntamen honeſto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperii, et pro vita civium, proque univerſa republica geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi

magna res et jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque deſiderat, præter hanc laudis et gloriæ: qua quidem detracta, Judices, quid eſt, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, ſi nihil animus præſentiret in poſterum, et ſi, quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas: nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis vigiliiſque angeretur, neque toties de vita ipſa dimicaret. Nunc inſidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes et dies animum gloriæ ſtimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendum commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam.*
12 An vero tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribuſque verſamur, ut, cum, uſque ad extremum ſpatium, nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An cum ſtatuas et imagines, non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudioſe multi ſummi homines reliquerint; conſiliorum relinquere, ac virtutum noſtrarum effigiem nonne multo malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo ſpargere me ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc vero ſive a meo ſenſu poſt mortem abfutura eſt, ſive, ut ſapientiſſimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam, ſpeque delector.

Quare conſervate, Judices hominem pudore eo, quem amicorum ſtudiis videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venuſtate: ingenio autem

tem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis; cauſa vero ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita ſint: petimus à vobis, Judices, ſi qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe: ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit: qui etiam his recentibus noſtris, veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur: quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti, atque dicti: ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtra levatus potius, quam acerbitate violatus eſſe videatur. Quæ de cauſa, pro mea conſuetudine, breviter, ſimpliciterque dixi, Judices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque judiciali conſuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipſius ſtudio locutus ſum, ea, Judices, a vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta; ab eo, qui judicium exercet, certe ſcio.

ORATIO III.

Quæ eſt prima in

L. CATILINAM.

Argumentum ſuper quatuor *Catilinariis*.

Lucius Catalina, *teſte* Salluſtio Criſpo, *qui conjurationem hujuſmodi ſcripſit, nobili genere natus fuit, mangâ vi animi et corporis, ſed ingenio malo pravoque. Huic ab adoleſcentiâ bella inteſtina, rapinæ, cædes, diſcordia civilis, grata fuêre; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, virgiliæ fuit, ſuprà quam credibile eſt. Animus audax, ſubdolus, varius, cujuſlibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens cupiditatibus, ſatìs eloquentiæ ſapientiæ parùm; vaſtus animus immoderata vel incredibilia, et nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationem* L. Scyllæ *libido maxima invaſerat reipublicæ capiendæ; neque id quibus modis aſſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat. Agitabatur magìs atque magìs animus, indieſque ferox: inopiâ familiaris rei, ſcelerum conſcientiâ, quæ utraque his artibus auxerat, quas ſuprà memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos peſſima ac diverſa mala inter ſe luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus eſt, id quod facillimum factu erat, omnium flagitioſorum atque facinoroſorum circum ſe tanquam ſtipatorum catervas habere. His amicis ſociiſque confiſus, opprimendæ reipublicæ*

licæ conſilium cepit: ad hoc quietis rebus ipſi conſulatum petenti magna ſpes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia *nobilis mulier inſolentiâ* Q. Curii *conſocii cognitum propalavit. Quo accenſis patrum ſtudiis* M. Tullius, Cn. Antonius *conſules declarantur. At* Tullius, *cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos et aſtutias, et perquirendum illius conſilia vigilavit. Tandem manifeſtâ re apud P. C. publico in ſenatu* Catilinam *præſentem invehit, monetque ut ex primâ invectivâ liquet, urbe diſcedat. Inde per ſecundam invectivam milites ſeu* Quirites *in* Catilinam *hortatur: monetque ſi qui ſunt conjurationis complices, abeant. Ad* Quirites *item per tertiam. Qualiter conſpirationem noverit, manifeſtat; rogatque grates agant diis, et indies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, ſenatum conſulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonſtrativo, in quantum* Catilinam *vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum conſulit. Conſtitutio videtur generaliter conjecturalis. Diſpoſitio verò eſt non ab artis inſtitutione profecta, ſed ad caſum temporis, oratoris judicio, accommodata.*

Habita eſt hæc Oratio in ſenatu 6. Indus Novem. in æde Jovis Statoris, anno urbis conditæ 690. ætatis ſuæ quadrageſimo quarto.

QUouſque tandem abutere, Catilina patientia noſtra? quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet? quem ad finem ſeſe effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora vultuſque moverunt?

moverunt? Patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrum ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, conſul videt; hic tamen vivit. Vivit? Imo vero etiam in Senatum venit: fit publici conſilii particeps: notat et deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrum. Nos autem, viri fortes, ſatisfacere reipublicæ videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu conſulis, jampridem oportebat: in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir ampliſſimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem, nos conſules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus ſtudentem, manu ſua occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quam acerbiſſimum hoſtem coërcerent. Habemus enim ſenatuſconſultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deeſt reipublicæ conſilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, conſules deſumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius conſul videret, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Nox nulla interceſſit; interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre, avo, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius conſularis. Simili ſenatuſconſulto, C. Mario et L. Valerio Conſulibus permiſſa eſt reſpublica; num unum diem poſtea L. Saturninum, tribunum plebis et C. Ser-

vilium

vilium prætorem, mors ac reipublicæ pœna remorata eſt? At nos viceſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujuſmodi ſenatuſconſultum, veruntamen incluſum in tabulis, tanquam in vagina reconditum: quo ex ſenatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit. Vivis: et vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam.

Cupio, Patres conſcripti, me eſſe clementem; cupio in tantis reipublicæ periculis non diſſolutum videri: ſed jam meipſum inertiæ, nequitiæque condemno. Caſtra ſunt in Italia contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducemque hoſtium, intra mœnia, atque adeo in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ſerius à me, quam quiſquam crudelius factum eſſe dicant. Verum ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis, et firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempublicam poſſis. Multorum te etiam oculi et aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient. Etenim quid eſt Catilina, 3
quod jam amplius expectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt?

teſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undiqus: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtine, me ante diem xii. Kalendas Novembris, dicere in ſenatu, fore in armis certo die, qui dies futurus eſſet ante diem vi. Kalendas Novembris, C. Manlium, audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem v. Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roman non tam ſui conſervandi, quam tuorum conſiliorum reprimendorum cauſa profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, cum tu deceſſu cæterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas? Quid? cum tute Præneſte Kalendis ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe conſideres: ſenſiſtine, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis, vigiliiſque eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, ſed etiam non videam, planeque ſentiam. 4 Recognoſce tandem mecum illam ſuperiorem noctem. Jam intelliges multo me vigilare acrius ad ſalutem, quam te ad perniciem reipublicæ. Dico te priore nocte veniſſe inter falcarios (non agam abſcure) in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures ejuſdem amentiæ, ſceleriſque ſocios. Num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas. Video enim eſſe hic in ſenatu quoſdam, qui tecum una fuere. O Dii immortales,

mortales, ubinam gentium ſumus ? in qua urbe vivimus ? quam rempublicam habemus ? Hic, hic ſunt, in noſtro numero, Patres conſcripti, in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimoque conſilio, qui de meo, noſtrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hoſce ego video conſul, et de republica ſententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quo quemque proficiſci placeret: deligiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum; dixiſti paulum tibi eſſe etiam tum moræ, quod egò viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſta cura liberarent, et ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu mane ad me ſalutatum miſeras, cum illi ipſi veniſſent; quos ego jam multis ac ſummis viris ad me id temporis venturos eſſe prædixeram. Quæ cum ita ſint, Catalina, perge 5
quo cœpiſti; egredere aliquando ex urbe; patent portæ: proficiſcere. Nimium diu te imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: ſi minus, quam plurimos ? Purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te muris interſit. Nobiſcum verſari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non ſinam. Magna Diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Jovi Statori, antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infeſtam reipublicæ peſtem toties jam effugimus. Non eſt ſæ-

pius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi conſuli deſignato, Catilina, inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo, et competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio, et copiis, nullo tumultu publice concitato. Denique quotieſcunque me petiſti, per me tibi obſtiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ eſſe conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam univerſam petis. Templa Deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium Italiam denique totam, ad exitium et vaſtitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, diſciplinæque majorum proprium eſt, facere nondum audeo: faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, ad communem ſalutem utilius. Nam ſi te interfici juſſero, reſidebit in republica reliqua conjuratorum manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et pernicioſa ſentina reipublicæ. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante facere, quod jam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul hoſtem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo; ſed, ſi me conſulis, ſuadeo.

Quid enim, Catalina, eſt, quod te jam in hac urbe delectare poſſit? in qua nemo eſt, extra iſtam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam, ferrum, aut

ad

ad libidinen, facem prætuliſti? Quid vero? nuper, cum morte ſuperioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? Quod ego prætermitto, et facile patior ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitiſſe, aut hoc vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrum vitam ſalutemque pertinent. Poteſtne tibi hujus vita hæc lux, Catilina, aut hujus cæli ſpiritus eſſe jucundus, cum ſcias, horum eſſe neminem, qui neſciat, te pridie Kalendas Januarias Lepido, et Tullo Conſulibus, ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, et principum civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam reipublicæ obſtitiſſe? Ac jam illa omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multo poſtea commiſſa. Quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem interficere conatus es? Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil aſſequeris. nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle deſiſtis. Quoties jam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties vero excidit caſu aliquo, et elapſa eſt? Tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris, ac devota ſit, neſcio, quod eam neceſſe putas conſulis in corpore defigere. Nunc vero, quæ tua eſt iſta vita? ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordia, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paulo ante in ſenatum. 7

ORATIO III.

Quæ eſt prima in

L. CATILINAM.

Argumentum ſuper quatuor *Catilinariis.*

Lucius Catalina, *teſte* Salluſtio Criſpo, *qui conjurationem hujuſmodi ſcripſit, nobili genere natus fuit, mangâ vi animi et corporis, ſed ingenio malo pravoque. Huic ab adoleſcentiâ bella inteſtina, rapinæ, cædes, diſcordia civilis, grata fuêre; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, virgiliæ fuit, ſuprà quam credibilè eſt. Animus audax, ſubdolus, varius, cujuſlibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens cupiditatibus, ſatìs eloquentiæ ſapientiæ parùm; vaſtus animus immoderata vel incredibilia, et nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationem* L. Scyllæ *libido maxima invaſerat reipublicæ capiendæ; neque id quibus modis aſſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat. Agitabatur magìs atque magìs animus, indieſque ferox: inopiâ familiaris rei, ſcelerum conſcientiâ, quæ utraque his artibus auxerat, quas ſuprà memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos peſſima ac diverſa mala inter ſe luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus eſt, id quod facillimum factu erat, omnium flagitioſorum atque facinoroſorum circum ſe tanquam ſtipatorum catervas habere. His amicis ſociiſque confiſus, opprimendæ reipub-*

licæ

licæ conſilium cepit: ad hoc quietis rebus ipſi conſulatum petenti magna ſpes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia *nobilis mulier inſolentiâ* Q. Curii *conſocii cognitum propalavit. Quo accenſis patrum ſtudiis* M. Tullius, Cn. Antonius *conſules declarantur. At* Tullius, *cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos et aſtutias, et perquirendum illius conſilia vigilavit. Tandem manifeſtâ re apud P. C. publico in ſenatu* Catilinam *præſentem invehit, monetque ut ex primâ invectivâ liquet, urbe diſcedat. Inde per ſecundam invectivam milites ſeu* Quirites *in* Catilinam *hortatur: monetque ſi qui ſunt conjurationis complices, abeant. Ad* Quirites *item per tertiam. Qualiter conſpirationem noverit, manifeſtat; rogatque grates agant diis, et indies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, ſenatum conſulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonſtrativo, in quantum* Catilinam *vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum conſulit. Conſtitutio videtur generaliter conjecturalis. Diſpoſitio verò eſt non ab artis inſtitutione profecta, ſed ad caſum temporis, oratoris judicio, accommodata.*

Habita eſt hæc Oratio in ſenatu 6. *Idus Novem. in æde Jovis Statoris, anno urbis conditæ* 690. *ætatis ſuæ quadrageſimo quarto.*

QUouſque tandem abutere, Catilina patientia noſtra? quamdiu etiam furor iſte tuus nos eludet? quem ad finem ſeſe effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil concurſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora vultuſque moverunt?

moverunt? Patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrum ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, conſul videt; hic tamen vivit. Vivit? Imo vero etiam in Senatum venit: fit publici conſilii particeps: notat et deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrum. Nos autem, viri fortes, ſatisfacere reipublicæ videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu conſulis, jampridem oportebat: in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir ampliſſimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem, nos conſules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus ſtudentem, manu ſua occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quam acerbiſſimum hoſtem coërcerent. Habemus enim ſenatuſconſultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deeſt reipublicæ conſilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, conſules deſumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius conſul videret, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Nox nulla interceſſit; interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre, avo, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius conſularis. Simili ſenatuſconſulto, C. Mario et L. Valerio Conſulibus permiſſa eſt reſpublica, num unum diem poſtea L. Saturninum, tribunum plebis et C. Ser-

vilium

villium prætorem, mors ac reipublicæ pœna remorata eſt? At nos viceſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujuſmodi ſenatuſconſultum, veruntamen incluſum in tabulis, tanquam in vagina reconditum: quo ex ſenatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit. Vivis: et vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam.

Cupio, Patres conſcripti, me eſſe clementem: cupio in tantis reipublicæ periculis non diſſolutum videri: ſed jam meipſum inertiæ, nequitiæque condemno. Caſtra ſunt in Italia contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducemque hoſtium, intra mœnia, atque adeo in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ſerius à me, quam quiſquam crudelius factum eſſe dicant. Verum ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis, et firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempublicam poſſis. Multorum te etiam oculi et aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient. Etenim quid eſt Catilina, 3
quod jam amplius expectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt?

teſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undiqus: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtine, me ante diem xii. Kalendas Novembris, dicere in ſenatu, fore in armis certo die, qui dies futurus eſſet ante diem vi. Kalendas Novembris, C. Manlium, audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem v. Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roman non tam ſui conſervandi, quam tuorum conſiliorum reprimendorum cauſa profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, mea diligentia circumcluſum, commovere te contra rempublicam non potuiſſe, cum tu deceſſu cæterorum, noſtra tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas? Quid? cum tute Præneſte Kalendis ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu.eſſe conſideres: ſenſiſtine, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis, vigiliiſque eſſe munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, ſed etiam non videam, planeque ſentiam. Recognoſce tandem mecum illam ſuperiorem noctem. Jam intelliges multo me vigilare acrius ad ſalutem, quam te ad perniciem reipublicæ. Dico te priore nocte veniſſe inter falcarios (non agam abſcure) in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures ejuſdem amentiæ, ſceleriſque ſocios. Num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas. Video enim eſſe hic in ſenatu quoſdam, qui tecum una fuere. O Dii immortales,

mortales, ubinam gentium ſumus? in qua urbe vivimus? quam rempublicam habemus? Hic, hic ſunt, in noſtro numero, Patres conſcripti, in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimoque conſilio, qui de meo, noſtrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hoſce ego video conſul, et de republica ſententiam rogo: et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quo quemque proficiſci placeret: deligiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmaſti, te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paulum tibi eſſe etiam tum moræ, quod egò viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſta cura liberarent, et ſeſe illa ipſa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu mane ad me ſalutatum miſeras, cum illi ipſi veniſſent; quos ego jam multis ac ſummis viris ad me id temporis venturos eſſe prædixeram. Quæ cum ita ſint, Catalina, perge quo cœpiſti; egredere aliquando ex urbe; patent portæ: proficiſcere. Nimium diu te imperatorem illa tua Manliani caſtra deſiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: ſi minus, quam plurimos? Purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te muris interſit. Nobiſcum verſari jam diutius non potes: non feram, non patiar, non ſinam. Magna Diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Jovi Statori, antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infeſtam reipublicæ peſtem toties jam effugimus. Non eſt ſæ-

pius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi conſuli deſignato, Catilina, inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo, et competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio, et copiis, nullo tumultu publice concitato. Denique quotieſcunque me petiſti, per me tibi obſtiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ eſſe conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam univerſam petis. Templa Deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium Italiam denique totam, ad exitium et vaſtitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, diſciplinæque majorum proprium eſt, facere nondum audeo: faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, ad communem ſalutem utilius. Nam ſi te interfici juſſero, reſidebit in republica reliqua conjuratorum manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et pernicioſa ſentina reipublicæ. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante facere, quod jam tua ſponte faciebas? Exire ex urbe conſul hoſtem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo; ſed, ſi me conſulis, ſuadeo. Quid enim, Catalina, eſt, quod te jam in hæc urbe delectare poſſit? in qua nemo eſt, extra iſtam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam, ferrum, aut

ad

ad libidinem, facem prætuliſti? Quid vero? nuper, cum morte ſuperioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nonne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? Quod ego prætermitto, et facile patior ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrum vitam ſalutemque pertinent. Poteſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli ſpiritus eſſe jucundus, cum ſcias, horum eſſe neminem, qui neſciat, te pridie Kalendas Januarias Lepido, et Tullo Conſulibus, ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum, et principum civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam reipublicæ obſtitiſſe? Ac jam illa omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multo poſtea commiſſa. Quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem interficere conatus es? Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle deſiſtis. Quoties jam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties vero excidit caſu aliquo, et elapſa eſt? Tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris, ac devota ſit, neſcio, quod eam neceſſe putas conſulis in corpore defigere. Nunc vero, quæ tua eſt iſta vita? ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordia, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paulo ante in ſenatum.

Quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? Si hoc poſt hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum ſis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? Quid, quod adventu tuo iſta ſubſellia, vacua facta ſunt? quod omnes, conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimulatque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei ſi me iſto pacto metuerunt, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et ſi me meis civibus injuria ſuſpectum tam graviter, atque offenſum viderem: carere me adſpectu civium, quam infeſtis oculis omnium conſpici mallem. Tu cum conſcientia ſcelerum tuorum agnoſcas odium omnium juſtum, et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes ſenſuſque vulneras, eorum adſpectum præſentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odiſſent tui, neque eos alla ratione placare poſſes: ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes. Nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrum parens, odit ac metuit: et jamdiu de te nihil judicat, niſi de parricidio ſuo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces? Quæ tecum, Catalina, ſic agit, et quodammodo tacita loquitur: Nullum aliquot jam annis facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque ſociorum impunita fuit ac libera: tu non ſolum ad negligendas leges, ac quæſtiones, verum etiam ad evertendas perfringendaſque valuiſti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. Nunc vero me totam eſſe in metu propter te unum; quidquid

increpuerit,

increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod à tuo ſcelere abhorreat; non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe! ſi verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamſi vim adhibere non poſſit? Quid? quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? Quid? quod, vitandæ ſuſpicionis cauſa, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es: atque ut domi meæ te aſſervarem, rogaſti. Cum à me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tuto eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quod iiſdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem veniſti. A quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigraſti: quem tu videlicet et ad cuſtodiendum te, diligentiſſimum, et ad ſuſpicandum, ſagaciſſimum, et ad vindicandum, fortiſſimum fore putaſti. Sed quam longe videtur à carcere atque à vinculis abeſſe debere, qui ſeipſum jam dignum cuſtodia judicaverit.

Quæ cum ita ſint, Catilina, dubitas, ſi hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam iſtam multis ſuppliciis juſtis debitiſque ereptam, fugæ ſolitudinique mandare? Refer, inquis, ad ſenatum, (id enim poſtulas) et, ſi hic ordo placere ſibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum eſſe dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus: et tamen faciam ut intelligas quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, ſi hanc vocem expectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis

madvertis horum ſilentium? Patiuntur: tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio, ſi fortiſſimo viro, M. Marcello dixiſſem; jam mihi conſuli hoc ipſo in templo, jure optimo ſenatus vim et manus intuliſſet. De te autem, Catilina, cum quieſcunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi ſolum, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima: ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, cæterique fortiſſimi cives, qui circumſtant ſenatum; quorum tu et frequentiam videre, et ſtudia perſpicere, et voces paulo ante exaudire potuiſti: quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eoſdem facile adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes relinquentem, uſque ad portas proſequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exilium cogites? utinam tibi iſtam mentem Dii immortales donarent! Tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minus in præſens tempus, recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. Sed eſt mihi tanti, dummodo iſta privata ſit calamitas, et à reipublicæ periculis ſejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legem pœnæ pertimeſcas, ut temporibus reipublicæ concedas, non eſt poſtulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit. Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere: ac, ſi mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam; recta perge in exilium: vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ, ſi in exilium

lium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. Sin autem,
ſervire meæ laudi et gloriæ mavis, egredere cum
importuna ſceleratorum manu: confer te ad
Manlium: concita perditos cives; ſecerne te à
bonis: infer patriæ bellum: exſulta impio latro-
cinio, ut à me non ejectus, ad alienos; ſed invi-
tatus, ad tuos iſſe videaris. Quanquam quid ego
te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos,
qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur
armati? ſciam pactam et conſtitutam eſſe cum
Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam ar-
genteam, quam tibi, ac tuis omnibus pernicio-
ſam eſſe comfido et funeſtam futuram, cui domi
tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit,
ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illa diutius carere
poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſo-
lebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dexteram im-
piam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem
aliquando, quo te jampridem tua iſta cupiditas
effrænata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi
hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibi-
lem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura
peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nun-
quam tu non modo otium, ſed ne bellum quidem,
niſi nefarium concupiſti. Nactus es ex perditis,
atque ab omni non modo fortuna, verum etiam
ſpe derelictis, conflatam improborum manum.
Hic tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis ex-
ultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in
tanto numero tuorum neque audies virum bonum
quenquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtu-
dium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui:
jacere humi, non modo ad obſidendum ſtuprum,
verum etiam ad facinus obeundum: vigilare non
ſolum inſidiantem ſomno maritorum, verum eti-
am bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam
præclaram tuam patientiam famis, frigoris, ino-
piæ

piæ rerum omnium: quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profeci tum, cum te à conſulatu repuli, ut exul potius tentare, quam conſul vexare rempublicam poſſes: atque ut id, quod eſſet à te ſcelerate ſuſceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

Nunc, ut à me, Patres conſcripti, quandam prope juſtam patriæ querimoniam deteſter ac deprecer: percipite, quæſo, diligenter, quæ dicam, et ea penitus animis veſtris mentibuſque mandate. Etenim, ſi mecum patria, quæ mihi vita mea multo eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem eſſe hoſtem comperiſti; quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in caſtris hoſtium ſentis, auctorem ſceleris principem conjurationis, evocatorem ſervorum, et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mosne majorum? at perſæpe etiam privati in hac republica pernicioſos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? At nunquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam poſteritatis times? præclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad ſummum imperium per omnes honorum gradus extulit, ſi propter invidiam, aut alicujus periculi metum, ſalutem civium tuorum negligis. Sed, ſi quis eſt invidiæ metus, num eſt vehementius ſeveritatis ac fortitudinis invidia, quam inertiæ ac nequitiæ pertimeſcenda? An, cum bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta

tecta ardebunt: tum te non exiſtimas invidiæ
incendio conflagraturum? His ego ſanctiſſimis 12
reipublicæ vocibus, et eorum hominum, qui
idem ſentiunt, mentibus, pauca reſpondebo. Ego,
ſi hoc optimum factu judicarem, Patres conſcripti,
Catilinam morte multari: unius uſuram horæ
gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Et-
enim, ſi ſummi viri, et clariſſimi cives, Saturnini,
et Grachorum, et Flacci, et ſuperiorum complu-
rium ſanguine non modo ſe non contaminarunt,
ſed etiam honeſtarunt: certe verendum mihi non
erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto,
invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quod
ſi ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo
ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam,
non invidiam putarem. Quanquam nonnulli ſunt
in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non
videant; aut ea, quæ vident, diſſimulent: qui
ſpem Catalinæ mollibus ſententiis aluerunt con-
jurationemque naſcentem non credendo corrobe-
raverunt. Quorum auctoritatem ſecuti multi,
non ſolum improbi, verum etiam imperiti, ſi in
hunc animadvertiſſem, crudeliter, et regie factum
eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quo inten-
dit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam
ſtultum fore, qui non videat conjurationem tam
eſſe factam: neminem tam improbum, qui non
fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo
hanc reipublicæ peſtem pauliſper reprimi, non in
perpetuum comprimi poſſe. Quod ſi ſe ejecerit,
ſecumque ſuos eduxerit, et eodem cæteros undi-
que collectos naufragos aggregaverit: extingue-
tur, atque delibitur non modo hæc tam adulta
reipublicæ peſtis, verum etiam ſtirps ac ſemen 13
malorum omnium. Etenim jamdiu, Patres con-
ſcripti, in his periculis conjurationis, inſidiiſque
verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcele-
rum, ac veteris furoris et audaciæ maturitas in

noſtri

noſtri conſulatus tempus erupit. Quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur; videbimur fortaſſe ad breve quoddam tempus cura et metu eſſe relevati: periculum autem reſidebit, et erit incluſum penitus in venis atque in viſceribus reipublicæ. Ut ſæpe homines ægri morbo gravi, cum æſtu febrique jactantur, ſi aquam gelidam biberint, primo relevari videntur; deinde multo gravius vehementiuſque afflictantur; ſic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœna, vehementius vivis reliquis ingraveſcet.

Quare, Patres conſcripti, ſecedant improbi, ſecernant ſe à bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur à nobis: deſinant inſidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare. Sit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de republica ſentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conſcripti, tantam in nobis conſulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem, ut Catalinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis. Hiſce omnibus, Catalina, cum ſumma reipublicæ ſalute, et cum tua peſte ac pernicie, eumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere parricidioque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter qui iiſdem, quibus hæc urbs, auſpiciis à Romulo es conſtitutus; quem Statorem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc, et hujus ſocios à tuis aris cæteriſque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, a vita, fortuniſque civium omnium arcebis: et omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefaria ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuoſque mactabis.

ORATIO IV.

Quæ eſt ſecunda in.

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem verbis proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evaſit, erupit. Nulla jam pernicies à monſtro illo atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine controverſia vicimus. Non enim jam inter latera noſtra ſica illa verſabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus. Loco ille motus eſt, cum eſt ex urbe depulſus. Palam jam cum hoſte, nullo impediente, bellum juſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis inſidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod vero non cruentem mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egreſſus eſt, quod ei ferrum de manibus extorſimus, quod incolumes cives, quod ſtantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe et profligatum putatis? Jacet ille nunc proſtratus, Quirites, et ſe perculſum atque abjectum eſſe ſentit, et retorquet oculos profecto ſæpe ad hanc urbem; quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget. Quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam peſtem evomuerit, foraſque projecerit.

At

At ſi quis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exultat et triumphat oratio mea, me vehemeter accuſet, quod tam capitalem hoſtem non comprehenderim potius, quam emiſerim: non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catalinam, et graviſſimo ſupplicio affectum, jampridem oportebat: idque à me et mos majorum, et hujus imperii ſeveritas, et reſpublica poſtulabat. Sed quam multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverint? Ac ſi, ſublato illo depelli à vobis omne periculum judicarem: jampridem ego L. Catalinam non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, ut erat meritus, morte multaſſem, fore, ut ejus ſocios invidia oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi, ut tum palam pugnare poſſetis, cum hoſtem aperte videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quam vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleſte fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongillum mihi eduxit, quem amare in pretexta calumnia cœperat: Publicium et Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære, quam valentes, quam nobiles vos videtis? Itaque ego illum exercitum, et Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno, et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno; collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti

luxuria,

luxuria, et ruſticis decoctoribus: ex iis, qui vadimonia deferere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo ſi aciem exercitus noſtri, verum etiam ſi edictum prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hic permanent, mementote non tam exercitum illum eſſe nobis, quam hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos.

Atque hoc etiam ſunt timendi magis, quod, quid cogitent, me ſcire ſentiunt: neque tamen permoventur. Video, cui Apula ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias cædis atque incendiorum depopoſcerit. Omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt: patefeci in ſenatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, ſi illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram. Quod expectavi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe aperte conjurationem contra rempublicam videretis. Niſi vero ſi quis eſt, qui Catilinæ ſimiles cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati locus: ſeveritatem res ipſa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, ne patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere. Demonſtrabo iter: Aurelia via profectus eſt. Si accelerare volent, ad veſperam conſequentur. O fortunatam rempublicam, ſiquidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhauſto, relevata mihi et recreata reſpublica videtur. Quid enim mali, aut ſceleris fingi, aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit? Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum

ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vixiſſe fateatur? Quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum? Jam vero quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſime ſerviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam ſubito non ſolum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? Nemo, non modo Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit. Atque ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis, nemo eſt in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in ſcena levior, et nequior, qui ſe non ejuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Atque, idem tamen, ſtuprorum et ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore, et fama, et ſiti, ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis prædicabatur, cum induſtria ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis, in libidine, audaciaque conſumerentur. Hunc vero ſi ſui fuerint comites ſecuti: ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges? ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam, ô præclaram laudem conſulatus mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas: patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas obliguerunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen

illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod ſi in vino et alea commeſſationes ſolum, et ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi. Hoc vero quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, ſertis redimitti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod: et pœnas jàmdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit: non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagarit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano facere poſſit. Omnia ſunt externa, unius virtute, terra, marique pacata. Domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis. Cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum. Quæ ſanari poterant, quacunque ratione ſanabo. Quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quieſcant: aut, ſi et in urbe, et in eadem mente permanent; ea, quæ merentur, expectent. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium ejectum eſſe Catilinam. Quod ego ſi verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, et permodeſtus vocem conſulis ferre non potuit: ſimulatque ire in exilium juſſus eſt, paruit, quievit. Heſterno die, cum domi meæ

pene interfectus eſſem, ſenatum in ædem Jovis Statoris convocavi: rem omnem ad patres conſcriptos detuli. Quo cum Catilina veniſſet: quis eum ſenator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ita aſpexit, ut perditum civem, ac non potius ut importuniſſimum hoſtem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt.

Hic ego vehemens ille conſul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæſivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuiſſet necne. Cum ille homo audaciſſimus, conſcientia convictus, primo reticuiſſet: patefeci cætera. Quid ea nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proxima conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui. Cum hæſitaret, cum teneretur; quæſivi, quid dubitaret eo proficiſci, quo jampridem pararat: cum arma, cum ſecures, cum faſces, cum tubas, cum ſigna militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exilium ejiciebam, quem jam ingreſſum eſſe in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iſte centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit: et illa caſtra nunc non Catilinam ducem expectant: et ille ejectus in exilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet. O conditionem miſeram, non modo adminiſtrandæ, verum etiam conſervandæ reipublicæ! Nunc ſi L. Catilina, conſiliis, laboribus periculis, meis circumcluſus ac debilitatus, ſubito pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciendi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris, et belli, iter ad fugam, atque in exilium converterit: non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus ac perterritus

mea

mea diligentia, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens, in exilium ejectus à conſule, vi et minis eſſe dicetur: et erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum: me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſane ejectus eſſe à me, dummodo eat in exilium. Sed mihi credite, non eſt iturus. Nunquam ego à Diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ cauſâ, ut L. Catilina n ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis: ſed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi ſit invidioſum aliquando, quod illum emiſerim potius, quam quod ejecerim. Sed cum ſint homines, qui illum, cum profectus ſit, ejectum eſſe dicant, iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent? Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quam ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem, ſi mehercule hoc quod agit, nunquam ante cogitaſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quam exulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis Roma profectus eſt: optemus potius, ut eat in exilium, quam queramur. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur: et de eo hoſte, qui jam fatetur ſe eſſe hoſtem: et quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo: de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? Quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſit, non tam ulciſci ſtudeo, quam ſanare, et ipſos placare

reipublicæ. Neque id quare fieri non poſſit, ſi me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilii atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam. Unum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam poſſeſſiones habent: quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes: voluntas vero, et cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copioſus ſis: et dubites de poſſeſſione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exſpectas? Bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium, tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? An tabulas novas? errant, qui iſtas à Catilina expectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi maturius facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris fructibus prædiorum; et locupletioribus his, et melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines minime puto pertimiſcendos, quod aut deduci de ſententia poſſunt; aut, ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi. Alterum genus eſt eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica deſperant, perturbata, conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet et idem, quod cæteris omnibus, ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe. Primum omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipublicæ: deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam,

cordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: Deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris, præſentes auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod eum ſummo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et ſanguine civium, quæ mente conſcelerata ac nefaria concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident id ſe cupere, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe?

Tertium genus eſt ætate jam affectum, ſed tamen excertitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſuccedit. Hi ſunt homines ex iis coloniis, quas Feſulis Sylla conſtituit: quas ego univerſas, civium eſſe optimorum, et fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſius inſolentiuſque jactarunt. Hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes, homines tenues atque egentes, in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo deſinant furere, ac proſcriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati ut jam iſta non modo homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

Quartum genus eſt ſane varium, et miſtum, et turbulentum: qui jampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam ſumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis,

judiciis,

judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe, et ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quam infitiatores lentos eſſe arbitror. Qui homines primum ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ita, ut non modo civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſte non poſſunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quam ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo poſſunt: et pereant ſane in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolum numero, verum etiam genere ipſo, atque vita: quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac ſinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, et talaribus tunicis: velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, et vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique verſantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non ſolum amare, et amari, neque cantare, et ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, et ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis ſaltare didicerunt. O bel-

lum

lum magnopere pertimeſcendum, cum hanc ſit habiturus Catilina ſcortorum cohortem prætoriam. 11 Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra preſidia, veſtroſque exercitu: et primum gladiatori illi confecto et ſaucio, conſules, imperatoreſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilveſtribus. Neque vero cæteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopia ac egeſtate conferte debeo. Sed, ſi, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Iatſia, provinciis omnibus, exteris nationibus: ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus; ex eo ipſo, quam valde illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique equitas, temperantia, fortitudo, prudentia virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremo copia cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſmodi certamine ac prælio, nonne, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, Dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus, tot et tanta vitia ſuperari?

12 Quæ cum ita ſint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſ-

que

que defendite: mihi, ut urbe ſine veſtro motu, ac ſine ullo tumultu, ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri, certiores à me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facile urbes ſuas, fineſque defendent: gladiatores, quam ſibi ille maximam manum, et ceriſſimam fore putavit, quanquam meliore animo ſunt, quam pars patriciorum, poteſtate tamen noſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeo qui contra urbis ſalutem, omniumque veſtrum, in urbe à Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum obliviſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. Nullus eſt portæ cuſtos: nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt. Qui vero in urbe ſe commoverit, cujus ego non modo factum, ſed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt.

13 Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum ac maximum, me uno togato duc

duce et imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto, et tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos jam omnes ſalvi eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites: ſed multis, et non dubiis Deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo, ſed hic præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentiſſimam potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis, terra marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

ORATIO

ORATIO V.

Quæ eſt tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium veſtrum, bona, fortunas, conjuges, liberoſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, Deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, et vobis conſervatam ac reſtitutam videtis. Et, ſi non minus nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quam illi, quibus naſcimur: quod ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio: et quod ſine ſenſu naſcimur cum voluptate conſervamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad Deos immortales benevolentia, famaque ſuſtulimus: eſſe apud vos poſteroſque veſtros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque ſervavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis, ac mœnibus ſubjectos prope jam ignes, circumdatoſque reſtinximus: iidemque gladios in rempublicam deſtrictos retudimus, mucroneſque eorum à jugulis veſtris rejecimus. Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta, compertaque ſunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut et quanta, et quam manifeſta, et qua ratione inveſtigata, et comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, et expectatis, ſcire poſſitis.

Principio

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum ſceleris ſui ſocios, hujuſce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquiſſet: ſemper vigilavi, et providi, Quirites, quemadmodum in tantis, et tam abſconditis inſidiis ſalvi eſſe poſſemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis ſit timenda, quod vivus exierit): ſed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui reſtitiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et ſcelere eſſe inflamatos ſciebam, eos, nobiſcum eſſe, et Romæ remanſiſſe: in eo omnes dies noctesque conſumpſi, ut, quid agerent, quid molirentur, ſentirem ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis ſaluti veſtræ provideretis, cum oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi legatos Allobrogum, belli Tranſalpini, et tumultus Gallici excitandi cauſa, à P. Lentulo eſſe ſolicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum literis mandatiſque, ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à Diis immortalibus, tota res non ſolum à me, ſed etiam à ſenatu, et à vobis manifeſto deprehenderetur. Itaque heſterno die L. Flaccum, et C. Pontinum prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, et, cum

adveſperaſceret, occulte ad pontem Mulvium perve- nerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fue- runt, ut Tiberis inter eos, et pons intereſſet. Eodem autem et ipſi ſine cujuſq^m^. ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, et ego ex præfectura Reatina com- plures delectos adoleſcentes, quorum opera utor aſſidue in reipublicæ præſidio, cum gladiis miſe- ram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem Mulvium cum magno comitatu legati Al- lobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur et ab illis gladii, et à noſtris. Res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur
3 à cæteris. Tum interventu Pontini atque Flacci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur. Literæ, quæ- cunque erant in eo comitatu, integris ſignis, præ- toribus traduntur: ipſi comprehenſi, ad me, cum jam diluceſceret, deducuntur. Atque horum om- nium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cim- brum Gabinium, ſtatim ad me, nihil dum ſuſpi- cantem, vocavi. Deinde item arceſſitur P. Stati- lius, et poſt cum Cethegus. Tardiſſime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis, præter conſuetudinem, proxima nocte vigilaret. Cum vero ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convene- rant, literas à me prius aperiri, quam ad ſenatum referrem, placeret; ne, ſi nihil eſſet inventum, temere à me tantus tumultus injectus civitati vide- retur; negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico, non ad conſilium publicum rem inte- gram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent: tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi eſſe nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coëgi. Atque interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret.

Ex

Ex quibus ille maximum ſicarum numerum, et gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium, ſine Gallis: fidem ei publicam, juſſu ſenatus, dedi: 4
hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret ſine timore indicaret. Tum ille, cum vix ſe ex magno timore recepiſſet, dixit: à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata et literas, ut ſervorum præſidio uteretur, et ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributumque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent, præſto eſſet ille, qui et fugientes exciperet, et ſe cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum ſibi, et literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his, et à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe, ex fatis Sibyllinis aruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, et Syllam fuiſſe: eundemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem; poſt Capitolii autem incenſionem viceſimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quod Lentulo et aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum
videri. Ac, ne longum ſit, Quirites, tabellas proferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. 5
Primum oſtendimus Cethego ſignum; cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat ſcriptum ipſius manu: Allobrogum ſenatui, et populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe factu-

reipublicæ. Neque id quare fieri non poſſit, ſi me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilii atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam. Unum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno, majores etiam poſſeſſiones habent: quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes: voluntas vero, et cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copioſus ſis: et dubites de poſſeſſione detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exſpectas? Bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium, tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? An tabulas novas? errant, qui iſtas à Catilina expectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione ulla ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi maturius facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris fructibus prædiorum; et locupletioribus his, et melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines minime puto pertimiſcendos, quod aut deduci de ſententia poſſunt; aut, ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam
9 arma laturi. Alterum genus eſt eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica deſperant, perturbata, conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet et idem, quod cæteris omnibus, ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe. Primum omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipublicæ: deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam con-

cordiam,

cordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: Deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris, præſentes auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod eum ſummo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et ſanguine civium, quæ mente conſcelerata ac nefaria concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident id ſe cupere, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe?

Tertium genus eſt ætate jam affectum, ſed tamen excertitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſuccedit. Hi ſunt homines ex iis coloniis, quas Feſulis Sylla conſtituit: quas ego univerſas, civium eſſe optimorum, et fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſius inſolentiuſque jactarunt. Hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes, homines tenues atque egentes, in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo deſinant furere, ac proſcriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati ut jam iſta non modo homines, ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur.

Quartum genus eſt ſane varium, et miſtum, et turbulentum: qui jampridem premuntur; qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam ſumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis

judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti et ex urbe, et ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quam inſitiatores lentos eſſe arbitror. Qui homines primum ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ita, ut non modo civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſte non poſſunt, perire turpiter velint: aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quam ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo poſſunt: et pereant ſane in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolum numero, verum etiam genere ipſo, atque vita: quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac ſinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, et talaribus tunicis: velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, et vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique verſantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non ſolum amare, et amari, neque cantare, et ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, et ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in republica ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis ſaltare didicerunt. O bel-

lum.

lum magnopere pertimeſcendum, cum hanc ſit habiturus Catilina ſcortorum cohortem prætoriam. Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam 11 præclaras Catilinæ copias veſtra preſidia, veſtroſque exercitu : et primum gladiatori illi confecto et ſaucio, conſules, imperatoreſque veſtros opponite : deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilveſtribus. Neque vero cæteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopia ac egeſtate conferte debeo. Sed, ſi, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamus, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus : ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus ; ex eo ipſo, quam valde illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia : hinc pudicitia, illinc ſtuprum : hinc fides, illinc fraudatio : hinc pietas, illinc ſcelus : hinc conſtantia, illinc furor : hinc honeſtas, illinc turpitudo : hinc continentia, illinc libido : denique equitas, temperantia, fortitudo, prudentia virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus : poſtremo copiæ cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſmodi certamine ac prælio, nonne, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, Dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus, tot et tanta vitia ſuperari ?

Quæ cum ita ſint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſ- 12

que

que defendite: mihi, ut urbe ſine veſtro motu, ac ſine ullo tumultu, ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri, certiores à me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facile urbes ſuas, fineſque defendent: gladiatores, quam ſibi ille maximam manum, et ceriſſimam fore putavit, quanquam meliore animo ſunt, quam pars patriciorum, poteſtate tamen noſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeo qui contra urbis ſalutem, omniumque veſtrum, in urbe à Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum oblivíſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. Nullus eſt portæ cuſtos: nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt. Qui vero in urbe ſe commoverit, cujus ego non modo factum, ſed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: ſentiet in hac urbe eſſe conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem ſenatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum ac maximum, me uno togato

duce

duce et imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto, et tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorumque pœna vos jam omnes ſalvi eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites: ſed multis, et non dubiis Deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiamque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo, ſed hic præſentes ſuo numine atque auxilio ſua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis, ut, quam urbem pulcherrimam florentiſſimam potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis, terra marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

ORATIO

ORATIO V.

Quæ eſt tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium veſtrum, bona, fortunas, conjuges, liberoſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, Deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, et vobis conſervatam ac reſtitutam videtis. Et, ſi non minus nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quam illi, quibus naſcimur: quod ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio: et quod ſine ſenſu naſcimur cum voluptate conſervamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad Deos immortales benevolentia, famaque ſuſtulimus: eſſe apud vos poſteroſque veſtros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque ſervavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis, ac mœnibus ſubjectos prope jam ignes, circumdatoſque reſtinximus: iidemque gladios in rempublicam deſtrictos retudimus, mucroneſque eorum à jugulis veſtris rejecimus. Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta, compertaque ſunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites, ut et quanta, et quam manifeſta, et qua ratione inveſtigata, et comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, et expectatis, ſcire poſſitis.

Principio

Principio, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum ſceleris ſui ſocios, hujuſce nefarii belli acerrimos duces, Romæ reliquiſſet: ſemper vigilavi, et providi, Quirites, quemadmodum in tantis, et tam abſconditis inſidiis ſalvi eſſe poſſemus. Nam tum, cum ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cum illa magis ſit timenda, quod vivus exierit): ſed tum, cum illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui reſtitiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore et ſcelere eſſe inflamatos ſciebam, eos, nobiſcum eſſe, et Romæ remanſiſſe: in eo omnes dies noctesque conſumpſi, ut, quid agerent, quid molirentur, ſentirem ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis ſaluti veſtræ provideretis, cum oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi legatos Allobrogum, belli Tranſalpini, et tumultus Gallici excitandi cauſa, à P. Lentulo eſſe ſolicitatos, eoſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum literis mandatiſque, ad Catilinam eſſe miſſos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à Diis immortalibus, tota res non ſolum à me, ſed etiam à ſenatu, et à vobis manifeſto deprehenderetur. Itaque heſterno die L. Flaccum, et C. Pontinum prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos reipublicæ viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republica præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, et, cum

 adveſperaſceret,

adveſperaſceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, et pons intereſſet. Eodem autem et ipſi ſine cujuſq^{m}. ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, et ego ex præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum opera utor aſſidue in reipublicæ præſidio, cum gladiis miſeram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem Mulvium cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, fit in eos impetus: educuntur et ab illis gladii, et à noſtris. Res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontini atque Flacci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur. Literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris ſignis, prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi, ad me, cum jam diluceſceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium, ſtatim ad me, nihil dum ſuſpicantem, vocavi. Deinde item arceſſitur P. Statilius, et poſt cum Cethegus. Tardiſſime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis, præter conſuetudinem, proxima nocte vigilaret. Cum vero ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, literas à me prius aperiri, quam ad ſenatum referrem, placeret; ne, ſi nihil eſſet inventum, temere à me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me eſſe factnrum, ut de periculo publico, non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent: tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi eſſe nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coëgi. Atque interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret.

Ex

Ex quibus ille maximum ſicarum numerum, et gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium, ſine 4
Gallis: fidem ei publicam, juſſu ſenatus, dedi; hortatus ſum, ut ea, quæ ſciret ſine timore indicaret. Tum ille, cum vix ſe ex magno timore recepiſſet, dixit: à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata et literas, ut ſervorum præſidio uteretur, et ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributumque erat, incendiſſent, cædemque infinitam civium feciſſent, præſto eſſet ille, qui et fugientes exciperet, et ſe cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum ſibi, et literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his, et à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmaſſe, ex fatis Sibyllinis aruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire eſſet neceſſe; Cinnam ante ſe, et Syllam fuiſſe: eundemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem; poſt Capitolii autem incenſionem viceſimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quod Lentulo et aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum
videri. Ac, ne longum ſit, Quirites, tabellas pro- 5
ferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primum oſtendimus Cethego ſignum; cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat ſcriptum ipſius manu: Allobrogum ſenatui et populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmaſſet, eſſe factu-

rum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum precepiſſent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis, ac ſicis, quæ apud ipſum erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſetque, ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe: recitatis literis debilitatus atque abjectus, conſcientia convictus, repente conticuit. Introductus Statilius cognovit manum, et ſignum ſuum. Recitatæ ſunt tabellæ in eandem fere ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo: et quæſivi, cognoſceretne ſignum. Annuit. Eſt vero, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui, clariſſimi viri, qui amavit unice patriam, et cives ſuos; quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit.

Leguntur eadem ratione ad ſenatum Allobrogum populumque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille primo quidem negavit: poſt autum aliquanto, toto jam judicio expoſito atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis: quamobrem domum ſuam veniſſent: itemque à Vulturcio. Qui cum illi breviter, conſtanterque reſpondiſſent, per quem ad eum, quotieſque veniſſent: quæſiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubito, ſcelere demens, quanta conſcientiæ vis eſſet, oſtendit. Nam, cum id poſſet infitiari, repente præter opinionem omnium confeſſus eſt. Ita eum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua ſemper valuit, ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti etque deprehenſi, impudentia, qua ſuperabat omnes, improbitaſque defecit. Vulturcius vero ſubito proferri literas, atque aperiri juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſime perturbatus Lentulus, tamen et ſignum ſuum,

et manum cognovit. Erant autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ita: *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi cognoſces. Cura, ut vir ſis, et cogita quem in locum ſis progreſſus: et vide, quid jam tibi ſit neceſſe. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter reſpondere cœpiſſet, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certiſſima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, tabellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, ſic furtim nonnunquam inter ſe aſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari, ſed ipſi à ſe viderentur. Indiciis expoſitis, atque editis, Quirites, ſenatum conſului, de ſumma republica quid fieri placeret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſententiæ, quas ſenatus ſine ulla varietate eſt conſecutus. Et quoniam nondum eſt perſcriptum ſenatus conſultum, ex memoria vobis, Quirites, quid ſenatus cenſuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quod virtute, conſilio, providentia mea, reſpublica periculis ſit maximis liberata: deinde L. Flaccus, et C. Pontinius prætores, quod eorum opera forti fidelique uſus eſſem, merito ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, à ſuis et reipublicæ conſiliis removiſſet. Atque ita cenſuerunt, ut P. Lentulus, cum ſe prætura abdicaſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur: atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat: in M. Cæparium, cui

ad ſollicitandos paſtores, Apuliam eſſe attributam erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his coloniis, quas Feſulas L. Sylla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atque ea lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum pœna, republica conſervata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. Atque etiam ſupplicatio Diis immortalibus, pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primum poſt hanc urbem conditam togato contigit: et his decreta verbis eſt, *quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberaſſem.* Quæ ſupplicatio ſi cum cæteris conferatur, Quirites, hoc intereſt: quod cæteræ bene geſta, hæc una, conſervata republica, conſtituta eſt. Atque illud quod faciendum primum fuit, factum atque tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis et confeſſionibus ſuis, judicio ſenatus, non modo prætoris jus, verum etiam civis amiſerat; tamen magiſtratu ſe abdicavit: ut, quæ religio C. Mario, clariſſimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in Privato P. Lentulo puniendo liberaremur.

IX. Nunc, quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi periculoſiſſimique belli nefarios duces captos jam et comprehenſos tenetis, exiſtimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes ſpes, atque opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi eſſe P.

Lentuli

Lentuli ſomnum, nec L. Caſſii adipem nec, C. Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, ſollicitare poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum: conſilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat. Neque vero cum aliquid mandaverat, confectum putabat. Nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem, (dicam id, quod ſentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturnalia, conſtituiſſet, neque tanto ante exitium ac fati diem reipublicæ denunciaſſet, neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palam inventum, quam hæc tanta in rempublicam conjuratio: manifeſto inventa atque deprehenſa eſt. Quod ſi catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet: quanquam, quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri, atque obſtiti, tamen, ut leviſſime dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet, neque nos unquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberaſſemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita ſunt à me adminiſtrata, ut Deorum immortalium nutu atque conſilio et geſta, et proviſa eſſe videantur. Idque cum conjectura

conſequi

conſequi poſſumus, quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe: tum vero ita præſentes his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre poſſemus. Nam, ut illa omittam, viſas nocturno tempore ab occidente, faces, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræ motus relinquam, ut omittam cætera, quæ tam multa, nobis conſulibus, facta ſunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere Dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt. Nam profecto memoria tenetis, Cotta, et Torquato conſulibus, complures in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas cum et ſimulacra Deorum immortalium depulſa ſunt, et ſtatuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta. Tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore cum aruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes, atque incendia, et legum interitum, et bellum civile, ac domeſticum, et totius urbis atque imperii occaſum appropinquare dixerunt, niſi Dii immortales omni ratione placati, ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaque illorum reſponſis tunc et ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum Deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidemque juſſerunt, ſimulacrum Jovis facere majus, et in excelſo collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, et forum curiamque conſpiceret, fore ut ea conſilia, quæ clam eſſent inita contra ſalutem ubis atque imperii, illuſtrarentur, ut à Senatu, populoque Romano perſpici

poſſent,

poſſent. Atque illud ita collocandum conſules illi ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque à ſuperioribus conſulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, Deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim eum eſſet ita reſponſum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, et ea à perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata à nefariis civibus, verum etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud vero nonne ita præſens eſt, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum eſſe videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo juſſu et conjurati, et eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos, ſenatumque converſo, omnia et ſenatus, et vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, et patefacta vidiſtis. Quo etiam majore ſunt iſti odio, ſupplicioque digni, qui non ſolum veſtris domiciliis atque tectis, ſed etiam Deorum templis atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, et non ſim ferendus. Ille, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum ſollicitatio, ſic à Lentulo cæteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis, et barbaris, commiſſæque literæ nunquam eſſent profecto, niſi à Diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid

vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Romano bellum facere et poſſe, et non nolle videatur, ſpem imperii et rerum ampliſſimarum ultro ſibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtramque ſalutem ſuis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum eſſe putatis? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt.

107 Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis veſtris. Nam multi ſæpe honores Diis immortalibus juſti habiti ſunt, ac debiti, ſed profecto juſtiores nunquam. Erepti enim ex crudeliſſimo ac miſerrimo interitu, et erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione. Togati, me uno togato duce, et imperatore, viciſtis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſenſiones, neque ſolum eas, quas audiſtis, ſed et has, quas voſmetipſi meminiſtis, et vidiſtis. L. Sylla P. Sulpitium oppreſſit: ex urbe ejecit C. Marium, cuſtodem hujus urbis: multoſque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, conſul, armis ex urbe collegam ſuum expulit: omnis hic locus acervis corporum, et civium ſanguine redundavit. Superavit poſtea Cinna cum Mario: tum vero, clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis extincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sylla: ne dici quidem opus eſt, quanta diminutione civium, et quanta calamitate reipublicæ. Diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo et fortiſſimo viro Q. Catulo: attulit non tam ipſius interitus reipublicæ luctum, quam cæterorum. Atque illæ diſſentiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempublicam pertinerent. Non illi nullam eſſe rempublicam, ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes:

neque

neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo, crudeliſſimoque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalva urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur, ita me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini: et, cum hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putaſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: et urbem, et cives integros incolumeſque ſervavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi et collocari volo. Nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minus digni aſſequi poſſint. Memoria veſtra, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent, et corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, et ad ſalutem urbis, et ad memoriam conſulatus mei, propagatam: unoque tempore in hac republica duos cives extitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ, ſed cœli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium, ſedemque ſervaret. Sed, quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt:

runt: quod mihi vivendum ſit cum illis, quos vici ac ſubegi; iſti hoſtes aut interfectos, aut oppreſſos reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, ſi cæteris recta ſua facta proſunt, mihi mea ne quando obſint, providère. Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere poſſent, ego providi: ne mihi noceant, veſtrum eſt providere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt. Magnum enim eſt in bonis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in republica dignitas, quæ me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, ſe ipſi indicabunt. Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. Quod ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis, ſe in me unum converterint: vobis erat providendum, Quirites, qua conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ, periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt, quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri, præſertim cum neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat aſcendere? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ geſſi in conſulatu, privatus tuear, atque ornem: ut, ſi qua eſt invidia in conſervanda republica ſuſcepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curemque ut ea virtute, non caſu, geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem cuſtodem hujus urbis, ac veſtrum, atque in veſtra tecta diſcedite: et ea, quanquam jam periculum eſt depulſum, tamen æque ac priori

nocte,

nocte, cuſtodiis, vigiliiſque defendite. Id ne vobis diutius faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo.

ORATIO VI.

Quæ eſt quarta in

L. CATILINAM.

VIdeo, Patres conſcripti, in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe converſos. Video vos non ſolum de veſtro, ac reipublicæ, verum etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſollicitos. Eſt mihi jucunda in malis, et grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per Deos immortales! quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis, ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio conſulatus data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatuſque perferrem: feram non ſolum fortiter ſed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas, ſaluſque pariatur. Ego ſum ille conſul, Patres conſcripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, conſularibus auſpiciis conſecratu,: non curia, ſummum auxilium omnium gentium: non domus, commune perfugium, non lectus, ad quietem datus: non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacuo mortis periculo, atque inſidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore, in veſtro timore, ſanavi, Nunc, ſi hunc exitum conſulatus mei Dii immortales eſſe voluerunt, ut

vos, Patres conſcripti, populumque Romanum ex cæde miſera, conjuges, liberoſque veſtros, virgineſque veſtales ex acerbiſſima vexatione: templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrum ex fœdiſſima flamma: totam Italiam ex bello et vaſtitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim, ſi P. Lentulus ſuum nomen inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit: cur ego non lætor meum conſulatum ad ſalutem reipublicæ prope fatalem extitiſſe? Quare, Patres conſcripti, conſulite vobis, proſpicite patriæ, conſervate vos, conjuges, liberos, fortunaſque veſtras: populi Romani nomen, ſulutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primum debeo ſperare, omnes Deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe. Deinde, ſi quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi, atque amantiſſimi præſentis mœrore non movear, horumque omnium lachrymis, à quibus me circumſeſſum videtis. Neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, et parvulus filius, quem mihi videtur amplecti reſpublica tanquam obſidem conſulatus mei: neque ille, qui expectans hujus exitum diei, adſtat in conſpectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiam ſi vis aliqua me oppreſſerit, potius, quam et illi, et nos una cum republica pereamus. Quare, Patres conſcripti, incumbite ad reipublicæ ſalutem: circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, niſi providetis. Non Tib. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri

voluit:

voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare
conatus eſt: non L. Saturninus, qui C. Mem-
mium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſ-
træ ſeveritatis judicium adducitur. Sed tenentur
ii, qui ad urbis incendium, ad veſtram omnium
cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ reſti-
terunt. Tenentur literæ, ſigna, manus, denique
uniuſcujuſque confeſſio. Sollicitantur Allobro-
ges: ſervitia excitantur: Catilina arceſſitur: id
eſt initum conſilium, ut, interfectis omnibus, ne-
mo ne ad deplorandum quidem reipublicæ nomen,
atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem
relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei 3
confeſſi ſunt, vos multis jam judiciis judicaſtis.
Primum, quod mihi gratias egiſtis ſingularibus
verbis: et mea virtute atque diligentia, perdito-
rum hominum patefactum eſſe conjurationem de-
creviſtis. Deinde quod P. Lentulum, ut ſe abdi-
caret prætura, coëgiſtis: tum quod eum, et cæ-
teros, de quibus judicaſtis, in cuſtodiam dandos
cenſuiſtis: maximeque quod meo nomine ſuppli-
cationem decreviſtis, qui honos togato habitus
ante me eſt nemini. Poſtremo heſterno die præ-
mia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio de-
diſtis ampliſſima. Quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut
ii, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine
ulla dubitatione à vobis damnati eſſe videantur.

Sed ego inſtitui referre ad vos, Patres conſcripti, tanquam integrum, et de facto, quid judicetis; et de pœna, quid cenſeatis. Illa prædicam, quæ ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, et nova quædam miſceri, et concitari mala jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc, quidquid eſt, quocunque veſtræ mentes inclinant, atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum fa-

cinus ad vos delatum ſit, videtis. Huic ſi paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latius opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manavit non ſolum per Italiam, verum etiam tranſcendit Alpes, et obſcure ſerpens, multas jam provincias occupavit. Id opprimi ſuſtentando, ac prolatando, nullo pacto poteſt. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum eſt.

IV. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque et pro ſua dignitate, et pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitæ privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vita, et hoc communi ſpiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœne ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à Diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſa conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt. Vincula vero, et ea ſempiterna, certe ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. Itaque municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare. Decernatur tamen, ſi placet. Ego enim ſuſcipiam, et, ut ſpero, reperiam, qui id, quod ſalutis omnium cauſa ſtatueris, non putat eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat, et digna ſcelere homi-

num

num perditorum ſancit ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit. Eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet. Bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore, animi atque corporis, et omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam. Nunc, Patres conſcripti, ego mea video quid interſit. Si eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris: quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minus erunt, hoc auctore et cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi. Sin illam alteram: neſcio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas et majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. Intellectum eſt, quid interſit inter lenitatem concionatorum, et animum vere popularem, ſaluti populi conſulentem. Video de iſtis, qui ſe populares haberi volunt, abeſſe non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. Is et nudius tertius in cuſtodiam cives Romanos dedit, et ſupplicationem mihi decrevit, et indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re et cauſa judicarit. At vero C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem reipublicæ

ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe: denique ipſum latorem legis Semproniæ, juſſu populi pœnas reipublicæ dependiſſe. Idem etiam ipſum Lentulum largitorem, et prodigum, non putat, cum de pernicie populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari poſſe popularem. Itaque homo mitiſſimus, atque leniſſimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculiſque mandare; et ſancit in poſterum, ne quis hujus ſupplicio levando ſe jactare, et in pernicie populi Romani poſthac popularis eſſe poſſit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, et corporis, etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur. Quamobrem ſive hoc ſtatueritis: dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum. Sive Silani ſententiam ſequi malueritis: facile me, atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviorem fuiſſe. Quanquam, Patres conſcripti, quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo ſenſu judico. Nam ita mihi ſalva republica vobiſcum perfrui liceat, ut ego, quod in hac cauſa vehementior ſum, non atrocitate animi moveor, (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam humanitate, et miſericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem; cerno animo ſepulta in patria miſeros atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos aſpectus Cethegi, et furor, in veſtra cæde bacchantis. Cum vero mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſperaſſe confeſſus eſt; purpuratum eſſe hunc Gabinium; cum exercitu veniſſe Catilinam; tum lamentationem matrum familias,

tum

tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco: et, quia mihi vehementer hæc videntur miſera atque miſeranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementemque præbeo.

Etenim quæro, ſi quis paterfamilias, liberis ſuis à ſervo interfectis, uxore occiſa, incenſa domo, ſupplicium de ſervis non quam acerbiſſimum ſumpſerit: utrum is clemens, ac miſericors, an inhumaniſſimus et crudeliſſimus eſſe videatur? Mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, ſuum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt: qui ſingulas uniuſcujuſque noſtrum domos, et hoc univerſum reipublicæ domicilium delere conati ſunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama ſubeunda eſt. Niſi vero cuipiam L. Cæſar, vir fortiſſimus, et amantiſſimus reipublicæ, crudelior nudiuſtertius viſus eſt, cum ſororis ſuæ, fœminæ electiſſimæ, virum præſentem, et audientem, vita privandum eſſe dixit: cum avum juſſu conſulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum à patre miſſum in carcere necatum eſſe dixit. Quorum quod ſimile factum? quod initium delendæ reipublicæ conſilium? Largitionis voluntas tum in republica verſata eſt, et partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de ſumma dignitate reipublicæ minueretur. Hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos arceſſivit, ſervitia

concitavit

concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani ac nefando nimis aliquid ſevere ſtatuiſſe videamini; cum multo magis ſit verendum, ne remiſſione pœnæ crudeles in patriam, quam ne ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamur. Sed quæ exaudio, Patres conſcripti, diſſimulare non poſſum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigunda. Omnia et proviſa, et parata, et conſtituta ſunt, Patres conſcripti, cum mea ſumma cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad ſummum imperium retinendum, et ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui cum ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potius, quam ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, et ſecerno libenter: neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri vero, Dii immortales! qua frequentia, quo ſtudio, qua virtute ad communem dignitatem ſalutemque conſentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum diſſenſione

ſione ad hujus ordinis ſocietatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa conjungit: quam conjunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuum in republica tenuerimus: confirmo vobis: nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipublicæ partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reipublicæ conveniſſe video tribunos ærarios, fortiſſimos viros: ſcribas item univerſos: quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentaſſet, video ab expectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, et hoc commune patriæ ſolum, cum ſit carum, tum vero dulce atque jucundum? Operæ pretium eſt, Patres conſcripti, libertinorum dominum ſtudia cognoſcere; qui fortuna ſua civitatis jus conſecuti, hanc vere ſuam patriam eſſe judicant: quam quidam hinc nati, et ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modo tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perhorreſcat: qui non hæc ſtare cupiat: qui non tantum, quantum audet, et quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis. Quare ſi quem veſtrum forte commovet hoc, quod auditum eſt, lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperare ſollicitari poſſe animos egentium atque imperitorum: eſt id quidem cœptum atque tentatum, ſed nulli ſunt inventi tam aut fortuna miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis,

operis, et quæſtus quotidiani locum; qui non cubile, ac lectulum ſuum; qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ, ſalvum eſſe velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt: immo vero (id enim potius eſt dicendum) genus hoc universum amantiſſimum eſt otii: etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera ac quæſtus, frequentia civium ſuſtinetur, alitur otio: quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cum ita ſint, Patres conſcripti, vobis populi Romani præſidia non deſunt: vos ne populo Romano deeſſe videamini, providete. Habetis conſulem ex plurimis periculis, et inſidiis, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſervatum: omnes ordines ad conſervandam rempublicam mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce, conſentiunt: obſeſſa facibus et telis impiæ conjurationis, vobis ſupplex manua tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium civium vobit arcem, et Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa Deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de veſtra vita, de conjugum veſtrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium de ſedibus, de focis veſtris, hodierno die vobis judicandum eſt. Habetis ducem, memorem veſtri, oblitum ſui: quæ non ſemper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum, id quod in civili cauſa hodierno die primum videmus, unum atque idem ſentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute ſtabilitatam libertatem, quanta Deorum benignitate auctas exaggerataſque fortunas una nox pene delerit.

lerit. Id ne unquam poſthac non modo confici, ſed ne cogitari quidem poſſit à civibus, hodierno die providendum eſt. Atque hæc non ut vos, qui mihi ſtudio pene præcurritis, excitarem, locutus ſum : ſed ut mea vox, quæ debet eſſe in republica princeps, officio functa conſulari videretur. Nunc antequam ad ſententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam videtis eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem ſuſcepiſſe video; ſed eam eſſe judico turpem, et infirmam, et contemptam, et abjectam. Quod ſi aliquando alicujus furore et ſcelere concitata manus iſta plus valuerit, quam veſtra, hac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque conſiliorum nunquam, Patres conſcripti, pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me veſtris decretis honeſtatis, nemo eſt aſſecutus. Cæteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis. Sit Scipio clarus, ille, cujus conſilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas, Carthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paulus, ille, cujus currum rex potentiſſimus quondam et nobiliſſimus, Perſes honeſtavit: ſit in æterna gloria Marius, qui bia Italiam obſidione et metu ſervitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res geſtæ, atque virtutes, iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ: niſi forte majus eſt patefacere nobis provincias, quo exire poſſimus, quam curare, ut etiam illi, qui abſunt, habeant, quo victores revertantur. Quanquam eſt uno loco

co conditio melior externæ victoriæ, quam domeſticæ: quod hoſtes alienigenæ aut oppreſſi, ſerviunt aut recepti, beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, cum à pernicie reipublicæ repuleris, nec vi coërcere, nec beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video: quod ego veſtro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit, à me, atque à meis facile propulſari poſſe confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram, equitumque Romanorum, et tantam conſpirationem bonorum omnium perfringere et labefactare poſſit. Quæ cum ita ſint Patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæteriſque laudis inſignibus, quæ ſunt à me propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo; pro his igitur omnibus rebus, et pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, proque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempublicam diligentia nihil aliud à vobis, niſi hujus temporis, totiuſque mei conſulatus memoriam poſtulo: quæ dum erit veſtris mentibus infixa firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profecto ſatis erit præſidii, non ſolum ad ſalutem, verum etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolus periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis. Quapropter de ſumma ſalute veſtra,

populique

populique Romani, Patres conſcripti, de veſtris conjugibus ac liberis; de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, deque univerſa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim conſulem, qui et parere veſtris decretis non dubitet; et ea, quæ ſtatueritis, quoad vivet defendere et per ſe ipſum præſtare poſſit.

ORATIO VII.

In L. Calp. PISONEM.

ARGUMENTUM.

CUM Piſo, ex ſententia Ciceronis, revocatus eſſet à provincia Macedonia, quam Procunſul adminiſtrabat, graviter in Ciceronem invectus eſt. Hac oratione Piſoni Cicero reſpondet, quam in Senate habuit loco ſententiæ, ut teſtatur Quintilianus, lib. 3. *cap.* 9.

Paucis antè diebus habita eſt hæc oratio quàm Pompeius ludos faceret, anno urbis conditæ 698. *ipſo Cn. Pompeio et M. Licinio Craſſo ſecundum Conſulibus, Ciceronis* 52.

JAMNE vides, bellua, jamne ſentis, quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur Syrum, neſcio quem, de grege novitiorum, factum eſſe conſulem; non enim nos color iſte ſervilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, ſupercilia, frons, vultus denique

 totus

totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in errorem homines impulit: hic eos, quibus eras ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci iſta tua lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, ſtuporem debilitatemque linguæ; nunquam erat audita vox in foro; nunquam periculum factum conſilii; nullum non modo illuſtre, ſed ne notum quidem factum, aut militiæ, aut domi; obrepſiſti ad honores errore hominum, commendatione fumoſarum imaginum: quarum ſimile habes nihil præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, ſe omnes magiſtratus ſine repulſa aſſecutum? mihi iſta licet de me vera cum gloria prædicare; omnes enim honores populus Romanus mihi ipſi, homini novo, detulit. Nam tu cum quæſtor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus: Piſo eſt à populo Romano factus, non iſte Piſo. Prætura item majoribus delata eſt tuis; noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quiſquam. Me cùm quæſtorem in primis ædilem priorem, prætorem primum cunctis ſuffragiis populus Romanus faciebat, homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perſpectæ, non auditæ nobilitati, deferebat.

Nam quid ego de conſulatu loquar: parto vis anne geſto? Miſerum me! cum ac me nunc peſte, atque labe conferro? ſed nihil comparandi cauſa loquar; ac tamen ea quæ ſunt longiſſime disjuncta comprehendam. Tu conſul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, diffidentibus Coſſ. Cæſare et Bibulo, cùm hoc non recuſares, quin ii, à quibus dicebare conſul, te luce dignum non putarent, niſi nequior, quam Gabinius, extitiſſes; me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas,

civitas, non prius tabella quam voce, priorem conſulem declaravit. Sed omitto, ut ſit factus uterque noſtrûm; ſit ſane fors domina campi; magnificentius eſt dicere, quemadmodum geſſerimus conſulatum, quam quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Januar. Senatum et bonos omnes legis agrariæ maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, ſi dividi non oportuit, conſervavi; ſi oportuit, melioribus auctoribus reſervavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me conſulem, interpoſitam Senatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi. Ego adoleſcentes bonos et fortes, ſed uſos ea conditione fortunæ, ut, ſi eſſent magiſtratus adepti, reipub. ſtatum convulſuri viderentur, meis inimicitiis, nulla Senatûs mala gratia, comitiorum ratione privavi; ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientia atque obſequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam Senatus auctoritate, exercitu et pecunia inſtructum et ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita exiſtimabam tempora reipubl. ferre, in concione depoſui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem Senatus, interitum urbis, non obſcure, ſed palam molientem, egredi ex urbe juſſi: ut à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus. Ego tela extremo menſe conſulatus mei intenta jugulis civitatis de conjuratorum nefariis manibus extorſi. Ego faces jam accenſas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, exſtinxi. Me Q. Catulus princeps hujus ordinis et auctor publici conſilii, frequentiſſimo Senatu, parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à repub. dixit. Mihi togato Senatus, non, ut multis, bene

geſtæ, ſed ut nemini, conſervatæ reipublicæ, ſingulari genere ſupplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione, abiens magiſtratu, dicere à tribuno plebis prohiberer, quæ conſtitueram; cumque is mihi tantummodo ut jurarem, permitteret; ſine ulla dubitatione juravi, rempubl. atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam. Mihi populus Romanus univerſus, illa in concione, non unius dici gratulationem, ſed æternitatem immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus ipſe, una voce et conſenſu approvabit. Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, niſi qui mecum eſſet, civium eſſe in numero videretur. Atque ita eſt à me conſulatus peractus, ut nihil ſine conſilio Senatus, nihil non approbante populo Romano egerim: ut ſemper in roſtris curiam, in Senatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equeſtrem ordinem cum Senatu conjunxerim.

Expoſui breviter conſulatum meum. Aude nunc, ô furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalitii, tum primum facti poſt. L Metellum et Q. Marcium coſſ. contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferram) ſed ille deſignatus conſul, cum quidem tribunus pleb. ſuo auxilio magiſtros, ludos contra ſenatusconſultum facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum, in Kalendis Jan. Compitaliorum dies incidiſſet, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, et prætextatum volitare paſſus es, hominem impurum,

purum, atque non modo facie, ſed etiam oculo tuo digniſſimum. Ergo his fundamentis poſitis conſulatus tui, triduo poſt, inſpectante et tacente te, à P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia et Fuſia everſa eſt, propugnacula murique tranquillitatis atque otii. Collegia non ea ſolum, quæ Senatus ſuſtulerat, reſtituta ſunt, ſed innumerabilia quædam nova ex omni fæce urbis ac ſervitio conſtituta Ab eodem homine in ſtupris inauditis nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris et modeſtiæ, ſeveritas cenſoria ſublata eſt: cum tu interim, buſtum reipubl. qui te conſulem tum Romæ dicis fuiſſe, verbo nunquam ſignificaris ſententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondum quæ feceris, ſed quæ fieri paſſus ſis, dico: neque vero multum intereſt, præſertim in conſule, utrum ipſe perniicioſis legibus, improbis concionibus rempubl. vexet, an alios vexare patiatur. An poteſt ulla eſſe excuſatio, non dicam male ſentienti, ſed ſedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipub. motu conſuli? centum prope annos legem Æliam et Fuſiam tenueramus: quadringentos judicium, notionemque cenſoriam: quas leges auſus eſt nonnemo improbus, potuit quidem nemo unquam, convellere: quam poteſtatem minuere, quominus de moribus noſtris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuſe petulans conatus eſt. Hæc ſunt, ô carnifex, in gremio ſepulta conſulatus tui. Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quam ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi unquam nec facere, nec pati turpe eſſe duxit: arma in templo Caſtoris, ô proditor templorum omnium! vidente

te, conſtituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te conſule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, caſtellum forenſis latrocinii, buſtum legum omnium ac religionum. Erat non ſolum domus mea, ſed totum Palatium Senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta refertum: cum tu non modo ad eum Ciceronem (mitto enim domeſtica quæ negari poſſunt: hæc commemoro, quæ ſunt palam) non modo inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in Senatu ſententiam rogabas tertium, nunquam aſpiraſti: ſed omnibus conſiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuiſti ſolum, verum etiam crudeliſſime præfuiſti. Mihi vero ipſi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere auſus es? egere, foris eſſe Gabinium: ſine provincia ſtare non poſſe: ſpem habere à tribuno plebis, ſi tua conſilia cum illo conjunxiſſes: à Senatu quidem deſperaſſe: hujus te cupiditati obſequi, ſicuti ego feciſſem in collega meo: nihil eſſe quòd præſidium conſulum implorarem: ſibi quemque conſulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo; vereor ne qui ſit, qui iſtius inſignem nequitiam, frontis involutam in integumentis, nodum cernat: dicam tamen: ipſe certe agnoſcet, et cum aliquo dolore flagitiorum ſuorum recordabitur. Meminiſti-ne, cœnum, cùm ad te quinta fere hora cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo è gurguſtio te prodire involuto capite, ſoleatum? et cùm iſto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalaſſes, excuſatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari? quam nos cauſam cum accepiſſemus (quid enim facere poteramus?) paullisper ſtetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos cum improbiſſimè reſpondendo, tum tur-

piſſimè eructando ejeciſti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui ſic æquatum præbebas conſulatum tuum, cum eſſes interrogatus, quid ſentires, de conſulatu meo; gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, et non Cæſonius ſemiplacentius Calventius, reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, crudelitatem tibi non placere. Hic te ille homo digniſſimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, Senatum conſul in concione condemnas? non enim me, qui ſenatui parui; nam delatio illa ſalutaris et diligens fuerat conſulis: animadverſio quidem et judicium, Senatûs; quæ cum reprehendis, oſtendis, qualis tu, ſi ita forte accidiſſet, fueris illo tempore conſul futurus; ſtipendio, mehercule, et frumento Catilinam eſſe putaſſes juvandum; quid enim interfuit inter Catilinam, et eum, cui tu Senatûs auctoritatem, ſalutem civitatis, totam rempub. provinciæ præmio vendidiſti? Quæ enim L. Catilinam conantem conſul prohibui, ea P. Clodium facientem conſules adjuverunt; voluit ille Senatum interficere, vos ſuſtuliſtis: leges incendere, vos abrogaſtis: interire patriam, vos adjuviſtis. Quid eſt vobis coſſ. geſtum ſine armis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem; vos ejus domum, quem propter urbs incenſa non eſt. Ac ne illi quidem, ſi habuiſſent veſtri ſimilem conſulem, de urbis incendio cogitaſſent; non enim ſe tectis privare voluerunt: ſed his ſtantibus nullum domicilium ſceleri ſuo fore putaverunt; cædem illi civium, vos ſervitutem expetiſtis. His vos etiam crudeliores; huic enim populo ita fuerat ante vos coſſ. libertas inſita, ut emori potiùs quam ſervire præſtaret.

Illud

Illud verò geminum conſiliis Catalinæ et Lentuli, quod me domo mea expuliſtis, Cn. Pompeium domum ſuam compuliſtis; neque enim, me ſtante et manente in urbis vigilia, neque reſiſtente Cn. Pompeio omnium gentium victore, unquam ſe illi rempublicam delere poſſe duxerunt; à me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium incluſum nefariis ſenſibus impiorum in me profudiſtis; quorum ego furori niſi ceſſiſſem, in Catilinæ buſto, vobis ducibus, mactatus eſſem. Quod autem majus indicium exſpectatis, nihil inter vos et Catilinam interfuiſſe, quàm quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis conſitaſtis? quod omnes undique perditos collegiſtis? quod in me carcerem effudiſtis? quod conjuratos armaſtis? quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluiſtis? Sed jam redeo ad præclaram illam concione tuam. Tu es ille, cui crudelitas diſplicet? cui, cum Senatus luctum ac dolorem ſuum veſtis mutatione declarandum cenſuiſſet, cum videres mœrere rempublicam ampliſſimi ordinis luctu, ô noſter miſericors! quid facis? quod nulla in barbaria quiſquam tyrannus; omitto enim illud, conſulem edicere, ut Senatus ſenatuſconſulto ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam poteſt; ad miſericordiam redeo ejus, cui nimis videtur Senatus in conſervanda patria fuiſſe crudelis. Edicere eſt auſus cum illo ſuo pari, quem tamen omnibus vitiis ſuperare cupiebat, ut Senatus, contra quàm ipſe cenſuiſſet, ad veſtitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non ſineret? mœrorem relinquis, mœroris aufers inſignia: eripis lacrymas, non conſolando,

conſolando, ſed minando. Quod ſi veſtem non publico conſilio Patres conſcripti, ſed privato officio aut miſericordia mutaviſſent; tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, poteſtatis erat non ferendæ. Cum verò id Senatus frequens cenſuiſſe, ordines reliqui jam ante feciſſent; tu ex tenebricoſa popina conſul extractus, cum illa ſaltatrice tonſa Senatum populi Romani occaſum atque interitum reipublicæ lugere vetuiſti. At quærebat etiam paullo ante de me, quid ſuo mihi opus fuiſſet auxilio? cur non meis inimicis, meis copiis, reſtitiſſem? quaſi verò non modò ego, qui multis ſæpe auxilio fuiſſem, ſed quiſquam tam inops fuerit unquam, qui, iſto non modò propugnatore, tutiorem ſe, ſed advocato aut adſtipulatore paratiorem fore putaret. Ego iſtius pecudis ac putidæ carnis conſilio ſcilicet aut præſidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis aut ornamenti exſpectabam? Conſulem ego tum requirebam: conſulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non poſſem, qui tantam reipub. cauſam gravitate et conſilio ſuo tueretur: ſed qui, tanquam truncus atque ſtipes, ſi ſtetiſſent modo, poſſit ſuſtinere tamen titulum conſulatûs. Cum enim eſſet omnis cauſa illa mea conſularis et ſenatoria, auxilio mihi opus fuerat et Conſulis, et Senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat à vobis conſulibus converſum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Ac tamen, ſi conſilium exquiris meum, neque ego ceſſiſſem, et me ipſa ſuo complexu patria tenuiſſet, ſi mihi cum illo buſtuario gladiatore, et tecum, et cum collega tuo decertandum fuiſſet. Alia enim cauſa præſtantiſſimi viri Q. Metelli fuit: quem ego civem meo judicio cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario fortiſſimo viro, et

Coſ.

Coſ. et ſextùm Conſuli, et ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum eſſe duxit. Quod mihi igitur certamen eſſet hujuſmodi? cum C. Mario ſcilicet, aut cum aliquo pari? an cum altero barbato Epicuro, cum altero Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque ſupercilium tuum, neque collegæ tui cymbala ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernaſſem, ſalvamque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum pertimeſcerem; alios ego vidi ventos; alias proſpexi animo procellas, aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed his unum me pro omnium ſalute obtuli. Itaque diſceſſutum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudeliſſimis exciderunt: cum quidem tu ô vecors et amens, cum omnes boni abditi incluſique mœrerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis lugerent, complexus eſt illud funeſtum animal ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate et flagitiorum impunitate concretum: atque eodem in templo, eodem et loci veſtigio et temporis, et arbitria non mei ſolùm ſed patriæ funeris abſtuliſti.

Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam et gratulationem tuam, quid cum tuis ſordidiſſimis gregibus intemperantiſſimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus ſobrium, quis agentem aliquid quod eſſet libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu et cymbalis perſonaret; cumque ipſe nudus in convivio ſaltaret; in quo ne tum quidem, cum illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem, fortunæ rotam pertimeſcebat. Hic autem non tam concinnus heluo, nec tam muſicus, jacebat in ſuo Græcorum fœtore atque vino; quod quidem iſti-

ta, in illis reipublicæ luctibus, quaſi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo poteſt dicere, utrum iſte plus biberit, an vomuerit, an effuderit. Tu etiam mentionem facies conſulatûs tui? aut te fuiſſe Romæ conſulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga et prætexta eſſe conſulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex, Clodio, te Conſule, eſſe voluiſti; hujus tu Clodiani canis inſignibus conſulatum declarari putas? animo conſulem eſſe oportet, conſilio, fide, gravitate, vigilantiâ, curâ, toto denique munere conſulatûs, omni officio [tuendo, maximeque, id quod vis nominis præſcribit, reip. conſulendo.] Ego conſulem eſſe putem, qui Senatum eſſe in republica non putavit? et ſine eo conſilio conſulem numerem, ſine quo Romæ ne reges quidem eſſe potuerunt? Etenim illa jam omitto: cum ſervorum delectus haberetur in foro, arma in templum Caſtoris, et luce et palam comportarentur: id autem templum, ſublato aditu revulſus gradibus, à conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore armis teneretur: cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus è foro pellerentur; Senatui non ſolùm juvare rempublicam, ſed ne lugere quidem liceret: cum civis is quem hic ordo, aſſentiente Italia, cunctiſque gentibus, conſervatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, ſervitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio veſtro, quod verè licet dicere, ſed certè ſilentio: tum Romæ fuiſſe conſules quiſquam exiſtimabit? Qui latrones igitur, ſi quidem vos conſules? qui prædones, qui hoſtes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen eſt, magna ſpecies, magna dignitas, magna majeſtas conſulis; non capiunt anguſtiæ pectoris tui, non recipit levitas iſta, non egeſtas

animi;

animi; non infirmitas ingenii ſuſtinet, non inſolentia rerum ſecundarum tantam perſonam, tam gravem, tam ſeveram. Seplaſia, mehercule, ut dici audiebam, te ut primum aſpexit, Campanum conſulem repudiavit. Audierat Decios Magios, et de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus ſi moderatio illa, quæ in noſtris ſolet eſſe conſulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit ſpecies, fuit inceſſus, ſaltem Seplaſia dignus et Capua. Gabinium denique ſi vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii, citius agnoviſſent; erant illi compti capilli, et madentes cincinnorum fimbriæ, et fluentes ceruſſatæque buccæ, dignæ Capua, ſed illa vetere; nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidiſſimorum hominum, fortiſſimorum virorum, optimorum civium, mihique amiciſſimorum multitudine redundat: quorum Capuæ te prætextatum nemo aſpexit, qui non gemeret deſiderio mei: cujus conſilio, cum univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerat eſſe ſervatam; me inaurata ſtatua donarant: me patronum unum adſciverant: à me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me et præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis legatiſque defunderet, et abſentem, principe Cn. Pompeio referente et de corpore reipub. tuorum ſcelerum tela revellente, revocarunt. An tu eras Conſul, cum in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus injectis, inſtigante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non Conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam prope à meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebas, non exſtinctor, ſed auctor incendii; et ardentes faces furiis Clodianis pene ipſe conſul miniſtrabas. An verò reliquo tempore Conſulem te quiſquam duxit? quiſquam tibi paruit? quiſquam

quiſquam in curiam venienti adſurrexit? quiſquam conſulenti reſpondendum putavit? numerandus eſt ille annus denique in republica, cum obmutuiſſet Senatus, judicia conticuiſſent, mærerent boni, vis latrocinii veſtri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, ſed ipſa civitas tuo et Gabinii ſceleri furorique ceſſiſſet. At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus; cum experrecta tandem virtus clariſſimi viri, celeriter et verum amicum, et optime meritum civem, et ſuum priſtinum morem requiſivit: neque eſt ille vir paſſus, in ea republica, quam ipſe decorarat atque auxerat, diutius veſtrorum ſcelerum peſtem morari: cum tamen ille, qualiſcunque eſt, qui eſt ab uno te improbitate victus, Gabinius collegit ipſe ſe vix, ſed collegit tamen: et contra ſuum Clodium primùm ſimulatè, deinde non libenter; ad extremum tamen pro Cn. Pompeio verè vehementerque pugnavit. Quo quidem in ſpectaculo mira populi Romani æquitas erat: uter eorum periſſet, tanquam laniſta, in ejuſmodi pari, lucrum fieri putabat: immortalem verò quæſtum, ſi uterque cecidiſſet. Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem ſummi viri: erat ipſe ſceleratus, erat gladiator: cum ſcelerato tamen, et cum pari gladiatore pugnabat. Tu ſcilicet homò religioſus et ſanctus, fœdus, quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluiſti; caverat enim ſibi ille ſororius aculter, ut, ſi tibi provinciam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptam ex reipublicæ viſceribus dediſſet, omnium ſuorum ſcelerum ſocium te, adjutoremque præberes; itaque in illo tumultu fracti faſces, ictus ipſe; quotidie tela, lapides, fugæ: deprehenſus denique cum ferro ad Senatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuiſſe conſtabat. Et

quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, ſed vocem omnino, aut querelam tuam? conſulem tu te fuiſſe putas, cujus in imperio, qui rempublicam Senatûs auctoritate ſervarat, idemque in Italia, qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is ſe in publico tutò ſtatuit eſſe non poſſe? An tum eratis conſules, cùm quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad Senatum, cunctus ordo reclamabat, oſtendebatque nihil eſſe vos acturos, niſi prius de me retuliſſetis? cum vos, quanquam fœdere obſtricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, ſed lege impediri? quæ lex privatis hominibus eſſe lex non videbatur, inuſta per ſervos, inciſa per vim, impoſita per latrocinium, ſublato Senatu, pulſis è foro bonis omnibus, capta republica, contra omnes leges, nullo ſcripta more: hanc qui ſe metuere dicerent, conſules, non dicam animi hominum, ſed faſti ulli ferre poſſunt? Nam ſi illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunitia proſcriptio; hac tamen obſtricti pactione tenebamini: quis vos non modo conſules, ſed liberos fuiſſe putet, quorum mens fuerit oppreſſa præmio, lingua adſtricta mercede? ſin illam vos ſoli legem putabatis, quiſquam vos conſules tunc fuiſſe, aut nunc eſſe conſulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis eſſe, non leges, non inſtituta, non mores, non jura noritis?

An, cum proficiſcebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, conſules vos quiſquam putavit? Itaque credo, ſi minus frequentia ſua veſtrum egreſſum ornando, atque celebrando; at omnibus ſaltem bonis, ut conſules, non triſtiſſimis, ut hoſtes, aut proditores proſequebantur. Tu, ne etiam immaniſſimum ac fœdiſſimum

diſſimum monſtrum, auſes ès meum diſceſſum illum, teſtem ſceleris et crudelitatis tuæ, maledicti et contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, P. C. fructum immortalem veſtri in me et amoris, et judicii; qui non admurmuratione, ſed voce et clamore, abjecti hominis et ſemivivi furorem petulantiamque fregiſtis. Tu luctum Senatus, tu deſiderium equeſtris ordinis, tu ſqualorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu ſilentium perpetuum judiciorum ac fori; tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus diſceſſus reipublicæ vulnera inflixit? qui ſi calamitoſiſſimus fuiſſet, tamen miſericordia dignior, quàm contumelia; et cum gloria potius eſſe conjunctus, quàm cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, veſtrum quidem ſcelus ac dedecus haberetur. Cum verò (forſitan hoc, quod dicturus ſum, mirabile auditu eſſe videatur; ſed certè id dicam, quod ſentio) cùm tantis à vobis, P. C. beneficiis affectus ſim, tantis honoribus; non modo illam calamitatem eſſe non duco: ſed, ſi quid mihi poteſt à repub. eſſe ſejunctum, quod vix poteſt, privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuiſſe illam expedendamque fortunam. Atque ut tuum lætiſſimum diem cum triſtiſſimo meo conferam, utrum tandem bono viro et ſapienti optabilius putas, ſic exire è patria, ut omnes ſui cives ſalutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiſcenti evenit, ut omnes exſecrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam, et perpetuam eſſe vellent? mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, juſto præſertim et debito, quævis fuga, quàm ulla provincia eſſet optatior. Sed perge porro: nam ſi illud meum turbulentiſſimum tempus profectionis tuo tranquilliſſimo

 præſtat,

præſtat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Januar. qui dies, poſt obitum occaſumque noſtrum, reipublicæ primus illuxit, frequentiſſimus Senatus, concurſu Italiæ, referente clariſſimo atque fortiſſimo viro P. Lentulo, conſentiente populo Romano, atque una voce revocavit; me idem Senatus exteris nationibus, me legatis magiſtratibuſque noſtris auctoritate ſua, conſularibus literis, non, ut tu Inſuber dicere auſus es, orbatum patria, ſed ut Senatus illo ipſo tempore appellavit, civem conſervatorem reipublicæ commendavit; ad meam unius ſalutem Senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempub. ſalvam eſſe vellent, Conſulis voce et literis implorandum putavit; mei capitis ſervandi cauſa Romam uno tempore, quaſi ſigno dato, Italia tota convenit; de mea ſalute P. Lentuli, præſtantiſſimi viri, atque optimi Conſulis Cn. Pompeii, clariſſimi atque inviciſſimi civis, cæterorumque principum civitatis, celeberrimæ et gratiſſimæ conciones fuerunt; de me Senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore et ejus ſententiæ principe, UT, SI QUIS IMPEDISSET REDITUM MEUM, IN HOSTIUM NUMERO PUTARETUR: iiſque verbis ea de me Senatus auctoritas declarata eſt, ut nemini ſit triumphus honorificentiùs, quam mihi ſalus reſtitutioque perſcripta. De me, cum omnes magiſtratus promulgaſſet, præter unum Prætorem, à quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus Conſul de collegæ Q. Metelli ſententia: quem mecum eadem reſpublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in conſulatu virtute optimi ac juſtiſſimi viri, ſapientiaque conjunxit.

Quæ

Quæ lex quemadmodum accepta ſit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adeſſet, ſatis juſtam excuſationem eſſe viſam: nullis comitiis unquam, neque multitudinem hominum tantam, neque ſplendorem fuiſſe; hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos cuſtodes fuiſſe tabularum: et, quod in honoribus veſtrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excuſatione, vel honoris, id in ſalute mea, nullo rogante, vos veſtra ſponte feciſtis.

Confer nunc, Epicure noſter, ex hara producte, non ex ſchola, confer, ſi audes, abſentiam tuam cum mea. Obtinuiſti provinciam conſularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat; nam lege Cæſaris juſtiſſima atque optima, populi liberi, plane et vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te et collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaia, Theſſalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta; habebas exercitum tantum, quantum tibi non Senatus, aut populus Romanus dederat, ſed quantum tua libido conſcripſerat; ærarium exhauſeras. Quas res geſſiſti imperio, exercitu, provincia conſulari? quas res geſſerit, quæro? qui ut venit ſtatim, nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces ſociorum, non cædem hoſpitum, non perfidiam, non immanitatem, non ſcelera prædico: mox, ſi videbitur, ut cum fure, ut cum ſacrilego, ut cum ſicario diſputabo: nunc meam ſpoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris; quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad Senatum literas miſerit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præſertim, quam tantæ barbarorum gentes attingunt, ut ſemper Macedonicis

 impera-

imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, conſulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non triumpharit? eſt hoc novum: multo illud magis; appellatus eſt hic vulturius illius provinciæ (ſi diis placet) Imperator; ne tum quidem, Paulle noſter, tabulas Romam cum laurea mittere audebas? miſi, inquit; quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, poſtulavit? nihil enim mea jam refert, utrum tu, conſcientia oppreſſus ſcelerum tuorum, nihil unquam auſus ſis ſcribere ad eum ordinem, quem deſpexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidemque ſilentio ſuo temeritatem atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud ſcio, an malim te videro nullo pudore fuiſſe in litteris mittendis, [an] amicos tuos plus habuiſſe et pudoris et conſilii, quam aut te videri pudentiorem fuiſſe, quam ſoles aut tuum factum non eſſe condemnatum judicio amicorum. Quod ſi non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præcluſiſſes; quid tandem erat actum, aut geſtum in illa provincia, de quo ad Senatum cum gratulatione aliqua ſcribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amiſſio? an ſociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Theſſalonicæ? an obſeſſio militaris viæ? an exercitus noſtri interitus, ferro, fame, frigore, peſtilentia? Tu vero, qui ad Senatum nihil ſcripſeris, ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, ſic in provincia paullo tamen quam ille demiſſior; nam ille gurges atque helluo, natus abdomini ſuo, non laudi atque gloriæ, cum equites Rom. in provincia, cum publicanos nobiſcum et voluntate et dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama vitaque privaſſet; cum egiſſet aliud nihil illo exercitu niſi

ut

ut urbes depopularetur, agros vaſtaret, exhauriret domos; auſus eſt (quid enim ille non auderet?) à Senatu ſupplicationem per literas poſtulare. O dii immortales! tune etiam, atque adeo vos, geminæ voragines ſcopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? veſtram extollitis? cum de me ea ſenatuſconſulta abſente facta ſint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, ſed cogitare non poſſem: vos autem ſempiternas fœdiſſimæ turpitudinis notas ſubieritis. An ego, ſi te, et Gabinium cruci ſuffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis veſtri laceratione, quam afficior ex famæ? nullum eſt ſupplicium putandum, quo affici caſu aliquo etiam boni viri forteſque poſſunt. Atque hoc quidem etiam iſti tui dicunt voluptarii Græci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi: nunquam te in tot flagitia ingurgitaſſes; verùm audis in præſæpibus, audis in ſtupris, audis in cibo et vino; ſed dicunt ipſi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, ſapientem, etiam ſi in Phalaridis tauro incluſus ſuccenſis ignibus torreatur, dicturum tamen ſuave illud eſſe ſeſeque ne tantulum quidem commoveri, tantam virtutis eſſe vim voluerunt, ut non poſſet unquam eſſe vir bonus non beatus; quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? id, mea ſententia, quod accidere nemini poteſt, niſi nocenti; ſuſcepta fraus, impedita et oppreſſa mens conſcientiâ, bonorum odium, nota inuſta à Senatu, amiſſio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienſes, reſectis palpebris, illigatum in machina vigilando necaverunt, ſupplicio videtur affectus: nec C. Marius,

rius, quem Italia ſervata ab illo, demerſum in Minternenſium paludibus; Africa devicta ab eodem expulſum et naufragum vidit; fortunæ enim iſta tela ſunt, non culpæ: ſupplicium autem eſt pœna peccati; neque verò ego ſi unquam vobis mala precarer, quod ſæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyeſtea iſta exſecratio eſt pœtæ, vulgi animos, non ſapientum moventis: *Ut tu naufragio expulſus, uſpiam ſaxis fixus aſperis, Eviſceratus latere penderes* (ut ait ille) *ſaxa ſpargens tabo, Sanie et ſanguine atro.*——

Non ferrem omnino moleſtè, ſi ita accidiſſet: ſed id tamen eſſet humanum. M. Marcellus, qui ter Conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloria et laude vivit; in fortuna quadam eſt illa mors, non in pœna, putanda. Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? quæ ſaxa? quæ cruces? Ecce duos duces in provinciis populi Rom. habere exercitus, appellari imperatores; horum alterum ſic fuiſſe infirmatum conſcientia ſcelerum et fraudum ſuarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas ſit ad Senatum literas mittere auſus; ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatiſſimus L. Torquatus, magnis rebus geſtis, me referente, abſens imperator eſt appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli juſtiſſimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad Senatum allatus eſt nullus; ab altero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad Senatum. Dii immortales! inde ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua nemo unquam, ignominia notaretur? ut Senatus is, qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit, ut eos, qui bene rempubli-

cam

cam geſſerint, novis honoribus afficiat, et numero dierum, et geuere verborum ; hujus unius literis nuntiantibus non crederet ? poſtulantibus denegaret ? His ego rebus paſcor, his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non ſecus, ac de teterrimis hoſtibus: quod vos equites Rom. quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit: quod nemo bonus, nemo denique civis eſt, qui modò ſe civem eſſe meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus reſpuat, animo aſpernetur, recordatione denique ipſa conſulatus veſtri perhorreſcat. Hæc ego ſemper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus ſum; plura etiam acciderunt, quam vellem; nam ut amitteretis exercitum, nunquam, mehercule, optavi. Illud etiam accidit præter optamum meum, ſed valde ex voluntate; mihi enim non venerat in mentem, furorem et inſaniam optare vobis, in quam incidiſtis: atqui fuit optandum; me tamen fugerat, deorum immortalium has eſſe in impios et conſceleratos pœnas certiſſimas conſtitutas. Nolite enim putare, P. C. ut in ſcena videtis, homines conſceleratos impulſu deorum terreri furiarum tædis ardentibus: ſua quemque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat; hæ ſunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. Ego te non vecordem, non furioſum, non mente captum, non tragico illo Oreſte, aut Athamante dementiorem putem, qui ſis auſus primùm facere (nam id eſt caput,) deinde paullo ante. Torquato, graviſſimo et ſanctiſſimo viro premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum tranſportaſſes, ſine ullo milite reliquiſſe ? Mitto de amiſſa maxima parte exercitus; ſit hoc infelicitatis tuæ; dimittendi verò exercitus quam potes afferre cauſam ? quam poteſtatem habuiſti ? quam legem ? quod ſenatuſconſultum ?

conſultum? quod jus? quod exemplum? quid eſt aliud furere, non cognoſcere homines, non cognoſcere leges, non Senatum, non civitatem? cruentare corpus ſuum? major hæc eſt vitæ, famæ, ſalutis ſuæ vulneratio; ſi familiam tuam dimiſiſſes, quod ad neminem, niſi ad ipſum te, pertineret, amici te tui conſtringendum putarent: præſidium tu reipublicæ, cuſtodiam provinciæ, injuſſu populi ſenatuſque dimiſiſſes, ſi tuæ mentis compos fuiſſes? Ecce tibi alter, effuſa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibuſque ſociorum exhauſerat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devoraſſent, partim nova quædam et inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes, ad hunc Tuſculani montem extruendum, cum jam egeret, cum illa ejus immenſa et intolerabilis ædificatio conſtitiſſet; ſeipſum, faſces ſuos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, reſponſa ſacerdotum, auctoritatem Senatûs, juſſa populi, nomen ac dignitatem imperii regi Ægyptio vendidit; cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat; his ſe tenere non potuit; exercitum eduxit ex Syria; qui licuit extra provinciam? tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino; quid hoc turpius? in Ægyptum venit: ſigna contulit cum Alexandrinis; quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus ſuſceperat? cepit Alexandriam; quid aliud exſpectamus à furore ejus, niſi ut ad Senatum tantis de rebus geſtis literas mittat? hic ſi mentis eſſet ſuæ, niſi pœnas patriæ diiſque immortalibus eas, quæ graviſſimæ ſunt, furore atque inſania penderet; auſus eſſet (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum ſua ſponte gerere, in

regnum

regnum injuſſu populi aut Senatus accedere? quæ cùm plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majeſtatis, Julia de pecuniis repetundis planiſſimè vetant; ſed hæc omitto. Ille, ſi non acerrimè fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amiciſſimus huic ordini, cum et auctoritate Senatus, et ſorte haberet, interpoſita religione, ſine ulla dubitatione depoſuiſſet, eam ſibi tum adſciſcere; cum etiamſi religio non impediret, mos majorum tamen, et exempla, et graviſſimæ legum pœnæ vetarent?

Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus, de reditu Gabinii omittamus: quem etſi ſibi ipſe præcidit, ego tamen, os ut videam hominis, expecto. Tuum, ſi placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut à Brunduſio uſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem; neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effuſiones hominum ex oppidis? quid concurſum ex agris patrum-familias cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui, quaſi deorum immortalium feſti atque ſolemnes, ſunt apud omnes adventu meo redituque celebrati? unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redii; cùm Senatum egreſſum vidi, populumque Romanum univerſum; cum mihi ipſa Roma prope convulſa ſedibus ſuis ad complectendum conſervatorem ſuum progredi viſa eſt; quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ, ac loci; ſed etiam mœnia ipſa viderentur, et tecta urbis, àc templa lætari. Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam

quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, patres conſcripti collocaverunt: mihique quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt. Habes reditum meum; confer nunc viciſſim tuum: quandoquidem, amiſſo exercitu, nihil incolume domum, præter os illud priſtinum tuum retuliſti; qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis ſcit? quos tu Mæandros, dum omnes ſolitudines perſequeris, quæ diverticula flexioneſque quæſiſti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hoſpes adſpexit? non-ne tibi nox erat pro die? non ſolitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, ſed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipſam fœdavit adventus tuus. O familiæ non dicam Calpurniæ. ſed Calventiæ; neque hujus urbis, ſed Placentini municipii; neque paterni generis, ſed braccatæ cognationis dedecus! quemadmodum veniſti? quis tibi non dicam horum, aut civium cæterorum, ſed tuorum legatorum obviam venit? mecum enim tum L. Flaccus, vir tua legatione indigniſſimus, atque iis conſiliis, quibus mecum in conſulatu meo conjunctus fuit, ad conſervandam rempublicam dignior, mecum fuit tum, cùm te quidam non longe à porta cum lictoribus errantem viſum eſſe narraret. Scio item virum fortem in primis, belli, ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prœlio imperator appellatus eras, cum non longe abfuiſſes, adventu iſto tuo domi fuiſſe otioſum. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? qui dico veniſſe pene neminem, ne de officioſiſſima quidem natione candidatorum, cum vulgo eſſent et illo ipſo, et multis antè diebus admoniti et rogati;

togulæ

togulæ lictoribus ad portam præſto fuerunt: quibus illi acceptis, ſagula rejecerunt, et catervam imperatori ſuo novam præbuerunt; ſic iſte à tanto exercitu, tanta provincia, triennio poſt, Macedonicus imperator in urbem ſe intulit, ut nullius negotiatoris obſcuriſſimi reditus unquam fuerit deſertior; in quo me tamen, qui eſſet paratus ad ſe defendendum, reprehendit; cum ego Cœlimontana porta introiſſe dixiſſem, ſponſione me, ni Eſquilina introiſſet, homo promptiſſimus laceſſivit: quaſi vero id aut ego ſcire debuerim, aut veſtrûm quiſquam audierit; aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali: quæ porta Macedonicis ſemper proconſulibus ante patuit; tu inventus es, qui conſulari imperio præditus ex Macedonia non triumphares.

At audiſtis, P. conſcripti, philoſophi vocem; negavit ſe triumphi cupidum unquam fuiſſe. O ſcelus! ô peſtis! ô labes! cum exſtinguebas Senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno pleb. conſulatum tuum, rempub. evertebas, prodebas caput et ſalutem meam una mercede provinciæ; ſi triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arſiſſe defendes? ſæpe enim vidi, qui et mihi, et cæteris cupidiores provinciæ viderentur; triumphi nomine tegere atque velare cupiditatem ſuam; hoc modò D. Silanus Conſul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat; neque enim quiſquam poteſt exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi. Quod ſi te Senatus, ſi populus Romanus, aut non appetentem, aut etiam recuſantem, bellum ſuſcipere, exercitum ducere coegiſſet; tamen erat anguſti animi atque demiſſi, juſti triumphi honorem atque dignitatem contemnere; nam, ut levitatis eſt, inanem aucupari rumorem, et omnes umbras etiam falſæ glo-

riæ conſectari: ſic levis eſt animi, lucem ſplendoremque fugientis, juſtam gloriam, qui eſt fructus veræ virtutis honeſtiſſimus, repudiare. Cum verò, non modò non poſtulante atque cogente, ſed invito atque oppreſſo Senatu, non modò nullo populi Romani ſtudio, ſed nullo ferente ſuffragium libero, provincia tibi iſta manupretium fuerit non everſæ per te, ſed perditæ civitatis: cumque omnium tuorum ſcelerum hæc pactio extiterit, ut ſi totam rempublicam nefariis latronibus tradidiſſes, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cum exhauriebas ærarium, cum orbabas Italiam juventute, cum mare vaſtiſſimum hieme tranſibas; ſi triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentiſſime, niſi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? Non eſt integrum Cn. Pompeio conſilio jam uti tuo; erravit enim; non guſtarat iſtam tuam philoſophiam; ter jam homo ſtultus triumphavit. Craſſe, pudet me tui: quid eſt quod confecto per te formidoloſiſſimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à Senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audiſtis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quàm in iſtum errorem induceremini? C. ipſi Pontino, neceſſario meo, jam non eſt integrum: religionibus enim ſuſceptis impeditur. O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paullum! ruſticum Marium! nullius conſilii patres horum amborum conſulum, qui triumpharint! Sed quoniam præterita mutare non poſſumus, quid ceſſat hic homullus ex argilla et luto fictus, Epicureus, dare hæc præclara præcepta ſapientiæ clariſſimo et ſummo imperatori, genero ſuo? fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate juſti et magni triumphi, non didicit

dicit eadem iſta, quæ tu; mitte ad eum libellum et ſi jam ipſe coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incenſam illius cupiditatem comprimas, atque reſtinguas; valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus et conſtans, apud indoctum eruditus, apud generum ſocer; dices enim, ut es homo facetus, ad perſuadendum concinnus, perfectus, politus è ſchola: Quid eſt, Cæſar, quod te ſupplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus, homines errore ducuntur: quas dii negligunt; qui, ut noſter ille divinius dixit Epicurus, neque propitii cuiquam eſſe ſolent, neque irati. Non facies fidem ſcilicet, cum hæc diſputabis: tibi enim et eſſe, et fuiſſe deos videbis iratos; vertes te ad alteram ſcholam: diſſeres de triumpho. Quid tandem habet iſte currus? quid vincti ante currum duces? quid ſimulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania ſunt iſta, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plauſus, vehi per urbem, conſpici velle; quibus ex rebus, nihil eſt quod ſolidum tenere, nihil quod referre ad voluptatem corporis poſſis; quin tu me vides, qui ex qua provincia T. Flaminius, L. Paullus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti triumpharunt, ex ea ſic redii, ut ad portam Eſquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipſe cum hominibus quindecim male veſtitis ad portam Cælimontanam ſitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua ſi non fuiſſet, in campo Martio mihi tabernaculum collocaſſem; nummus interea mihi, Cæſar, neglectis ferculis triumphali-

bus, domi manet et manebit; rationes ad ærarium retuli continuo, ſicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui, quas rationes ſi cognoris, intelliges nemini plus, quam mihi literas profuiſſe: ita enim ſunt perſcriptæ ſcite et literate, ut ſcriba, ad ærarium qui eas retulit, perſcriptis rationibus, ſecum ipſe caput ſiniſtra manu perfricans commurmuratus ſit, *Ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται*. Hæc tu oratione non dubito, quin illum jam adſcendentem in currum poſſis revocare. O tenebræ, ô lutum, ô ſordes, ô paterni generis oblite, materni vix memor! ita neſcio quid iſtuc fractum, humile, demiſſum, ſordidum, inferius etiam eſt, quam ut Mediolanenſi præcone, avo tuo dignum eſſe videatur L. Craſſus homo ſapientiſſimus noſtræ civitatis, ſpiculis prope ſcrutatus eſt Alpes: ut, ubi hoſtis non erat, ibi triumphi cauſam aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoſte, flagravit; eorum neuter triumphavit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irriſa eſt abs te paullo ante M. Piſonis cupiditas triumphandi, à qua te longe dixiſti abhorrere; qui etiamſi minus magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior quam Piſo, prudentior quam Cotta, abundantior conſilio, ingenio, ſapientia, quam Craſſus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quòd ſi reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla geſſiſſent; tu, tantis nationibus ſubactis, tantis rebus geſtis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis inſignia contemnere debuiſti: neque vero contempſiſti, licet Themiſta ſapientior, ſi os tuum ferreum Senatus

tus convicio verberari noluiſti. Jam vides (quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem) et digreſſum meum, et abſentiam, et reditum ita longe tuo præſtitiſſe, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi ſempiternam turpitudinem inflixerint.

Nunc etiam in hac quotidiana, aſſidua, urbanaque vita ſplendorem tuum, gratiam, celebritatem domeſticam, operam forenſem, conſilium, auxilium auctoritatem, ſententiam Senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac deſperatiſſimo antelaturus? Age, Senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem et perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, ſed omnino ordinis ac nominis ſui: videre equites Romani non poſſunt, quo ex ordine vir præſtantiſſimus, L. Ælius eſt, te Conſule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones et per ſervos de me egeras, contuliſti: Italia cuncta exſecratur, cujus idem tu ſuperbiſſime decreta et preces repudiaſti. Fac hujus odii tanti, ac tam univerſi periculum, ſi audes. Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiſſimique ludi quales non modo nunquam fuerunt, ſed ne quomodo fieri quidem poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi ſunt veſtræ ſcholæ; ne acclametur? ne id quidem eſt curare philoſophi; manus tibi ne afferantur, times; dolor enim eſt malum, ut diſputas: exiſtimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba ſunt atque ineptiæ; ſed de hoc non dubito; nam non audebit accedere ad ludos; convivium publicum non dignitatis cauſa inibit (niſi forte, ut cum P. Clodio, hoc eſt, cum amoribus ſuis cœnet) ſed plane animi ſui cauſa; ludos nobis idio-

tis relinquet; ſolet enim, in diſputationibus ſuis, oculorum et aurium delectationi abdominis voluptates anteferre; nam quod vobis iſte tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod ſordidus, quod contumax, quod ſuperbus, quod fallax, quod perfidioſus, quod imprudens, quod audax eſſe videatur: nihil ſcitote eſſe luxurioſius, nihil libidinoſius, nihil protervius, nihil nequius; luxuriam autem in iſto nolite hanc cogitare; eſt enim quædam, quanquam omnis eſt vitioſa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior; nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquiſitum (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, ſumptuoſum; toreuma nullum: maximi calices; et hi, ne contemnere ſuos videatur, Placentini: exſtructa menſa, non conchyliis, aut piſcibus, ſed multa carne ſubrancida; ſervi ſordidati miniſtrant: nonnulli etiam ſenes: idem coquus, idem atrienſis: piſtor domi nullus, nulla cella: panis, et vinum à propola, atque de cupa: Græci ſtipati, quini in lectulis, ſæpe plures: ipſe ſolus: bibitur uſque eo, dum de ſolio miniſtretur; ubi galli cantum audivit, avum ſuum revixiſſe putat: menſam tolli jubet. Dicet aliquis: Unde tibi hæc nota ſunt? non, mehercule, contumeliæ cauſa deſcribam quemquam, præſertim ingenioſum hominem, atque eruditum, cui generi eſſe ego iratus, ne ſi cupiam quidem, poſſum. Eſt quidam Græcus, qui cum iſto vivit, homo, vere ut dicam (ſic enim cognovi) humanus, ſed tamdiu, quamdiu cum aliis eſt, aut ipſe ſecum; is cum iſtum adoleſcentem jam tum cum hac diis irata fronte vidiſſet, non fugit ejus amicitiam, cum eſſet præſertim appetitus: dedit ſe in conſuetudinem, ſic ut prorſus una viveret, nec fere ab iſto

unquam

unquam diſcederet. Non apud indoctos, ſed, ut ego arbitror, in hominum eruditiſſimorum et humaniſſimorum cœtu loquor; audiſtis profecto dici, philoſophos Epicureos, omnes res, quæ ſunt homini expetendæ, voluptate metiri: recte an ſecus, nihil ad nos: aut ſi ad nos, nihil ad hoc tempus; ſed tamen lubricum genus orationis adoleſcenti non acriter intelligenti eſt ſæpe præceps. Itaque admiſſarius iſte, ſimulatque audivit à philoſopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiſcatus eſt: ſic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitavit, ſic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis à ſe illum inventum arbitraretur. Græcus primo diſtinguere, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur; iſte claudius (quomodo aiunt) pilam retinere, quod acceperat teſtificari, tabulas obſignare velle, Epicurum diſertum decernere; et tamen dictum, ut opinior, ſe nullum bonum intelligere poſſe, demptis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus facilis, et valde venuſtus, nimis pugnax contra Senatorem populi Romani eſſe noluit. Eſt autem hic, de quo loquor, non Philoſophia ſolum, ſed etiam literis, quod fere cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porro facit ita feſtivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri poſſit argutius; in quo reprehendat eum licet, ſi qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut imbrobum, non ut audacem, ſed ut Græculum, ut aſſentatorem, ut poetam; devenit, aut potius incidit in iſtum eodem deceptus ſupercilio Græcus atque advena, quo tam ſapiens et tanta civitas; revocare ſe non poterat, familiaritate implicatus: et ſimul inconſtantiæ famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad iſtum, de iſto quoque, ſcripſit, ut omnes hominis libidines, omnia ſtupra, omnia cœnarum convi-

viorumque

viorumque genera, adulteria denique ejus delicatiſſimis verſibus expreſſerit; in quibus ſi quis velit, poſſit iſtius tanquam in ſpeculo vitam intueri: ex quibus multa à multis lecta et audita recitarem, niſi vererer ne hoc ipſum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: et ſimul de ipſo, qui ſcripſit detrahi nihil volo: qui, ſi fuiſſet in diſcipulo comparando meliore fortuna, fortaſſe auſterior et gravior eſſe potuiſſet; ſed eum caſus in hanc conſuetudinem ſcribendi induxit, philoſopho valde indignum: ſiquidem philoſophia, ut fertur, virtutis continet, et officii, et bene vivendi diſciplinam: quam qui profitetur, graviſſimam mihi ſuſtinere perſonam videtur.

Sed idem caſus illum ignarum quid profiteretur, cum ſe philoſophum eſſe diceret, iſtius impuriſſimæ atque intemperantiſſimæ pecudis cœno et ſordibus inquinavit: qui modo cum res geſtas Conſulatus mei collaudaſſet (quæ quidem laudatio hominis turpiſſimi mihi ipſi erat pene turpis) Non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, ſed verſus tui. Nimis magna pœna, te Conſule, conſtituta eſt, ſive malo poetæ, ſive libero. Scripſiſti enim, CEDANT ARMA TOGÆ-Quid tum? Hæc res tibi fluctos illos excitavit. At hoc nuſquam opinor ſcriptum fuiſſe in illo elogio, quod, te Conſule in ſepulcro reipublicæ inciſum eſt, VELITIS, JUBEATIS, UT, quod Marcus Cicero verſum fecerit, ſed quod vindicarit. Veruntamen, quoniam te non Ariſtarcum, ſed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verſum, ſed poetam armis perſequare; ſcire cupio, quid tandem iſto in verſu reprehendas, CEDANT ARMA TOGÆ. Tuæ dicis, inquit togæ ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, aſine, literas doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus; non dixi hanc togam, qua

ſum

ſum amictus; nec arma, ſcutum, et gladium unius imperatoris: ſed, quod pacis eſt inſigne et otii, toga: contra autem arma, tumultus atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, BELLUM AC TUMULTUM PACI ATQUE OTIO CONCESSURUM. Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipſum et agnoſcet, neque te nihil ſapere mirabitur. At in illo altero, inquit hæres, CONCEDAT LAUREA LAUDI. Immo mehercule habeo tibi gratiam; hærerem enim, niſi tu me expediſſes; nam cum tu timidus ac tremens tuis ipſe furaciſſimis manibus detractam è cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti; indicaſti non modo ampliſſimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſſiſſe. Atque iſta ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompeium inimicum mihi iſto verſu eſſe factum; ut, ſi verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur mihi pernicies eſſe quæſita. Omitto, nihil iſtum verſum pertinuiſſe ad illum: non fuiſſe meum, quem quantum potuiſſem, multis ſæpe orationibus ſcriptiſque decoraſſem, hunc uno violare verſu. Sed ſit offenſus; primo, non-ne compenſabit cum uno verſiculo tot mea volumina laudum ſuarum? Quód ſi eſt commotus, ad perniciem-ne, non dicam amiciſſimi, non ita de ſua laude meriti, non ita de republica, non Conſularis, non Senatoris, non civis, non liberi; in hominis caput ille tam crudelis propter verſum fuiſſet? tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris ampliſſimos viros ad tuum et Gabinii ſcelus: neque id occulte; nam paulo ante dixiſti, me cum iis confligere, quos deſpicerem; non attingere eos, qui plus poſſent, quibus iratus eſſe deberem; quorum quidem (quis enim non intelligit quos dicas?) quanquam non eſt una cauſa omnium, tamen

men eſt omnium mihi probata; me Cn. Pompeius, multis obſiſtentibus ejus erga me ſtudio atque amori, ſemper dilexit, ſemper ſua conjunctione digniſſimum judicavit, ſemper non modo incolumem, ſed etiam ampliſſimum atque ornatiſſimum voluit eſſe; veſtræ fraudes, veſtrum ſcelus, veſtræ criminationes inſidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ, ſimul eorum, qui familiaritatis licentia ſuorum improbiſſimorum ſermonum domicilium in auribus ejus, impulſu veſtro, collocaverunt, veſtræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omneſque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam ſalvam eſſe cupiebant, ſermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus eſt perfectum, ut illi planè ſuo ſtare judicio non liceret: cum certi homines non ſtudium ejus à me alienaſſent, ſed auxilium retardaſſent. Non ne ad te L. Lentulus, qui tum erat Prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum multique mortales, oratum in Albanum obſecratumque venerant, ne meas fortunas deſereret cum reipublicæ ſalute conjunctas; quos ille ad te et ad tuum collegam remiſit, ut cauſam publicam ſuſciperetis, ut ad ſenatum referretis: ſe contra armatum tribunum pleb. ſine conſilio publico decertare nolle: conſulibus ex S. C. rempublicam defendentibus, ſe arma ſumpturum. Ecquid infelix recordaris? quid reſponderis? in quo illi omnes quidem, ſed Torquatus præter cæteros, furebat contumacia reſponſi tui; te non eſſe tam fortem quàm ipſe Torquatus in conſulatu fuiſſet, aut ego: nihil opus eſſe armis, nihil contentione: me poſſe iterum rempub. ſervare, ſi ceſſiſſem: infinitam cædem fore, ſi reſtitiſſem: deinde ad extremum, neque te, neque generum, neque collegam tuum, tribuno plebis defuturum; hic tu hoſtis

hoſtis ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi, debere eſſe dicis?

Ego C. Cæſarem non eadem de republica ſenſiſſe, quæ me, ſcio: ſed tamen, quod jam de eo, his audientibus ſæpe dixi, me ille ſui totius Conſulatûs, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, ſocium eſſe voluit, detulit, invitavit, rogavit; non ſum ego, propter nimiam fortaſſe conſtantiæ cupiditatem, adductus ad cauſam; non poſtulabam ut ei cariſſimus eſſem, cujus ego beneficiis quidem ſententiam meam tradidiſſem. Adducta res in certamen, te Conſule, putabatur, utrum quæ ſuperiore anno ille geſſiſſet, manerent, an reſcinderentur; quid loquar plura? ſi tantum ille in me eſſe uno roboris et virtutis putavit, ut ea, quæ ipſe geſſerat, conciderent, ſi ego reſtitiſſem; cur ei non ignoſcam, ſi antepoſuit ſuam ſalutem meæ? Sed præterita omitto; me ut Cn. Pompeius omnibus ſuis ſtudiis, laboribus, vitæ periculis complexus eſt, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo Conſuli, auctori ſalutis meæ, frequens aſſideret, Senatui ſententiam præſtaret, in concionibus non modo ſe defenſorem ſalutis meæ, ſed etiam ſupplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum poſſe intelligebat, mihi non inimicum eſſe cognorat, ſocium ſibi et adjutorem C. Cæſarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, ſed hoſtem: illis, quos deſcribis, non modò non iratum, ſed etiam amicum eſſe debere? quorum alter, id quod meminero ſemper, æque mihi fuit amicus ac ſibi: alter, id quod obliviſcar aliquando, ſibi amicior quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiam ſi ferro inter ſe cominus decertarint, tamen illud contentionis odium ſimul cum ipſa pugna armiſque ponant. Atqui

[illegible] me

me ille odiſſe nunquam potuit, ne tum quidem cum diſſidebamus; habet hoc virtûs, quam tu ne de facie quidem noſti, ut viros fortes ſpecies ejus et pulchritudo etiam in hoſte poſitâ delectet. Equidem dicam ex animo. P. C. quod ſentio, et quod, vobis audientibus, ſæpe jam dixi: Si mihi nunquam amicus C. Cæſar fuiſſet, ſed ſemper iratus; ſi aſpernaretur amicitiam meam, ſeſeque mihi implacabilem, inexplicabilemque præberet; tamen ei, cum tantas res geſſiſſet, gereretque quotidie, non amicus eſſe non poſſem; cujus ego imperio non Alpium vallum contra adſcenſum tranſgreſſionemque Gallorum, non Rheni foſſam gurgitibus illis redundantem, Germanorum immaniſſimis gentibus objicio et oppono; perfecit ille, ut, ſi montes reſediſſent, amnes exaruiſſent, non naturæ præſidio, ſed victoria ſua rebuſque geſtis Italiam munitam haberemus. Sed cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me à tuis inimicitiis ad ſimultatem revocabis? ſic tuis ſceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene noſſes conjunctionem meam et Cæſaris, eludebas, cum à me trementibus omnino labris, ſed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quanquam, quod ad me attinet, *Nunquam iſtam imminuam curam inficiando tibi*: tamen eſt mihi conſiderandum, quantam illi, tantis reipublicæ negotiis tantoque bello impedito, ego homo amiciſſimus, ſolitudinis atque oneris imponam; nec diſpero tamen, quanquam languet juventus, nec perinde atque debeat in laudis et gloriæ cupiditate verſatur, futuros aliquos qui abjectum hoc cadaver conſularibus ſpoliis nudaret non nolint, præſertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita geſſeris, ut timeres ne indignus beneficio viderêris, niſi ejus, à quo miſſus eras, ſimillimus extitiſſes.

An

An verò tu parum putas inveſtigatas eſſe à nobis labes imperii tui, ſtrageſque provinciæ? quas quidem nos non veſtigiis odorantes ingreſſus tuos, ſed totis volutationibus corporis et cubilibus perſecuti ſumus. Notata à nobis ſunt et prima illa ſcelera in adventu, cum, accepta pecunia à Dyrrhachinis ob necem hoſpitis tui Platoris, ejus ipſius domum evertiſti, cujus ſanguinem addixeras; eumque, ſervis ſymphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem, et multum dubitantem confirmaſti, et Theſſalonicam fide tua venire juſſiſti; quem ne majorum quidem more ſupplicio affeciſti, cum miſer ille ſecuribus hoſpitis ſui cervices ſubjicere geſtiret: ſed ei medico, quem tecum eduxeras, imperaſti, ut venas hominis incideret; cum equidem tibi etiam acceſſio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes, quem necaſti verberibus, ſumma ſenectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Beſſicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidiſſes, ſecuri percuſſiſti cum ille ad te legatus in caſtra veniſſet, et ibi magna præſidia et auxilia à Beſſis peditum equitumque polliceretur: neque eum ſolum, ſed etiam cæteros legatos, qui ſimul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidiſti. Denſeletis, quæ natio ſemper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica C. Sentium Prætorem tutata eſt, nefarium bellum et crudele intuliſti: eiſque cùm fideliſſimis ſociis uti poſſes, hoſtibus uti acerrimis maluiſti. Ita perpetuos defenſores Macedoniæ vexatores, ac perditores effeciſti; vectigalia noſtra perturbarunt, urbes ceperunt, vaſtarunt agros, ſocios noſtos in ſervitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt, Theſſalonicenſes, cùm oppido deſperaſſent, munire arcem coëgerunt. A te Jovis Urii fanum antiquiſſimum

quiſſimum barbarorum ſanctiſſimumque diremptum eſt; tua ſcelera, dii immortales in noſtros milites expiaverunt; qui cùm uno genere morbi affligerentur, neque ſe recreare quiſquam poſſet, qui ſemel incidiſſet; dubitabat nemo, quin violati hoſpites, legati necati, pacati atque ſocii nefario belló laceſſiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vaſtitatem. Cognoſcis ex particula parva, ſcelerum et crudelitatis tuæ genus univerſum. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata eſt, ſummam nunc explicem? generatim ea quæ maximè nota ſunt, dicam; nonne ſeſtertiûm centies et octogies, quod, quaſi veſani nomine, in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributum Romæ in quæſtu reliquiſti? nonne cum CC talenta tibi Apolloniatæ Romæ dediſſent, ne pecunias creditas ſolverent, ultro Fufidium equitem Romanum, hominem ornatiſſimum, creditorem debitoribus ſuis addixiſti? nonne, hiberna cùm legato præfectoque tuo tradidiſſes, evertiſti miſeras funditus civitates, quæ non ſolùm bonis ſunt exhauſtæ, ſed etiam nefarias libidinum contumelias turpitudineſque ſubierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æſtimandi? qui honorarii? ſi quidem poteſt vi et metu extortum honorarium nominari; quod cum pleræque omnes, tum acerbiſſimè Bœotii, et Byzantii, Cherroneſes, Theſſalonica ſenſit; unus tu dominus, unus æſtimator, unus venditor tota in provincia per triennium frumenti omnis fuiſti. Quid ego rerum capitalium quæſtiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbiſſimas damnationes, libidinoſiſſimas liberationes proferam? tantùm locum aliquem cum mihi notum eſſe ſenſeris, tecum ipſe licebit, quot in eo genere et quanta ſint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid

quid recordaris, cùm omni totius provinciæ pecore compulſo, pellium nomine omnem quæſtum illum domeſticum paternumque renovaſti? videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæſtu veſtram domum, cùm pater armis faciendis tuus præfuiſſet; quid? vectigalem provinciam, ſingulis rebus, quacunque venirent, certo portorio impoſito, ſervis tuis publicanis à te factam eſſe meminiſti? quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum ſervulum ordines aſſignatos? quid? ſtipendium militibus per omnes annos à civitatibus, menſis palam propoſitis, eſſe numeratum? quid illa in Pontum profectio, et conatus tuus? quid debilitatio atque abjectio animi tui, Macedonia Prætoria nuntiata, cum tu non ſolum, quòd tibi ſuccederetur, ſed quòd Gabinio non ſuccederetur, exſanguis et mortuus concidiſti? quid Quæſtor Ædilitius rejectus? præpoſitus legatorum tuorum optimus abs te quiſque violatus? Tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus juſſu tuo? quid, quod tu toties diffidens ac deſperans rebus tuis, in ſordibus, lamentis luctuque jacuiſti? quod populari illi ſacerdoti ſexcentos ad beſtias amicos ſociosque miſiſti?

Quid, quòd cùm ſuſtentare vix poſſes mœrorem tuum, doloremque deceſſionis, Samothraciam te primùm, poſt inde Thaſum cum tuis teneris ſaltatoribus, et cum Autobulo, Athamante et Timocle, formoſis fratribus, contuliſti? quid, quòd, cum inde recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegiſti, jacuiſti mœrens aliquot dies; atque inde obſoletus Theſſalonicam, omnibus inſcientibus, noctuque veniſti? qui cum concurſum plorantium, ac tempeſtatem querelarum ferre non poſſes, in oppidum devium Beroëam profugiſti;

giſti; quo in oppido cum tibi ſpe falſa, quod Q. Ancharium non eſſe ſucceſſurum putares, animos rumor inflaſſet; quo te modo ad tuam intemperantiam, ſcelerate, innovaſti? Mitto aurum coronarium, quod te diutiſſime torſit; cùm modo velles, modo nolles; lex enim generi tui et decerni, et te accipere vetabat, niſi decreto triumpho; in quo tu, accepta tamen et devorata pecunia, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, et genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia paſſim data: mitto numerum navium, ſummamque prædæ: mitto rationem exacti imperatique frumenti; mitto ereptam libertatem populis, ac ſingulis, qui erant affecti præmiis nominatim: quorum nihil eſt, quod non ſit lege Julia, ne fieri liceat, ſancitum diligenter. Ætoliam, quæ procul à barbaris disjuncta gentibus in ſinu pacis poſita, medio fere Græciæ gremio continetur (ô pœna, ô furia ſociorum!) decedens miſeram perdidiſti. Arſinoen, Stratum Naupactum, ut modo tute indicaſti, nobiles urbes atque plenas, fateris ab hoſtibus eſſe captas; quibus autem hoſtibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ ſedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum atque Dolopum demigrare, et aras et focos relinquere coegiſti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad priſtinas clades acceſſio fuiſſet Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimiſiſti; neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluiſti ſubire, quam numerum tuorum militum reliquiaſque cognoſcere. Atque ut duorum Epicureorum ſimilitudinem in re militari imperioque videatis: Albucius cum in Sardinia triumphaſſet, Romæ damnatus eſt: hic cum ſimilem exitum ſpectaret, in Macedonia tropæa poſuit, eaque, quæ bellicæ laudis victori-

victoriæque omnes gentes inſignia et monumenta eſſe voluerunt, noſter hic præpoſterus imperator, amiſſorum oppidorum cæſarum legionum, provinciæ præſidio et reliquis militibus orbatæ, ad ſempiternum dedecus ſui generis et nominis funeſta indicia conſtituit; idemque, ut eſſet, quod in baſi tropæorum incidi inſcribique poſſet, Dyrrhachium ut venit, decens, obſeſſus eſt ab iis ipſis militibus, quos paullo ante Torquato reſpondit beneficii cauſa abs ſe eſſe dimiſſos: quibus cum juratus affirmaſſet, ſe, quæ deberentur, poſtero die perſoluturum, domum ſe abdidit: inde nocte intempeſta, crepidatus, veſte ſervili, navem conſcendit, Brunduſiumque vitavit, et ultimas Hadriani maris oras petivit: cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua iſtum eſſe arbitrabantur, obſidere cœperunt, et cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt; quo metu commoti Dyrrhachini, profugiſſe noctu crepidarum imperatorem indicaverunt; illi autem ſtatuam iſtius perſimilem, quam ſtare celeberrimo in loco voluerat, ne ſuaviſſimi hominis memoria moreretur, deterbant, affligunt, comminuunt, diſſipant; ſic odium, quod in ipſum attulerant, id in ejus imaginem ac ſimulacrum profuderunt.

Quæ cum ita ſint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me noſſe videas, non exiſtimes, mediam illam partem et turbam flagitiorum tuorum mihi eſſe inauditam; nihil eſt, quod me hortere; nihil eſt, quod invites; admoneri me ſatis eſt; admonebit autem nemo alius, niſi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare. Ecquid vides, ecquid ſentis lege judiciaria lata, quos poſthac judices ſimus habituri? non æque legetur, quiſquis voluerit: nec, quiſquis noluerit, non

legetur; nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitatis ad ſimulationem conjicietur; judices judicabunt ii, quos lex ipſa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita ſit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipſa, et reipublicæ tempus aut me ipſum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur. Equidem, ut paullo ante dixi, non eadem ſupplicia eſſe in hominibus exiſtimo, quæ fortaſſe plerique, damnationes expulſiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod ſapienti, quod bono viro et civi poteſt. Damnatio iſta, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio: quod ſpecimen habuit hæc civitas innocentiæ. Major mihi judicum, et reipublicæ pœna illa viſa eſt, quàm Rutilii. L. Opimius ejectus eſt patria, is qui Prætor et Conſul maximis rempubl. periculis liberarat; non in eo, cui facta eſt injuria, ſed in iis qui fecerunt, ſceleris ac conſcientiæ pœna remanſit. At contra bis Catilina abſolutus: emiſſus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum ſtuprum Bonæ Deæ pulvinaribus intuliſſet; quis fuit in tanta civitate, qui illum inceſto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari ſcelere obſtrictos arbitraretur? An ego exſpectem, dum de te quinque et ſeptuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum judicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi ſalutatione dignum putet? omnes memoriam conſulatus tui, facta, mores faciem denique ac nomen à republica deteſtantur. Legati, qui unà fuere, alienati; tribuni militum inimici: centuriones, et ſi qui ex tanto exercitu reliqui milites exſiſtunt, non dimiſſi

abs

abs te, ſed diſſipati te oderunt, tibi peſtem exoptant, te exſecrantur. Achaia exhauſta: Theſſalia vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium et Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini et Bullienſes illuſi; Epirus exciſa; Locri, Phocii, Bœotii exuſti: Acarnania, Amphilochia, Perhæbia, Athamanumque gens vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amiſſa: Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminati: cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum ſolum ſuum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hoſtem veniſſe ſenſerunt. Ad horum omnium judicia tot atque tanta, domeſticum judicium acceſſit ſententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem deſertus ab amicis nullæ ad Senatum è provincia literæ, nulla ex trinis æſtivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo, quid geſſeris, ſed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte et ſeminario triumphorum cùm arida folia laureæ retuliſſes, cùm ea abjecta ad portam reliquiſti, tum tu ipſe de te FECISSE VIDERI pronuntiaviſti; qui ſi nihil geſſeras dignum honore, ubi exercitus? ubi ſumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima ſupplicationibus triumphiſque provincia? ſin autem aliquid ſperare volueras, ſi cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod aureati faſces, quod illa tropæa, plena dedecoris et riſus, te commentatum eſſe declarant: quis te miſerior? quis te damnatior, qui neque ſcribere ad Senatum à te bene rempublicam eſſe geſtam, neque præſens dicere auſus es? An tu mihi (cui ſemper ita perſuaſum fuerit, non eventis, ſed factis cujuſque fortunam ponderari, neque in tabellis paucorum judicum, ſed in ſententiis omnium civium famam noſtram fortunamque pendere) te indemnatum videri putas, quem ſocii, quem fœderati

rati, quem liberi populi, quem ſtipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem univerſa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu digniſſimum putant? cui non apud Senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia maximorum ſcelerum venia ulla ad ignoſcendum dari poſſit? qui ſe ipſum oderit, qui metuat omnes, quiſquam cauſam nemini committere audeat, qui ſe ipſe condemnet? Nunquam ego ſanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod poſſet eſſe improbis et probis commune, ſupplicium legis ac judicii: ſed abjectum, contemptum, deſpectum à cæteris, à te ipſo deſperatum et relictum, circumſpectantem omnia, quidquid increpuiſſet pertimiſcentem, diffidentem tuis rebus, ſine voce, ſine libertate, ſine auctoritate, ſine ulla ſpecie Conſulari, horrentem, trementem, adulantem omnes videre te volui: vidi. Quare ſi tibi evenerit, quod metuis, ne accidat; equidem non moleſte feram: ſin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus ſias, quam reum: nec minus lætabor, cum te ſemper ſordidum, quam ſi paulliſper ſordidatum viderem.

ORATIO VIII.

PRO

T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Summæ erant inimicitiæ Titum Annium Milonem *inter, et* Publicam Clodium. *utrumque civem Romanum. Odii* Clodiani *in* Milonem *hæc cauſa fuit, quod* Milo *peteret Conſulatum eo anno, quo* Clodius *Præturam. Itaque* Clodius *ſumma vi ac ſtudio nitebatur, ne* Milo *eo anno Conſul eſſet; quod cum impedire non poſſet,* Milo *enim omnium voce Conſul futurus pronuntiabatur,* Clodius *de* Milone *interficiendo cogitavit. Egreſſus urbem, in villam quandam in* Albano *ſe recepit: unde veſperi rediens, obvium in via Appia* Milonem *habuit penulatum cum uxore ancillis et pueris; ibi ante fundum* Clodianum *orta inter ſervos rixa, et impetu in* Milonem *facto,* Clodius *occiditur. Reus cædis* Milo *in jus vocatur; qui plura volet, conſulat* Aſconium Pedianum *qui rem pertractat.*

Reus cædis Milo; *accuſatores* Appius Major, M. Antonius, *et* P. Valerius Nepos. *Patronus ſolus* Cicero. *Quæſitor extra ordinem populi ſuffragio, creatus* L. Domitius Ænobarbus: *judices quinquaginta et unus,* Senatores *nempe octodecim, Equites ſeptemdecim, Tribuni ærarii ſexdecim.*

Habita

Habita eſt hæc oratio 3, Idus *April.* Pompeio *magno tertium Conſule ſine collega, anno urbis conditæ* 701. Ciceronis *ætatis* 54. *qui cum inciperet diceret,* Clodianorum *clamoribus exceptus eſt, unde non ea libertate, et vi, qua ſolitus erat, pronuntiavit.*

ETſi vereor, judices, ne turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annius [Milo] ipſe magis de reipublicæ ſalute, quam de ſua perturbetur, me ad ejus cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe: tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos; qui, quocunque inciderent, veterem conſuetudinem fori, et priſtinum morem judiciorum requirunt. Non enim corona conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat: non uſitata frequentia ſtipati ſumus. Nam illa præſidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata ſunt, non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro et in judicio, quanquam præſidiis ſalutaribus et neceſſariis ſepti ſumus, tamen ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. Quæ ſi oppoſita Miloni putarem: cæderem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem oratori locum eſſe. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, ſapientiſſimi et juſtiſſimi viri, conſilium: qui profecto nec juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eundem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denunciant: neque ſolum, ut quieto, ſed etiam ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modo defenſioni meæ, verum etiam ſilentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem eſt civium, tota

ta

ta noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori adſpici poteſt, et hujus exitum judicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de ſe, de liberis ſuis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus eſt adverſum, infeſtumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit: qui heſterna etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor, ſi quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſte animis, judices, et timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi unquam de bonis et fortibus viris; ſi unquam de bene meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit: ſi denique unquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes et bonos cives, quæ vultu et verbis ſæpe ſignificaſſent, re et ſententiis declararent: hoc profecto tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrum nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus: an diu vexati à perditiſſimis civibus, aliquando per vos, ac veſtram fidem, virtutem ſapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laborioſius? Quid magis ſollicitum, magis exercitum, dici aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum ſuppliciorum carere non poſſumus? equidem cæteras tempeſtates et procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quod ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio vero, et in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, nunquam exiſtimavi

mavi ſpem ullam eſſe habituros Milonis inimicos; ad ejus non ſalutem modo extinguendam, ſed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quanquam in hac cauſa, judices, T. Annii tribunatu, rebuſque omnibus pro ſalute reipublicæ geſtis, ad hujus criminis defenſionem non abutemur, niſi oculis videritis inſidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi ſumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec poſtulaturi, ut ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, aſſignetis. Sed ſi illius inſidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obſecrabo, obteſtaborque vos, judices, ſi cætera amiſimus, hoc ſaltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, teliſque, vitam ut impune liceat defendere.

Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ eſt propria noſtræ quæſtionis, videntur ea eſſe refutanda, quæ et in ſenatu ſæpe ab inimicis, ab improbis ſæpe jactata ſunt, et in concione etiam paulo ante ab accuſatoribus: ut omni terrore ſublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre poſſitis. Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortiſſimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, cum ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur. An eſt quiſquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiſo quæratur, aut negari ſolere omnino eſſe factum; aut recte, ac jure factum eſſe defendi? Niſi vero exiſtimatis, dementem P. Africanum fuiſſe, qui cum à C. Carbone, tribuno plebis, in concione ſeditioſe interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte ſentiret, reſpondit jure cæſum vi-

deri. Neque enim poſſet aut Ahala ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marilis, aut, me conſule, ſenatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, judices, non ſine cauſa, etiam fictis fabulis, doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciſcendi cauſa matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis non ſolum divina, ſed etiam ſapientiſſimæ deæ ſententiæ liberatum. Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis eſt, qui, quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet, cum videt aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus? IV. Atqui ſi tempus eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt certe illud eſt non modo juſtum, verum etiam neceſſarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir ſummus, ſcelere ſolutum, periculo liberavit. Inſidiatori vero, et latroni quæ poteſt afferri injuſta nex? Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt igitur hæc, judices, non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus: ut ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet: omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. Silent enim leges inter arma, nec ſe expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injuſta pœna luenda ſit, quam

juſta repetenda. Etſi perſapienter, et quodam modo tacite, dat ipſa lex poteſtatem defendendi; quæ non modo hominem occidi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi cauſa vetat: ut, cum cauſa, non telum quæreretur; qui ſui defendendi cauſa telo eſſet uſus, non hominis occidendi cauſa habuiſſe telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in cauſa, judices. Non enim dubito, quin probaturus ſim vobis defenſionem meam, ſi id memineritis, quod obliviſci non poteſtis, inſidiatorem jure interfici poſſe.

Sequitur illud, quod à Milonis inimicis ſæpiſſime dicitur, cædem, in qua P. Clodius occiſus eſt, ſenatum judicaſſe contra rempublicam eſſe factam. Illam vero ſenatus non ſententiis ſuis ſolum, ſed etiam ſtudiis comprobavit. Quoties enim eſt illa cauſa à nobis acta in ſenatu? quibus aſſenſionibus univerſi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentiſſimo ſenatu quatuor, ad ſummum quinque ſunt inventi, qui Milonis cauſam non probarent? Declarant hujus ambuſti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidioſe criminibatur, cum diceret, ſenatum non quod ſentiret, ſed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis cauſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita ſane, dummodo ea nos utamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero quæſtionem, etſi non eſt iniqua, nunquam tamen ſenatus conſtituendam putavit. Erant enim leges, erant quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum ſenatui mors P. Clodii afferrebat, ut nova quæſtio conſtitueretur. Cujus enim de illo inceſto ſtupro judicium decernendi poteſtas

ſenatu

ſenatui reſſet erepta: de ejus interitu quis poteſt credere ſenatum judicium novem conſtituendum putaſſe? Cur igitur incendium curiæ oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam contra rempublicam ſenatus factam eſſe decrevit? Quia nulla vis unquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim eſt ulla defenſio contra vim unquam optanda: ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiam ſi è republica, rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipſe decrevi, cum cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defendiſſet, contra rempublicam feciſſe: ſed, cum ineſſet in re vis, et inſidiæ; crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quòd ſi per furioſum illum tribunum ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet, novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quò. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre Sic reliqua auctoritas ſenatus empta interceſſione ſublata eſt. 6

At enim Cn. Pompeius rogatione ſua, et de re, et de cauſa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet: in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit; nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum eſt? Factumne ſit? at conſtat. A quo? at patet. Vidit, etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. Quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri; neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem hanc in judicando literam, quam illam triſtem, dediſſet. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius

contra Milonem judicaſſe, ſed etiam ſtatuiſſe videtur, quid vos in judicando ſpectare oporteret. Nam qui non pœnam confeſſioni, ſed defenſionem dedit, is cauſam interitus quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipſe profecto, quod ſua ſponte fecit, Publione Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi ſuæ nobiliſſimus vir, ſenatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus noſtri judicis, fortiſſimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Druſus, occiſus eſt. Nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta à ſenatu eſt. Quantum luctum in hac urbe fuiſſe à noſtris patribus accepimus, cum P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet illata? quis tum non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem, ſi fieri poſſet, omnes eſſe cuperent, ejus ne neceſſariam quidem expectatam eſſe mortem? Num igitur ulla quæſtio de Africani morte lata eſt? Certe nulla Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. Interſit inter vitæ dignitatem ſummorum, atque infimorum: mors quidem illata per ſcelus iiſdem et pœnis teneatur, et legibus. Niſi forte magis erit parricida, ſi quis conſularem patrem, quam ſi quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum ſuorum ſit interfectus. Hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur. Perinde quaſi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, ſed ubi impune ſui poſteri latrocinarentur. Itaque in eadem iſta Appia via, cum ornatiſſimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in ſuis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat?

Quæ

Quæ cruentata antea cæde honeſti atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebro uſurpatur, poſteaquam latronis et parricidæ ſanguine imbuta eſt. Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta eſt confitenti ſica de manibus. Caruit foro poſtea Pompeius: caruit ſenatu: caruit publico. Janua ſe, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? Atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa cauſa ſumma omnia fuerunt. Inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo ſenatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur ſalus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo ſi unus ille occidiſſet, non hæc ſolum civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. Niſi forte, quia perfecta res non eſt, non fuit punienda: perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, ſed puniendum certe nihilo minus. Quoties ipſe, judices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus ſi me non mea, vel reipublicæ fortuna ſervaſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet? Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompeium, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt. Luget ſenatus: mœret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ; agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant. Non fuit ea cauſa, judices, profecto non fuit, cur ſibi cenſeret Pompeius quæſtionem ferendam: ſed homo ſapiens, et alta, et divina quadam mente præditus, multa vi-

dit; fuiſſe ſibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia ſi etiam ipſe gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, ſed illud maxime: quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentiſſimis ordinibus ipſa lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, ſecrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir juſtiſſimus, neque in bonis viris legendis id aſſequi potuiſſet, etiamſi cupiiſſet. Non enim mea gratia familiaritatibus contineretur, quæ late patere non poſſunt, propterea quod conſuetudines victus non poſſunt eſſe cum multis. Sed, ſi quid poſſumus, ex eo poſſumus, quod reſpublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem ſuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ſtudioſos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic quæſtioni præeſſe maxime voluit, nihil quæſivit aliud, niſi juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut conſularem neceſſe eſſet: credo, quod principum munus eſſe ducebat, reſiſtere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati. Ex conſularibus te creavit potiſſimum. Dederas enim, quam contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima. Quamobrem, judices, ut aliquando ad cauſam, crimenque veniamus: ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata; neque de cauſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, à ſenatu judicatum eſt: et lator ipſe legis, cum eſſet controverſia nulla facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit: et electi judices, et iſti præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſte ſapienterque diſceptet: reliquum eſt, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, niſi uter utri inſidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perſpicere

ſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite.

P. Clodius cum ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta eſſe comitia anno ſuperiore, ut non multos menſes præturam genere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut cæteri, ſed et L. Paullum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: ſubito reliquit annum ſuum, ſeque in annum proximum tranſtulit, non religione aliqua, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat, ad præturam gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum. Occurrebat, mancam ac debilem præturam ſuam futuram, conſule Milone: eum porro ſummo conſenſu populi Romani conſulem fieri videbat. Contulit ſe ad ejus competitores; ſed ita, totam ut petitionem ipſe ſolus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia ſuis, ut dictitabat, humeris ſuſtineret. Convocabat tribus: ſe interponebat: Collinam novam, delectu perditiſſimorum civium, conſcribebat. Quanto ille plura miſcebat, tanto hic magis in dies convaleſcebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus paratiſſimus, fortiſſimum virum, inimiciſſimum ſuum, certiſſimum conſulem, idque intellexit non ſolum ſermonibus, ſed etiam ſuffragiis populi Romani ſæpe eſſe declaratum: palam agere cœpit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agreſtes et barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Appennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obſcura. Etenim palam dictitabat, conſulatum Miloni eripi non poſſe: vitam poſſe. Significavit hoc ſæpe in ſenatu: dixit in concione. Quinetiam Favonio, fortiſſimo viro, quærenti ex eo, qua ſpe fureret, Milone vivo: reſpondit,

ſpondit; triduo illum, ad ſummum quatriduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit. Interim cum ſciret Clodius (neque enim erat difficile ſcire) iter ſolenne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma ſubito ipſe profectus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret. Atque ita profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum tempuſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet. Milo autem, cum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus dimiſſus eſt: domum venit: calceos et veſtimenta mutavit: pauliſper, dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt id temporis, cum jam Clodius, ſi quidem eo die Romam venturus erat, redire potuiſſet. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut ſolebat: ſine uxore, quod nunquam fere: cum hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparaſſet, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri et delicato ancillarum, puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo ſecus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum. Adverſi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus ſervos, qui poſt erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum et præ-

ſenti

ſenti fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, et domino ſuccurrere prohiberentur, Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, et ita eſſe putarent: fecerunt id ſervi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis cauſa, ſed ut factum eſt) neque imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet.

Hæc ſicut expoſui, ita geſta ſunt, judices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potius oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil dico, quid reſpublica conſecuta ſit: nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni: nihil ſane id proſit Miloni, qui hoc fato natus eſt, ut ne ſe quidem ſervare potuerit, quin una rempublicam, voſque ſervaret. Si id jure non poſſet: nihil habeo quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et neceſſitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacunque ope poſſunt, à corpore, à capite, à vita ſua propulſarent; non poteſtis hoc facinus improbum judicare, quin ſimul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut veſtris ſententiis eſſe pereundum. Quod ſi ita putaſſet: certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non ſemel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari à vobis, quia ſe illi non jugulandum tradidiſſet. Sin hoc nemo veſtrum ita ſentit: illud jam in judicium venit, non, occiſuſne ſit, quod fatemur: ſed jure, an injuria? quod multis antea in cauſis ſæpe quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: et id eſt, quod ſenatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factæ ſint, incertum eſt. De hoc igitur latum eſt ut quæreretur. Ita et ſenatus rem, non hominem notavit: et Pompeius de jure, non de facto, quæſtionem tulit. Num quid igitur aliud in judicium venit, niſi uter utri inſidias fecerit? profecto

fecto nihil. Si hic illi: ut ne ſit impune. Si ille huic: tum nos ſcelere ſolvamur.

Quonam igitur pacto probari poteſt, inſidias Milonem feciſſe Clodium? Satis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei cauſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas utilitates fuiſſe. Itaque illud Caſſianum, *Cui bono fuerit*, in his perſonis valeat. Etſi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc aſſequebatur, non modo ut prætor eſſet non eo conſule, quo ſceleris nihil facere poſſet: ſed etiam ut his conſulibus prætor eſſet, quibus ſi non adjuvantibus, at conniventibus certe, ſperaſſet ſe poſſe rempublicam eludere in illis ſuis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipſe ratiocinabatur, nec, ſi poſſent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei ſe debere arbitrarentur: et ſi vellent, fortaſſe vix poſſent frangere hominis ſceleratiſſimi corroboratam jam vetuſtate audaciam. An vero, judices, vos ſoli ignoratis, vos hoſpites in hac urbe verſamini, veſtræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges (ſi leges nominandæ ſunt, ac non faces urbis, et peſtes reipublicæ) fuerit impoſiturus nobis omnibus, atque inuſturus? Exhibe, quæſo, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum veſtrarum, quod te aiunt eripuiſſe è domo, et ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam Palladium ſuſtuliſſe, ut præclarum inde munus, ac inſtrumentum tribunatus ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. Et adſpexit me illis quidem oculis, quibus tum ſolebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe
13 lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas

tas tibi, cujus tu inimiciſſimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ poſtulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo, tu in publicum jeciſti: tu ſpoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infeliciſſimis lignis ſemiuſtulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti. Quam rem etſi neceſſario feciſti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompſiſti tuam, laudare non poſſum, iraſci certe non debeo. P. Clodii præturam non ſine maximo rerum novarum metu proponi, et ſolutam fore videbatis, niſi eſſet is conſul, qui eam auderet, poſſetque conſtringere. Eum Milonem eſſe cum ſentiret univerſus populus Romanus, quis dubitaret ſuffragio ſuo, ſe metu, periculo rempublicam liberare? At non P. Clodio remoto, uſitatis jam rebus enitendum eſt Miloni, ut tueatur dignitatem ſuam. Singularis illa huic uni conceſſa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis jam morte Clodii cecidit. Vos adepti eſtis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, ſuffragationem conſulatus, fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit. Itaque Milonis conſulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus eſt. Non modo igitur nihil prodeſt, ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. Quid ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultus amplius? Quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam ſuæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odiſſet, primum defenſorem ſalutis meæ? deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum; poſtremo etiam accuſatorem ſuum. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius,

Clodius; quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium illius, et, in homine injuſto, quam etiam juſtum? Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius, conſuetudoque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo judices? cum mœrentibus vobis urbi ceſſi, judiciumne timui? non ſervos, non arma, non vim? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi ei fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat; et mihi, judices, in cauſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima, etiam judicium timendum fuit. Servorum, et egentium civium, et facinoroſorum armis meos cives, meis conſiliis, periculiſque ſervatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen et ornamentum reipublicæ, pæne interfici ſervorum manu, cum mihi adeſſet: qua in turba C. Vibienus, ſenator, vir optimus, cum hoc cum eſſet una, ita eſt mulctatus, ut vitam amiſeri. Itaque quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompeio eſt: hæc iſtam Appiam, monumentum ſui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem longo intervalla converſa rurſus eſt in me: nuper quidem, ut ſcitis, me ad regiam pæne confecit. Quid ſimile Milonis? cujus vis omnis hæc ſemper fuit, ne P. Clodius, cum in judicium detrahi non poſſet, vi oppreſſam civitatem teneret. Quem ſi interficere voluiſſet, quantæ, quoties occaſiones, quam præclare fuerunt? Potuitne, cum domum ac Deos Penates ſuos, ille oppugnante, defenderet, jure ſe ulciſci? Potuitne, cive egregio, et viro fortiſſimo, P. Sextio, collega ſuo, vulnerato?

ſtrato? Potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum
de reditu meo legem ferret, pulſo, crudeliſſima in
foro cæde facta? Potuitne, L. Cæcilii, juſtiſſimi
fortiſſimique prætoris, oppugnata domo? Potu-
itne illo die, cum eſt lata lex de me? cum totius
Italiæ concurſus, quem mea ſalus concitarat, fac-
ti illius gloriam libens agnoviſſet: ut, etiam ſi id
Milo feciſſet, cuncta civitas eam laudem pro ſua
vendicaret? Atqui erat id temporis clariſſimus et 15
fortiſſimus conſul, inimicus Clodio, P. Lentulus,
ultor ſceleris illius, propugnator ſenatus, defenſor
veſtræ voluntatis, patronus illius publici conſen-
ſus, reſtitutor ſalutis meæ: ſeptem prætores, octo
tribuni plebis, illius adverſarii, defenſores mei:
Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius
hoſtis: cujus ſententiam ſenatus omnis de ſalute
mea graviſſimam et ornatiſſimam ſecutus eſt: qui
populum Romanum cohortatus eſt: qui cum de
me decretum Capuæ feciſſet, ipſe, cunctæ Italiæ
cupienti, et ejus fidem imploranti, ſignum dedit,
ut ad me reſtituendum Romam concurrerent.
Omnia tum denique in illum odia civium arde-
bant deſiderio mei: quem qui tum interemiſſet,
non de impunitate ejus, ſed de præmiis cogitare-
tur. Tamen ſe Milo continuit, et P. Clodium ad
judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid?
privato Milone, et reo ad populum, accuſante P.
Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicen-
tem impetus factus eſt: quæ tum non modo oc-
caſio, ſed etiam cauſa illius opprimendi fuit? Nu-
per vero cum M. Antonius ſummam ſpem ſalutis
bonis omnibus attuliſſet, graviſſimamque adoleſ-
cens nobiliſſimus reipublicæ partem fortiſſime ſuſ-
cepiſſet atque illam belluam, judicii laqueos de-
clinantem, jam irretitam teneret: qui locus quod
tempus illud, Dii immortales! fuit? cum ſe ille
fugiens in ſcalarum tenebris abdidiſſet, magnum

Miloni fuit conficere illam peſtem nulla ſua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cum ille vi in ſepta irruiſſet, gladios diſtringendos, lapides jaciendos curaſſet, deinde ſubito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute ſua liberet?

16 Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non eſt auſus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præſertim, judices, cum honoris ampliſſimi contentio, et dies comitiorum ſubeſſet: quo quidem tempore (ſcio enim, quam timida ſit ambitio, quantaque et quam ſolicita cupiditas conſulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, ſed etiam quæ obſcure cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam falſam, fictam, levem perhorreſcimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, ſenſuſque civium: qui non modo improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam in recte factis ſæpe faſtidiunt. Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus et facinus præ ſe ferens, et confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin ſe ille, interfecto Milone regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ eſt, judices: quis ignorat, maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus eſt facti, aut præclari, aut certe neceſſarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnamque contempſerat, ut eum nihil

delectaret,

delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices. Vos ex M. Favonio audiſtis, Clodium ſibi dixiſſe, et audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos poteſtis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia noſſe, negotii nihil erat. Vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergo ille ne cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non cauſa ſolum, ſed etiam neceſſitas fuit. Quid, ſi, ut ille ſcivit, Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo ne ſuſpicari quidem potuit? Primum quæro, qui ſcire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium, niſi T. Patinam, familiariſſimum ſuum, rogaſſet, ſcire potuit, illo ipſo die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime ſcire poſſet: omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? Quæſierit ſane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite teſtimonia teſtium veſtrorum. Dixit C. Caſſinius, cognomento Scola, Interaminis, familiariſſimus et idem

comes P. Clodii: cujus jampridem teſtimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat et Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe: ſed ſubito ei eſſe nunciatum, Cyrum architectum eſſe mortuum: itaque Romam repente conſtituiſſe proficiſci. Dixit hoc comes item P. Clodii C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe, ut inſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) ſcitis, judices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſuadenda dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac ſicarium abjecti homines et perditi deſcribebant. Jacent ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, niſi de Cyro audiſſet, fuiſſe rediturum. Reſpiravi: liberatus ſum: non vereor, ne, quod ne ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitaſſe. Nunc perſequar cætera; nam occurrit illud: igitur ne Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſi quidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciaſſe, non id nunciaſſe, ſed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaſſet, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem? Una fui: teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio: teſtamentum autem palam fecerat, et illum hæredem, et me ſcripſerat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie hora decima denique ei nunciabatur? Age, ſit ita factum: quæ cauſa, cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat cauſa feſtinationis? Quod hæres erat? Primum erat nihil, cur properato opus

opus eſſet: deinde, ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod ea nocte conſequi poſſet, amitteret autem, ſi poſtridie mane Romam veniſſet? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſidendum, atque expectandum fuit.

Noctu invidioſo, et pleno latronum in loco occidiſſet. Nemo ei neganti non crediſſet, quem eſſe omnes ſalvum, etiam confitentem, volunt. Suſtinuiſſet hoc crimen primum ipſe ille latronum occultator et receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicaſſet, neque cæca nox oſtendiſſet Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens, devertit Clodius ad Albanum. Quod niſi ſciret Milo, illum Ariciæ fuiſſe, ſuſpicari tamen debuit, eum, etiam ſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret, deverſurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa reſideret: nec eo in loco ſubſedit, quo ille noctu venturus eſſet? Video adhuc conſtare omnia, judices: Miloni etiam utile fuiſſe Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis: odium fuiſſe illius in hunc acerbiſſimum: in illum hujus nullum: conſuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denunciatam Miloni, et prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuiſſe: hujus iter neceſſarium; illius etiam potius alienum: hunc præ ſe tuliſſe, ſe illo die Roma exiturum, illum eo die ſe diſſimulaſſe rediturum: hunc nullius rei mutaſſe conſilium; illum cauſam mutandi conſilii finxiſſe: huic,

ſi inſidiaretur, noctem prope urbem expectandam; illi, etiam ſi hunc non timeret, tamen acceſſum ad urbem nocturnum fuiſſe metuendum.
20 Videamus nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, judices, etiam dubitandum, et diutius cogitandum eſt? Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter inſanas illas ſubſtructiones, facile mille hominum verſabatur valentium. Edito adverſarii, atque excelſo loco ſuperiorem ſe fore putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potiſſimum elegerat? An in eo loco eſt potius expectatus ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitarat? Res loquitur, judices, ipſa: quæ ſemper valet plurimum. Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis: tamen appareret uter eſſet inſidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda penulatus, una ſederet uxor. Quid horum non impeditiſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene conſtrictus eſſet? Videte nunc illum, primum egredientem è villa, ſubito: cur? veſperi; quid neceſſe eſt? tarde; qui convenit, id præſertim temporis? Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? ſciebat in Alſienſi eſſe. Villam ut perſpiceret millies in ea fuerat. Quid ergo erat moræ, et tergiverſationis?
21 Dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum ſine ea. Nunquam non in rhedâ: tum in equo. Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in caſtra Etruſca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat, et ancilla-

rum

rum greges. Ille, qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas ducebat, tum neminem, niſi ut virum à viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec vero ſic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non ſatis fere eſſet paratus. Semper ille et quantum intereſſet P. Clodii ſe perire, et quanto illo odio eſſet, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam et pæne addictam ſciebat, nunquam in periculum ſine præſidio et ſine cuſtodia projiciebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum martemque communem, qui ſæpe ſpoliantem jam et exultantem evertit, et perculit ab objecto. Adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cum à tergo hoſtem intercluſum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos ira, vitamque domini deſperantes cum incidiſſet, hæſit in iis pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt.

Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicet, ne indicarent: ne dolorem pereferre non poſſent, ne tormentis cogerentur occiſum eſſe à ſervis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæſtio eſt, juris in judicio. Quod igitur in cauſa quærendum eſt, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miſerit, ſi id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: neſcis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter et fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus

jus auctoritate placata eſt, non libertate ſolum, ſed etiam omnibus præmiis digniſſimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod enim præmium ſatis magnum eſt tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter quos vivit? Etſi id quidem non tanti eſt, quam quod propter eoſdem non ſanguine et vulneribus ſuis, crudeliſſimi inimici mentem oculoſque ſatiavit. Quos niſi manumiſiſſet, tormentis etiam dedendi fuiſſent, conſervatores domini, ultores ſceleris, defenſores necis? Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleſte ferat, quam, etam ſi quid ipſi accidat, eſſe tamen illis meritum præmium perſolutum. Sed quæſtiones urgent Milonem, quæ ſunt habitæ nunc in atrio libertatis. Quibuſnam de ſervis? rogas? de P. Clodii. Quis eos poſtulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid poteſt agi ſeverius? De ſervis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. Proxime Deos acceſſit Clodius, propius quam tum, cum ad ipſos penetrarat: cujus de morte, tanquam de ceremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum, et dominis morte ipſa triſtius. In reum de ſervis accuſatoris cum quæritur, verum inveniri poteſt? Age vero, quæ erat, aut qualis quæſtio? Heus ubi Ruſcio (verbi cauſa) Clodius inſidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæſtione certius? Subito abrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à cæteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui poſſit. Hi centum dies penes accuſatorem cum fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hac quæſtione dici poteſt integrius? quid incorruptius?

Quod

Quod ſi nondum ſatis cernitis, cum res ipſa tot, 93
tam claris argumentis, ſignisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo ſcelere imbutum nullo metu perterritum, nulla conſcientia exanimatum, Romam revertiſſe: recordamini, per Deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingreſſus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero ſe populo ſolum, ſed etiam ſenatui commiſit: neque ſenatui modo, ſed etiam publicis præſidiis, et armis: neque his tantum, verum etiam ejus poteſtati, cui ſenatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiſerat. Cui nunquam ſe hic profecto tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret; præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, et magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiſerint: et pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccarint. Neque vero ſine ratione certa, cauſa Milonis ſemper à ſenatu probata eſt. Videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An vero obliti eſtis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis ſermones et opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam eſſe rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putaſſe, ut æquo animo patria careret, cum ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem virum, quin, cum ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi

etiam

etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur? erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ fecit. Miſeros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur. Ergo illa falſa fuerunt: quæ certe vera exſtitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſte, vereque defendere. Quid, quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conſcientia perculiſſent, ut ſuſtinuit, Dii immortales! Suſtinuit? immo vero ut contempſit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. Scutorum, gladiorum, frænorum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Ocriculanum devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata ſolum, ſed pæne credita: nec ante repudiata ſunt, quam quæſita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii, ſed dicam, ut ſentio, judices; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpublica. Quin etiam audiendus ſit popa Licinius, neſcio quis, de circo maximo: ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe de interficiendo Cn. Pompeio conjuraſſe: deinde poſtea ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortis nunciavit. Arceſſor in primis. De amicorum ſententia rem defert ad ſenatum. Non poteram in illius mei, patriæque cuſtodis tanta ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen credi popæ: ebrioſorum confeſſionem ſervorum

nium audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea ſolum, quæ timenda erant, ſed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæſaris, clariſſimi et fortiſſimi viri, per multas noctis horas nunciabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo ſenſerat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præſtantiſſima virtute civem, timidum ſuſpicari: diligentiam, tota republica ſuſcepta nimiam, nullam putabam. Frequentiſſimo ſenatu nuper in capitolio ſenator inventus eſt, qui Milonem cum telo eſſe diceret. Nudavit ſe in ſanctiſſimo templo, quoniam vita talis et civis et viri fidem non faciebat, niſi eo tacente, res ipſa loqueretur. Omnia 25
falſa, atque inſidioſe ficta comperta ſunt.

Quod ſi tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, ſed tuas, Cn. Pompeii, (te enim jam appello ea voce, ut me audire poſſis) tuas, tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus. Si Milonem times, ſi hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, ſi Italiæ delectus, ut nonnulli conquiſitores tui dictitant, ſi hæc arma, ſi Capitolinæ cohortes, ſi excubiæ, ſi vigiliæ, ſi delecta juventus, quæ tuum corpus domumque cuſtodit, contra Milonis impetum armata eſt, atque illa omnia in hunc unum inſtituta, parata, intenta ſunt: magna in hoc certe vis, et incredibilis animus, et non unius viri vires, atque opes indicantur, ſi quidem in hunc unum et præſtantiſſimus dux electus, et tota reſpublica armata eſt. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras et labantes, ut eas his armis ſanares et confirmares, eſſe commiſſus? Quod ſi Miloni locus datus eſſet; probaſſet profecto tibi ipſi, nemi-

nem

nem unquam hominem homini cariorem fuiſſe; quam te ſibi: nullum ſe unquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illa ipſa teterrima peſte ſæpiſſime pro tua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe à te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperaſſe; te tuo beneficio, me ſuo. Quæ ſi non probaret ſi tibi ita penitus inhæſiſſet iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet: ſi denique Italia à delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade nunquam eſſet conquietura: næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patria, is, qui ita natus eſt, et ita conſuevit; te, Magne, tamen anteſtaretur, quod nunc etiam facit.

26 Vide, quam ſit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illuceſcet aliquando ille dies, cum tu, ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatus (qui quam crebro accidat, experti debemus ſcire) et amiciſſimi benevolentiam, et graviſſimi hominis fidem, et unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritiſſimum, cum ſenatus ei commiſerit, ut videret, *ne quid reſpublica detrimenti caperet*: quo uno verſiculo ſatis armati ſemper conſules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret: Satis judicatum eſt à Pompeio, ſatis, falſo iſta conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego ſentio, Milonem

nem abſolvi à vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco, atque in illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet: ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe et more majorum, et ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam licere vobis, quod ſentiatis, libere judicare.

Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, tamque veſtri ſenſus ignarus atque expers, ut neſciam quid de morte Clodii ſentiatis. De qua ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri glorioſe liceret. Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloria: ſed eum, (auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus ſupplicio ſenatus ſolemnes religiones expiandas ſæpe cenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui, plurimis ſedibus in foro factis, ſingulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit; eum cui nihil

unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recenſionis, tabulis publicis impreſſam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini: qui non calumnia litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis, alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolum Etruſcos (eos enim penitus contempſerat) ſed hunc Q. Varium, virum fortiſſimum atque optimum civem, judicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus, armis caſtriſque conatus eſt: qui cum architectis et decempedis villas multorum, hortoſque peragrabat: qui janiculo et Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui, cum ab equite Romano, ſplendidiſſimo et forti viro, T. Pacavio, non impetraſſet, ut inſulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta atque arma convexit, dominoque trans ripam inſpectante non dubitavit ædificium extruere in alieno? Qui huic T. Furfanio, cui viro? Dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adoleſcente Apronio dicam? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſcerat, non dediſſet mortuum ſe in domum ejus illaturum: qua invidia huic eſſet tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidiſſima gratia, abſentem de poſſeſſione, fundi dejecit: qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modo veſtibulo privaret, ſed omni aditu, et limine.

28 Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi æquabiliter in rempublicam, in privatos; in longinquos, in propinquos; in alienos, in

in ſuos irruebat : ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, ei percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre imperium, ſi id ille nóctus eſſet? Omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, ut in eos ſe potius mitteret, quam in veſtras poſſeſſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias, Pecunias dico? à liberis, à liberis, medius fidius, et conjugibus veſtris nunquam ille effrænatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota ſunt omnibus? quæ tenentur? ſervorum exercitus illum in urbe conſcripturum fuiſſe, per quos totam rempublicam, reſque privatas omnium poſſideret? Quamobrem, ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeſte, quæſo atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro, et hac dextera à cervicibus veſtris repuli: per me unum ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: eſſet vero timendum, quonam modo id ferret civitas. Nunc enim quis eſt, qui non probet? qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuiſſe, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affeciſſe, et dicat, et ſentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices. Spero multo vos, liberoſque veſtros in republica bona eſſe viſuros, In his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos viſu-

ros fuiſſe. In ſpem maximam, et quemadmodum confido, veriſſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ipſo ſummo viro conſule, compreſſa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis conſtitutis ſalutarem, civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui hoc P Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim etſi præcipuum eſſe debebat; tamen ita communis erat omnium ille hoſtis, ut in communi odio pæne æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis ne cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitii fuerit. Quin ſic attendite, judices: nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ; et quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, ſi poſſem efficere, ut Milonem abſolvatis, ſed ita, ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis, quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? Quid? ſi ipſe Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum: ſi is, inquam, potuiſſet ut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, aut ipſum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuiſſe? Etiam ſi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam, ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: et de ejus nece lata quæſtio eſt qui ſi eadem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam

nunquam eſſe,. Hujus ergo interfector ſi eſſet, in confitendo ab iis ne pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines Deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatis et religionem, et memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi, tanti ſceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, ſed etiam ad ſupplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet et magno animo et libente ſe feciſſe, libertatis omnium cauſa. Quod ei certe non confitendum modo fuiſſet, verum etiam prædicandum. Etenim, ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda? niſi vero gratius putat eſſe vobis, ſui ſe capitis, quam veſtri ordinis defenſorem fuiſſe: cum præſertim in ea confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos. Si factum vobis non probaretur, (quanquam qui poterat ſalus ſua cuique non probari?) Sed tamen ſi minus fortiſſimi viri virtus civibus grata cecidiſſet: magno animo conſtantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid eſſet ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum ſolum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo ſemper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque, et invidiam noſtram putaremus. Nam quæ mihi ipſi tribuenda laus eſſet, cum tantum in conſulatu meo pro vobis ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id, quod conabar, ſine maximis dimicationibus meis me eſſe auſurum arbitrarer? Quæ mulier ſceleratum ac pernicioſum civem occidere non auderet, ſi periculum non timeret? Propoſita invidia, morte,

pœna, qui nihilo ſegnius rempublicam defendit, is vir vere putandus eſt. Populi grati eſt præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Ahala, qua Naſica, qua Opimius, qua Marius, qua noſmetipſi: et, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, et veſtra felicitas, et Dii immortales ſibi deberi putant. Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim eſſe ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia, qui ſacra, qui ceremonias qui auſpicia, et ipſi ſanctiſſime coluerunt, et nobis, ſuis poſteris, prodiderunt. Eſt, eſt profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, et ſentiat, et non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu; Niſi forte idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem qua ſapimus, qua providemus, qua hæc ipſa agimus ac dicimus, videre aut plane, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea igitur ipſa, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem et licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, judices, Deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipſæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôſſe ſe videntur, et jus in illo ſuum

ſuum retinuiſſe. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque teſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ et æquales, quas ille præceps amentia, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religionis viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiari ſancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, fineſque ſæpe omni nefario ſtupro et ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſtis: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu feræ, ſed juſtæ tamen, et debitæ pœnæ ſolutæ ſunt.

Niſi forte hoc etiam caſu factum eſſe dicemus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sexti Galli, in primis honeſti et ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cum prælium commiſiſſet, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec vero non 32
eadem ira Deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu atque ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore et luto, ſpoliatus illius ſupremi Diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur abjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita eſſet damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret, et pateretur. Polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: ſenatus graviſſima decreta perfregerat: pecunia ſe palam à judicibus

bus redemerat: vexarat in tribunatu ſenatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magiſtratuum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtarat Etruriam: multos ſedibus, ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent: nihil erat cujuſquam, quod quidem ille admaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipſum illum, qui poterat obſtare, novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam ſuam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Mi-
33 lo unus urgebat. Hic Dii immortales! ut ſupra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo prætorem eum circumſcripſiſſet. Ne cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An conſules in prætore coërcendo fortes fuiſſent? Primum Milone occiſo habuiſſet ſuos conſules. Deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem crudeliſſime vexatum eſſe meminiſſet? Oppreſſiſſet omnia, poſſideret, teneret, lege nova, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremo, niſi eum Dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille prætor, ille vero conſul, ſi modo hæc templa atque ipſa

mœnia

mœnia ſtare eo vivo tamdiu, et conſulatum ejus expectare potuiſſent, ille denique vivus mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri à multitudine imperita, quanquam eſſet miſerum id ipſum, ſed ab uno: qui cum tantum auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et ſunt qui de via Appia quærantur, taceant de curia? et qui ab eo ſpirante forum putent potuiſſe defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi vero ſuſtinuiſtis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Cœlius. tribunus plebis, vir et in republica fortiſſimus, et in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, et bonorum voluntati, et auctoritati ſenatus deditus, et in hac Milonis ſive invidia, ſive fortuna ſingulari, divina et incredibili fide.

Sed jam ſatis multa de cauſa: extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut orem, obteſterque vos, judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat: ego etiam, repugnante hoc, et imploro, et expoſco? Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam adſpexiſtis Milonis: ſi vultum ſemper

per eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud ſcio, an multo etiam ſit adjuvandus magis. Etenim ſi in gladiatoris pugnis et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et ſupplices, et ut vivere liceat obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes et animoſos, et ſe aciter ipſos morti offerentes, ſervare cupimus: eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant, et interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſidue, et quibus interſum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quamprimum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquieſcam. O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores! O ſpes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus plebis, republica oppreſſa, me ſenatui dediſſem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego cum, te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc ſenatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis

fuit

ſuit auxilio; vox, et defenſio ? mihine ea ſoli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari ! Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis Negat enim, ſe negat ingratis civibus feciſſe, quæ fecit : timidis, et omnia circumſpicientibus pericula, non negat. Plebem, et infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat ; ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret : nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in republicam ſingularibus. Senatus erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam ; veſtras vero, et veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque curſum fortuna dederit, ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam, ſibi vocem præconis modo defuiſſe, quam minime deſiderarit : populi vero cunctis ſuffragiis ; quod unum cupierit, ſe conſulem declaratum. Nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certe vera ſunt, fortes et ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere recte factorum, quam ipſa recte facta : ſe nihil in vita niſi præclariſſime feciſſe ; ſi quidem nihil ſit præſtabilius viro quam periculis patriam liberare : beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus. Nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint : ſed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam : eſſe hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur : quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus : hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur adſcendere. De me, inquit,

inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cum omnes à meis inimicis faces meæ invidiæ ſubjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos et actos, et inſtitutos dies: centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, et, ut opinor, altera: qua fines imperii populi Romani ſunt, ea non ſolum fama jam de illo, ſed etiam lætitia peregravit. Quamobrem, ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro quoniam omnibus in terris et jam verſatur, et ſemper habitabit nominis mei gloria.
36 Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum; ſed, quo eſt iſta magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. Nec vero, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa ſaltem ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non male aliquando de me meriti, ſed ſemper optime. Nullum unquam, judices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etſi quis poteſt eſſe tantus?) Sed ne hunc quidem ipſum, ut obliviſcar, quanti me ſemper feceritis. Quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, ſi quid mihi acciderit prius qui hoc tantum mali videro. Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quod tibi, ô T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in commu-

nionem

ſtionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua diminutio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, niſi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo: voſque abſecro, judices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut in ejuſdem exitio occaſura eſſe videatis. His lacrymis non movetur Milo. Eſt quodam incredibili robore animi: exilium ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus: mortem naturæ finem eſſe, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus eſt. Quid vos, judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipſum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republica ſanguinem effudiſtis: vos in viri et in civis invicti appello periculo, centuriones, voſque milites: vobis non modo inſpectantibus, ſed etiam armatis et huic judicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miſerum! ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos: ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervaſſet? At in qua cauſa non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus. A quibus non potuiſſe? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in me,

meoſque redundat ex fonte illo dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum eſſe, quam fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam qui poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Utinam Dii immortales feciſſent (pace tua, patria, dixerim; metuo enim, ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet potius, quam hoc ſpectaculum viderem. O Dii immortales! fortem, et à vobis, judices, conſervandum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquàm, niſi in patria, morieter? aut, ſi forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit; miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum: et hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtorque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum, et ſapientiſſimum, et fortiſſimum quemque legit.

ORATIO

ORATIO IX.

Quæ eſt pro

M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Marcellus *civis Romanus, ampliſſimus atque clariſſimus in diſſentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum et* Cicero *cum multis aliis ſenatoribus, civibuſque Rom. Confecto autem bello,* Cæſar *victor multos ex inimicis ſuis, fautoribuſque* Pompeii, *in patriam reſtituit, et ad priſtinam dignitatem, inter quos* Ciceronem *: et poſtmodum deprecante ſenatu, populoque Rom. reſtituit et* Marcellum, *et ad patriam et ad priſtinam dignitatem : Non obſtante quod* Marcellus Cæſarem *offendiſſet, et quod* Cæſar *adhuc ſuſpicari ſe diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa ſua notiſſima benignitate ſuæ privatæ voluntati, publicam antepoſuit voluntatem, unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæſarem, *qua ipſum de ſua illa humanitate divino prope ore commendat : oſtendens eum eſſe per ſuam clementiam in reſtitutione* Marcelli *ſummam, atque immortalem gloriam conſecutum. Deinde oſtendit multis rationibus non debere* Cæſarem *de aliquo ſuſpicari, et tamen eum rogat, ut pro ſalute publica vitam ſuam cuſtodiat, ſine qua nec poſſit dignitas reipub. nec reſtitui, nec ſervari.*

Habita eſt hæc Oratio Urbis conditæ 707. Julio Cæſare *tertium, et Æmilio Lepido Coſſ.* Ciceronis *Ætat.* 61.

pœna, qui nihilo ſegnius rempublicam defendit, is vir vere putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Ahala, qua Naſſica, qua Opimius, qua Marius, qua noſmetipſi: et, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, et veſtra felicitas, et Dii immortales ſibi deberi putant. Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim eſſe ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia, qui ſacra, qui ceremonias qui auſpicia, et ipſi ſanctiſſime coluerunt, et nobis, ſuis poſteris, prodiderunt.
31 Eſt, eſt profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, et ſentiat, et non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu; Niſi forte idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem qua ſapimus, qua providemus, qua hæc ipſa agimus ac dicimus, videre aut plane, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea igitur ipſa, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem et licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, judices, Deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipſæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôſſe ſe videntur, et jus in illo

ſuum

ſuum retinuiſſe. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque teſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ et æquales, quas ille præceps amentia, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religionis viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiari ſancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, fineſque ſæpe omni nefario ſtupro et ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſtis: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu ſeræ, ſed juſtæ tamen, et debitæ pœnæ ſolutæ ſunt.

Niſi forte hoc etiam caſu factum eſſe dicemus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sexti Galli, in primis honeſti et ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cum prælium commiſiſſet, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec vero non eadem ira Deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu atque ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore et luto, ſpoliatus illius ſupremi Diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, amburereturabjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita eſſet damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret, et pateretur. Polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: ſenatus graviſſima decreta perfregerat: pecunia ſe palam à judici-

bus

bus redemerat : vexarat in tribunatu ſenatum : omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat : me patria expulerat : bona diripuerat : domum incenderat : liberos, conjugem meam vexaverat : Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat : magiſtratuum, privatorumque cædes effecerat : domum mei fratris incenderat : vaſtarat Etruriam : multos ſedibus, ac fortunis ejecerat : inſtabat, urgebat : capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant : incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent : nihil erat cujuſquam, quod quidem ille admaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipſum illum, qui poterat obſtare, novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur : Cæſaris potentiam ſuam eſſe dicebat : bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat : Milo unus urgebat. 33 Hic Dii immortales! ut ſupra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non potuit : nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo prætorem eum circumſcripſiſſet. Ne cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An conſules in prætore coërcendo fortes fuiſſent? Primum Milone occiſo habuiſſet ſuos conſules. Deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem crudeliſſime vexatum eſſe meminiſſet? Oppreſſiſſet omnia, poſſideret, teneret, lege nova, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremo, niſi eum Dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille prætor, ille vero conſul, ſi modo hæc templa atque ipſa

mœnia

mœnia ſtare eo vivo tamdiu, et conſulatum ejus expectare potuiſſent, ille denique vivus mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri à multitudine imperita, quanquam eſſet miſerum id ipſum, ſed ab uno: qui cum tantum auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et ſunt qui de via Appia quærantur, taceant de curia? et qui ab eo ſpirante forum putent potuiſſe defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi vero ſuſtinuiſtis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Cœlius. tribunus plebis, vir et in republica fortiſſimus, et in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, et bonorum voluntati, et auctoritati ſenatus deditus, et in hac Milonis ſive invidia, ſive fortuna ſingulari, divina et incredibili fide.

Sed jam ſatis multa de cauſa: extra cauſam eti- 34
am nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut orem, obteſterque vos, judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat: ego etiam, repugnante hoc, et imploro, et expoſco? Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam adſpexiſtis Milonis: ſi vultum ſemper

per

per eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud ſcio, an multo etiam ſit adjuvandus magis. Etenim ſi in gladiatoris pugnis et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et ſupplices, et ut vivere liceat obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes et animoſos, et ſe aciter ipſos morti offerentes, ſervare cupimus: eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant, et interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſidue, et quibus interſum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quamprimum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquieſcam. O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores! O ſpes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus plebis, republica oppreſſa, me ſenatui dediſſem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego cum, te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc ſenatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit

fuit auxilio, vox, et defenſio? mihine ea ſoli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari? Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, ſe negat ingratis civibus feciſſe, quæ fecit: timidis, et omnia circumſpicientibus pericula, non negat. Plebem, et infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in republicam ſingularibus. Senatus erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam; veſtras vero, et veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque curſum fortuna dederit, ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam, ſibi vocem præconis modo defuiſſe, quam minime deſiderarit: populi vero cunctis ſuffragiis; quod unum cupierit, ſe conſulem declaratum. Nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certe vera ſunt, fortes et ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere recte factorum, quam ipſa recte facta: ſe nihil in vita niſi præclariſſime feciſſe; ſi quidem nihil ſit præſtabilius viro quam periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus. Nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint: ſed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam: eſſe hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur: quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur adſcendere. De me, inquit,

inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cum omnes à meis inimicis faces meæ invidiæ ſubjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos et actos, et inſtitutos dies: centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, et, ut opinor, altera: qua fines imperii populi Romani ſunt, ea non ſolum fama jam de illo, ſed etiam lætitia peregravit. Quamobrem, ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro quoniam omnibus in terris et jam verſatur, et ſemper habi-
36 tabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum; ſed, quo eſt iſta magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. Nec vero, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa ſaltem ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non male aliquando de me meriti, ſed ſemper optime. Nullum unquam, judices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etſi quis poteſt eſſe tantus?) Sed ne hunc quidem ipſum, ut obliviſcar, quanti me ſemper feceritis. Quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, ſi quid mihi acciderit prius qui hoc tantum mali videro. Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quod tibi, ô T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem

tionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua diminutio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, niſi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo: voſque abſecro, judices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut in ejuſdem exitio occaſura eſſe videatis. His lacrymis non movetur Milo. Eſt quodam incredibili robore animi: exilium ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus: mortem naturæ finem eſſe, non pœnam. Sit hic ea mente, quâ natus eſt. Quid vos, judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipſum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republica ſanguinem effudiſtis: vos in viri et in civis invicti appello periculo, centuriones, voſque milites: vobis non modo inſpectantibus, ſed etiam armatis et huic judicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miſerum! ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos: ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervaſſet? At in qua cauſâ non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus. A quibus non potuiſſe? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in me,

Q meoſque

meoſque redundat ex fonte illo dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum eſſe, quam fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam qui poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Utinam Dii immortales feciſſent (pace tua, patria, dixerim; metuo enim, ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet potius, quam hoc ſpectaculum viderem. O Dii immortales! fortem, et à vobis, judices, conſervandum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero pænas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquàm, niſi in patria, morieter? aut, ſi forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum: et hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtorque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum, et ſapientiſſimum, et fortiſſimum quemque legit.

ORATIO IX.

Quæ eſt pro

M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Marcellus *civis Romanus, ampliſſimus atque clariſſimus in diſſentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum et* Cicero *cum multis aliis ſenatoribus, civibuſque Rom. Confecto autem bello,* Cæſar *victor multos ex inimicis ſuis, fautoribuſque* Pompeii, *in patriam reſtituit, et ad priſtinam dignitatem, inter quos* Ciceronem: *et poſtmodum deprecante ſenatu, populoque Rom. reſtituit et* Marcellum, *et ad patriam et ad priſtinam dignitatem: Non obſtante quod* Marcellus Cæſarem *offendiſſet, et quod* Cæſar *adhuc ſuſpicari ſe diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa ſua notiſſima benignitate ſuæ privatæ voluntati, publicam antepoſuit voluntatem, unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæſarem, *qua ipſum de ſua illa humanitate divino prope ore commendat: oſtendens eum eſſe per ſuam clementiam in reſtitutione* Marcelli *ſummam, atque immortalem gloriam conſecutum. Deinde oſtendit multis rationibus non debere* Cæſarem *de aliquo ſuſpicari, et tamen eum rogat, ut pro ſalute publica vitam ſuam cuſtodiat, ſine qua nec poſſit dignitas reipub. nec reſtitui, nec ſervari.*

Habita eſt hæc Oratio Urbis conditæ 707. Julio Cæſare *tertium, et Æmilio Lepido Coſſ.* Ciceronis *Ætat.* 61.

Q 2 Diuturni

pœna, qui nihilo ſegnius rempublicam defendit, is vir vere putandus eſt. Populi grati eſt præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Ahala, qua Naſſica, qua Opimius, qua Marius, qua noſmetipſi: et, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, et veſtra felicitas, et Dii immortales ſibi deberi putant. Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim eſſe ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia, qui ſacra, qui ceremonias qui auſpicia, et ipſi ſanctiſſime coluerunt, et nobis, ſuis poſteris, prodiderunt. Eſt, eſt profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, et ſentiat, et non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Niſi forte idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem qua ſapimus, qua providemus, qua hæc ipſa agimus ac dicimus, videre aut plane, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea igitur ipſa, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem et licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, judices, Deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipſæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôſſe ſe videntur, et jus in illo

ſuum

ſuum retinuiſſe. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque teſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ et æquales, quas ille præceps amentia, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religionis viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiari ſancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, fineſque ſæpe omni nefario ſtupro et ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſtis: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu feræ, ſed juſtæ tamen, et debitæ pœnæ ſolutæ ſunt.

Niſi forte hoc etiam caſu factum eſſe dicemus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sexti Galli, in primis honeſti et ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cum prælium commiſiſſet, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec vero non eadem ira Deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu atque ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore et luto, ſpoliatus illius ſupremi Diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur abjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita eſſet damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret, et pateretur. Polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: ſenatus graviſſima decreta perfregerat: pecunia ſe palam à judici-

bus

bus redemerat: vexarat in tribunatu ſenatum;
omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ
geſta reſciderat: me patria expulerat: bona diri-
puerat: domum incenderat: liberos, conjugem
meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum
indixerat: magiſtratuum, privatorumque cædes
effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſta-
rat Etruriam: multos ſedibus, ac fortunis ejece-
rat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentium ci-
vitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: inci-
debantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis
addicerent: nihil erat cujuſquam, quod quidem
ille admaſſet, quod non hoc anno ſuum fore pu-
taret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præ-
ter Milonem. Ipſum illum, qui poterat obſtare,
novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitraba-
tur: Cæſaris potentiam ſuam eſſe dicebat: bono-
rum animos etiam in meo caſu contempſerat: Mi-
33 lo unus urgebat. Hic Dii immortales! ut ſupra
dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut
huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non
potuit: nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet
ulta. Senatus, credo prætorem eum circumſcrip-
ſiſſet. Ne cum ſolebat quidem id facere, in pri-
vato eodem hoc, aliquid profecerat. An conſules
in prætore coercendo fortes fuiſſent? Primum Mi-
lone occiſo habuiſſet ſuos conſules. Deinde quis
in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribu-
num, virum conſularem crudeliſſime vexatum eſſe
meminiſſet? Oppreſſiſſet omnia, poſſideret, tene-
ret, lege nova, quæ eſt inventa apud eum cum
reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos
ſuos feciſſet. Poſtremo, niſi eum Dii immortales
in eam mentem impuliſſent, ut homo effœmina-
tus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie
rempublicam nullam haberetis. An ille prætor,
ille vero conſul, ſi modo hæc templa atque ipſa

mœnia

mœnia ſtare eo vivo tamdiu, et conſulatum ejus expectare potuiſſent, ille denique vivus mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri à multitudine imperita, quanquam eſſet miſerum id ipſum, ſed ab uno: qui cum tantum auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et ſunt qui de via Appia quærantur, taceant de curia? et qui ab eo ſpirante forum putent potuiſſe defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi vero ſuſtinuiſtis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Cœlius. tribunus plebis, vir et in republica fortiſſimus, et in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, et bonorum voluntati, et auctoritati ſenatus deditus, et in hac Milonis ſive invidia, ſive fortuna ſingulari, divina et incredibili fide.

Sed jam ſatis multa de cauſa: extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut orem, obteſterque vos, judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat: ego etiam, repugnante hoc, et imploro, et expoſco? Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam adſpexiſtis Milonis: ſi vultum ſemper

per eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud ſcio, an multo etiam ſit adjuvandus magis. Etenim ſi in gladiatoris pugnis et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et ſupplices, et ut vivere liceat obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes et animoſos, et ſe aciter ipſos morti offerentes, ſervare cupimus: eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant, et interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſidue, et quibus interſum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: et quamprimum tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquieſcam. O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores! O ſpes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus plebis, republica oppreſſa, me ſenatui dediſſem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego cum, te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc ſenatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis

fuit

fuit auxilio, vox, et defenſio? mihine ea ſoli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari? Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, ſe negat ingratis civibus feciſſe, quæ fecit: timidis, et omnia circumſpicientibus pericula, non negat. Plebem, et infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in republicam ſingularibus. Senatus erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam; veſtras vero, et veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque curſum fortuna dederit, ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam, ſibi vocem præconis modo defuiſſe, quam minime deſiderarit: populi vero cunctis ſuffragiis; quod unum cupierit, ſe conſulem declaratum. Nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certe vera ſunt, fortes et ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere recte factorum, quam ipſa recte facta: ſe nihil in vita niſi præclariſſime feciſſe; ſi quidem nihil ſit præſtabilius viro quam periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus. Nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint: ſed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam: eſſe hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur: quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur adſcendere. De me, inquit,

inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cum omnes à meis inimicis faces meæ invidiæ ſubjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos et actos, et inſtitutos dies: centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, et, ut opinor, altera: qua fines imperii populi Romani ſunt, ea non ſolum fama jam de illo, ſed etiam lætitia peregravit. Quamobrem, ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro quoniam omnibus in terris et jam verſatur, et ſemper habitabit nominis mei gloria.
36 Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum; ſed, quo eſt iſta magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. Nec vero, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa ſaltem ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non male aliquando de me meriti, ſed ſemper optime. Nullum unquam, judices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etſi quis poteſt eſſe tantus?) Sed ne hunc quidem ipſum, ut obliviſcar, quanti me ſemper feceritis. Quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, ſi quid mihi acciderit prius qui hoc tantum mali videro. Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quod tibi, ô T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in commu-

nionem

nionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua dimicatio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, niſi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo: voſque abſecro, judices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut in ejuſdem exitio occaſura eſſe videatis. His lacrymis non movetur Milo. Eſt quodam incredibili robore animi: exilium ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus: mortem naturæ finem eſſe, non pœnam. Sit hic ea mente, quâ natus eſt. Quid vos, judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipſum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republica ſanguinem effudiſtis: vos in viri et in civis invicti appello periculo, centuriones, voſque milites: vobis non modo inſpectantibus, ſed etiam armatis et huic judicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miſerum! ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos: ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervaſſet? At in qua cauſa non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus. A quibus non potuiſſe? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in me,

Q meoſque

meoſque redundat ex fonte illo dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum eſſe, quam fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam qui poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Utinam Dii immortales feciſſent (pace tua, patria, dixerim; metuo enim, ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet potius, quam hoc ſpectaculum viderem. O Dii immortales! fortem, et à vobis, judices, conſervandum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero pænas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquàm, niſi in patria, morietur? aut, ſi forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit; miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum: et hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtorque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum, et ſapientiſſimum, et fortiſſimum quemque legit.

ORATIO IX.

Quæ eſt pro

M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Marcellus *civis Romanus, ampliſſimus atque clariſſimus in diſſentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum et* Cicero *cum multis aliis ſenatoribus, civibuſque Rom. Confecto autem bello,* Cæſar *victor multos ex inimicis ſuis, fautoribuſque* Pompeii, *in patriam reſtitutit, et ad priſtinam dignitatem, inter quos* Ciceronem: *et poſtmodum deprecante ſenatu, populoque Rom. reſtituit et* Marcellum, *et ad patriam et ad priſtinam dignitatem: Non obſtante quod* Marcellus Cæſarem *offendiſſet, et quod* Cæſar *adhuc ſuſpicari ſe diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa ſua notiſſima benignitate ſuæ privatæ voluntati, publicam anteposuit voluntatem, unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæſarem, *qua ipſum de ſua illa humanitate divino prope ore commendat: oſtendens eum eſſe per ſuam clementiam in reſtitutione* Marcelli *ſummam, atque immortalem gloriam conſecutum. Deinde oſtendit multis rationibus non debere* Cæſarem *de aliquo ſuſpicari, et tamen eum rogat, ut pro ſalute publica vitam ſuam cuſtodiat, ſine qua nec poſſit dignitas reipub. nec reſtitui, nec ſervari.*

Habita eſt hæc Oratio Urbis conditæ 707. Julio Cæſare *tertium, et Æmilio Lepido Coſſ.* Ciceronis *Ætat.* 61.

Diuturni ſilentii, Patres conſcripti, quo eram his temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inuſitatam, inauditamque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam, ac pene divinam, tacitus nullo modo præterire poſſum. M. enim Marcello vobis, Patres conſcripti, reique publicæ reddito, non ſolum illius, ſed meam etiam vocem, et auctoritatem, et vobis, et reipublicæ conſervatam, ac reſtitutam puto. Dolebam enim, Patres conſcripti, ac vehementer angebar, cum viderem, virum talem, qui in eadem cauſa, in qua ego, fuiſſet, non in eandem eſſe fortuna: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in noſtro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore ſtudiorum ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio, à me, et comite diſtracto. Ergo et mihi, et meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, interclusam aperuiſti, et his omnibus ad bene de omni republica ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, et maxime in me ipſo, ſed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum ſenatui populoque Romano conceſſiſti, commemoratis præſertim offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus, vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ anteactæ hodierno die maximum cepit, cum ſummo conſenſu ſenatus, tum præterea judicio tuo graviſſimo et maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cum

in

in accepto tanta ſit gloria. Eſt vero fortunatus ille, cujus ex ſalute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura ſit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim eſt illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium ſtudio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præſtantior? Nullius 2
tantum eſt flumen ingenii, nulla dicendi, aut ſcribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, ſed enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit. Tamen hoc affirmo, et hoc pace dicam tua, nullam in his eſſe laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die conſecutus es.

Soleo ſæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omnes clariſſimorum regum res geſtas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri. Nec vero disjunctiſſimas terras citius cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari, quam tuis non dicam curſibus, ſed victoriis illuſtratæ ſunt. Quæ quidem ego niſi ita magna eſſe fateor, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ ſint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus, multum juvant. Maximam vero partem quaſi ſuo jure Fortuna ſibi vindicat: et quidquid eſt proſpere geſtum, id pene omne ducit ſuum. At vero hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paulo ante adeptus, ſocium habes neminem. To-

tum hoc, quantumcumque eſt, quod certe maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. Nihil ſibi ex iſta laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipſa rerum humanarum domina, Fortuna, in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam eſſe totam, et propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur. Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ſed tamen ea viciſti, quæ et naturam, et conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari, frangique poſſit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem, non modo extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judicio. Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non ſolum noſtris, ſed pene omnium gentium literis, atque linguis: neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam cum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, et tubarum ſono. At vero cum aliquid clementer, manſuete, juſte, moderate, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, et in victoria, quæ natura inſolens et ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus: quo ſtudio incendimur, non modo in geſtis rebus, ſed etiam in fictis, ut eos ſæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præſentem intuemur, cujus mentem, ſenſuſque, et os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus ſtudiis

diis proſequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius, C. Cæſar, ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere geſtiunt, quod brevi tempore futura ſit illa auctoritas in his majorum ſuorum, et ſuis ſedibus. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, et comemorabili pietate præditi, lacrymas modo vobiſcum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conſervato, dignitatem ſuam reddidiſti, nobiliſſimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicaſti.

Hunc tu igitur diem tuis maximis et innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius eſt propria Cæſaris: cæteræ duce te geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multo, magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es et dux, et comes: quæ quidem tanta eſt, ut tropæis, monumentiſque tuis allatura ſit finem ætas: nihil eſt enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, et conſumat vetuſtas: at vero hæc tua juſtitia, et lenitas animi floreſcet quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, et miſericordia viceras: hodierno vero die teipſum viciſti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio. Ipſam victoriam viciſſe videris, cum ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. Nam cum ipſius victoriæ conditione jure omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ judicio conſervati ſumus. Recte igitur unus invictus es, à quo etiam ipſius victoriæ conditio, viſque devicta eſt. Atque hoc C. Cæſaris judicium, Patres conſcripti, quam late pateat, attendite.

Omnes

Omnes enim, qui ad illa arma fato ſumus neſcio quo reipublicæ miſero funeſtoque compulſi, etſi aliqua culpa tenemur erroris humani, à ſcelere certi liberati ſumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conſervavit; memet mihi, et item reipublicæ, nullo deprecante; reliquos ampliſſimos viros, et ſibi ipſis, et patriæ reddidit, quorum et frequentiam, et dignitatem hoc ipſo in conſeſſu videtis: non ille hoſtes induxit in curiam, ſed judicavit, à pleriſque ignoratione potius, et falſo, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum eſſe ſuſceptum.

Quo quidem in bello ſemper de pace agendum, audiendum, putavi, ſemperque dolui non modo pacem, ſed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam ſecutus ſum arma civilia, ſemperque mea conſilia, pacis et togæ ſocia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem ſum ſecutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens et ſciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum conſilium minime obſcurum fuit. Nam et in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, et in ipſo bello eadem etiam cum capitis mei periculo ſenſi. Ex quo nemo erit tam injuſtus rerum æſtimator, qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortaſſe tum, cum eſſet incertus exitus, et anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, ſe maluiſſe non dimicare, quam vincere.
6 Atque hujus quidem rei M. Marcello ſum teſtis.

Noſtri

Noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant.

Quoties ego eum, et quanto cum dolore vidi, cum inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis qui illa vidimus, debet eſſe. Non enim jam cauſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam, præliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conſervat, quos poteſt. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam. Quidam enim non modo armatis, ſed interdum etiam otioſis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed, ubi fuiſſet, cogitandum eſſe dicebant: ut mihi quidem videantur Dii immortales, etiam ſi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, et tam luctuoſum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam ſatiati aliquando, omnem ſpem ſalutis ad clementiam victoris, et ſapientiam contuliſſe. Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono: et fruere cum fortuna, et gloria, tum etiam natura, et moribus tuis: ex quo quidem maximus eſt fructus, jucunditaſque ſapienti. Cætera cum tua recordabere; etſi perſæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modo ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. Tantus eſt enim ſplendor in laude vera,

tanta

tanta in magnitudine animi et conſilii dignitas, ut hæc à virtute donata; cætera à fortuna commodata eſſe videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim aut pravitate aliqua lapſis, ſed opinione officii, ſtulta fortaſſe, certe non improba, et ſpecie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contràque ſumma laus, quod plerique minime timendum fuiſſe ſenſerunt.

Nunc vero venio ad graviſſimam querelam, et atrociſſimam ſuſpicionem tuam, quæ non tibi ipſi magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conſervati ſumus, providenda eſt. Quam etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, noſtra cautio eſt: ut, ſi in alterutro peccandum ſit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quiſnam eſt iſte tam demens, de tuiſne? tametſi qui magis ſunt tui, quam quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non eſt credibilis tantus in ullo furor: ut, quo duce omnia ſumma ſit adeptus, hujus vitam non anteponat ſuæ. At ſi tui nihil cogitant ſceleris, cavendum eſt, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut ſua pertinacia vitam amiſerunt, aut tua miſericordia retinuerunt: ut aut nulli ſuperſint de inimicis, aut, qui ſuperfuerunt, amiciſſimi ſint. Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ ſint, et tanti receſſus, augeamus ſane ſuſpicionem tuam: ſimul enim augebimus et diligentiam. Nam quis eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de ſua, nec de communi ſalute cogitans, qui non intelligat, tua ſalute contineri ſuam? et ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies nocteſque, ut debeo, cogitans, caſus dumtaxat humanos, et incertos eventus

tus valetudinis, et naturæ communis fragilitatem extimeſco; doleoque, cum reſpublica immortalis eſſe debeat, eam in unius mortalis anima conſiſtere. Si vero ad humanos caſus, incertoſque eventus valetudinis, ſceleris etiam accedat, inſidiarumque conſenſio: quem deum, ſi cupiat, opitulari poſſe reipublicæ credamus? Omnia ſunt excitanda tibi, C. Cæſar, uni, quæ jacere ſentis, belli ipſius impetu, quod neceſſe fuit, perculſa, atque proſtrata: conſtituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda ſoboles, omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt, ſeveris legibus vicienda ſunt.

Non fuit recuſandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, et armorum, quin quaſſata reſpublica, quicumque belli eventus fuiſſet, multa perderet, et ornamenta dignitatis, et præſidia ſtabilitatis ſuæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt; quibus, præter te, mederi nemo poteſt. Itaque illam tuam præclariſſimam et ſapientiſſimam vocem invitus audivi: ſatis te diu vel naturæ vixiſſe, vel gloriæ. Satis, ſi ita vis, naturæ fortaſſe; addo etiam, ſi placet, gloriæ: at, quod maximum eſt, patriæ certe parum. Quare omitte, quæſo, iſtam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebro dicere, ſatis te tibi vixiſſe. Credo: ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes. Nunc, cum omnium ſalutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ geſtæ complexæ ſint: tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non ſalute reipublicæ, ſed æquitate animi definies?

nies? Quid, ſi iſtud ne gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus te eſſe avidiſſimum, quamvis ſis ſapiens, non negabis. Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, ſatis: tibi uni parum. Quidquid enim eſt, quamvis amplum ſit, id certe parum eſt tum, cum eſt aliquid amplius. Quod ſi rerum tuarum immortalium, C. Cæſar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adverſariis, rempublicam in eo ſtatu relinqueres, in quo nunc eſt: vide, quæſo, ne tua divina virtus admirationis plus ſit habitura, quam gloriæ: ſi quidem gloria, eſt illuſtris, ac pervagata multorum, et magnorum, vel in ſuos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars eſt, hic reſtat actus, in hoc elaborandum eſt, ut rempublicam conſtituas, eaque tu in primis compoſita, ſumma tranquillitate et otio perfruare: tum te, ſi voles, cum et patriæ, quod debes, ſolveris, et naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid eſt enim omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit? Quanquam iſte tuus animus nunquam his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, ſemperque immortalitatis amore flagravit. Nec vero hæc tua vita ducenda eſt, quæ corpore et ſpiritu continetur. Illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoria ſeculorum omnium: quam poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper tuebitur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam, quæ laudet, expectat. Obſtupeſcent poſteri certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta,

menta, munera, triumphos audientes, et legentes tuos. Sed niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis et inſtitutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: ſedem quidem ſtabilem, et domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio, cum alii laudibus ad cælum res tuas geſtas efferent: alii fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtrinxeris: ut illud fati fuiſſe videatur, hoc conſilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis poſt ſeculis de te judicabunt: et quidem haud ſcio, an incorruptius, quam nos. Nam et ſine amore, et ſine cupiditate, et rurſus ſine odio, et ſine invidia judicabunt. Id autem etiam ſi tunc ad te, ut quidam falſo putant, non pertinebit; nunc certe pertinet, te eſſe talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio. Diverſæ voluntates civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. Non enim conſiliis ſolum et ſtudiis, ſed armis etiam et caſtris diſſidebamus. Erat autem obſcuritas quædam, erat certamen inter clariſſimos duces: multi dubitabant, quid optimum eſſet: multi, quid ſibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta reſpublica eſt hoc miſero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis poſita, ab aliis erepta ſunt. Ingratus eſt, injuſtuſque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille ſit melior, qui in acie cecidit, qui in cauſa animam profudit. Quæ enim pertinacia quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt. Sed jam omnis fracta diſſenſio eſt armis, et extincta æquitate victoris; reſtat, ut omnes unum velint,

qui modo habent aliquid non ſolum ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis. Niſi te, C. Cæſar, ſalvo, et in iſta ſententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, et hortamur, et obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: omneſque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio, quoniam ſubeſſe aliquid putas, quod cavendum ſit, non modo excubias, et cuſtodias ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus, et corporum pollicemur.

Sed, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio: maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt: quod ex omnium precibus et lacrimis ſentire potuiſti. Sed quia non eſt ſtantibus omnibus neceſſe dicere; à me certe dici volunt: cui neceſſe eſt quodammodo, et quod volunt, et quod M. Marcello, à te huic ordini, populoque Romano, et reipublicæ reddito, præcipue id à me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius ſolum, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio. Quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantiſſimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id ſollicitudine, cura, labore tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, moleſtiis doloribus liberatus, præſtare debeo. Itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolum, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

ORATIO

ORATIO X.

Quæ eſt pro

Q. LIGARIO.

ARGUMENTUM.

Quintus Ligarius *civis Romanus*, *cum* C. Conſidio *conſule profectus eſt legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provincia decedente* C. Conſidio, Ligarius, *præfectus provinciæ, manſit in* Africa : *poſtea cum bellum exarſiſſet inter* Cæſarem *et* Pompeium. Ligarius, *nullo negotio ſe implicari paſſus eſt, ut dicit* Cicero; *nam* P. Accius Varus *qui prætor* Africam *obtinuerat*, Uticam *venit et arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto coucurſu : et* Ligarius *adventu ſuo quievit, ſed neceſſitate manſit in* Africa *quæ provincia contra* Cæſarem *tenebatur : ad quam provinciam bello ardente*, L. Tubero, *cum juſto imperio ſibi a ſenatu et ſorte, ut moris erat, dato veniſſet, eam intrare non potuit probibente* Ligario, *ut aſſerebat ipſe* Tubero, *unde ad* Pompeium *invit in* Macedoniam, *et apud eum de injuria queſtus eſt, ut dicit* Cicero, *et cum eo fuit in bello civili : quo bello finito*, Cæſar *victor* Tuberoni *et multis aliis patriam reſtituit : ſed* Ligarius *exulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligarii, *qui cum* Cæſare *ſemper fuerant ; et cum* Q. Tubero *filius* L. Tuberonis Ligarium *apud* Cæſarem *accuſaviſſet, quod contra* Cæſarem *fuiſſet in* Africa, *quodque ipſum cum patre ſuo provincia prohibuiſſet :* Ligarium Cicero

 hos

hac insigni oratione defendit, et pro ipſo gratiam Cæſaris *nititur impetrare.*

Habita eſt hæc Oratio Urbis conditæ 707. Julio Cæſare *tertium, et Æmilio Lepido Coſſ.* Ciceronis *Ætat.* 61.

NOvum crimen, C. Cæſar, et ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuiſſe: idque C. Panſa, præſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate, quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. Itaque, quo me vertam, neſcio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te ſcires, neque audire aliunde potuiſſes, ut ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer: ſed quoniam diligentia inimici inveſtigatum eſt, quod latebat, confitendum eſt, ut opinor: præſertim cum meus neceſſarius, C. Panſa, fecerit, ut id jam integrum non eſſet: omiſſaque controverſia, omnis oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſervati, cum à te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetraviſſent Habes igitur, Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitentum reum: ſed tamen ita confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt, qua in legatione et civibus, et ſociis ita ſe probavit, ut decedens Conſidius provincia ſatisfacere hominibus non poſſet, ſi quemquam alium provinciæ præfeciſſet. Itaque Q. Ligarius, cum diu recuſans nihil profeciſſet, provinciam accepit invitus: cui ſic præfuit in pace, ut et civibus, et ſociis gratiſſima eſſet ejus integritas, et fides. Bellum

lum ſubito exarſit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate inconſiderata, partim cæco quodam timore, primo ſalutis, poſt etiam ſtudii ſui quærebant aliquem ducem: cum Ligarius, domum ſpectans, et ad ſuos redire cupiens, nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. Interim P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum ſtatim concurſum eſt. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico conſilio, deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius omni culpa vacat. Domo eſt egreſſus non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli: legatus in pace profectus in provincia pacatiſſima ita ſe geſſit, ut ei pacem eſſe expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remanſio? Multo minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem, remanſio etiam neceſſitatem honeſtam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum eſt legatus profectus: alterum, cum, efflagitatus à provincia præpoſitus Africæ eſt. Tertium eſt tempus, quo poſt adventum Vari in Africa reſtitit. Quod ſi eſt criminoſum, neceſſitatis crimen eſt, non voluntatis. An ille, ſi potuiſſet illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ; cum P. Accio, quam cum concordiſſimis fratribus; cum alienis eſſe, quam cum ſuis maluiſſet? Cum ipſa legatio plena deſiderii ac ſollicitudinis fuiſſet, propter incredibilem quendam fratrum amorem; hic æquo animo eſſe potuit, belli aſſiduo diſtractus à fratribus?

Nullum igitur habes, Cæſar, adhuc in Q. Ligario ſignum alienæ à te voluntatis. Cujus ego cauſam animadverte, quæſo, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentiſque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuiſſe, in qua ſeipſum confitetur fuiſſe: nec tuas tacitas cogitationes extimeſcit: nec, quid tibi de alio audienti, de ſe ipſo occurrat reformidat. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, et ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat: ſuſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte nulla vi coactus, judicio ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui cum ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: à quo hoc ipſo C. Panſa mihi nuncium perferente, conceſſos faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit dare, ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis dediſſet. Vide quæſo, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de ſe eadem dicerem, ignoſceret. Cujus ego induſtriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio ſtudiiſque delector, vel quod laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet eſſe crimen, fuiſſe in Africa Ligarium? nempe is, qui et ipſe in eadem Africa eſſe voluit, et prohi-

prohibitum ſe à Ligario queritur, et certe contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus. Quid enim, Tubero, deſtrictus ille tuus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens: ad me revertar. Iiſdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, niſi, ut, quod hic poteſt, nos poſſemus? Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac cauſa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, ſed multo magis patris tui prudentiam deſidero: quod homo, cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc cauſæ quod eſſet, non viderit. Nam, ſi vidiſſet, quovis profecto, quam iſto modo, à te agi maluiſſet. Arguis fatentem. Non eſt ſatis. Accuſas eum, qui cauſam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu: aut, ut tu vis, parem. Hæc non modo mirabilia ſunt, ſed prodigii ſimile eſt quod dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi iſti ſunt mores. Uſque ad ſanguinem incitari ſolet odium aut levium Græcorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne ſit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo ſuo, ne cum ejus filio, conſobrino ſuo ne nobiſcum vivat? ne ſit in patria? Num eſt? num poteſt magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, ſed vita, vis. At iſtud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat morte multabat, quiſquam egit iſto modo. Ipſe jubebat occidi, nullo poſtu-

lante;

lante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis poſt, quem tu nunc crudelem eſſe vis, vindicata eſt. Ego vero iſtud non poſtulo, inquies. Ita mehercule exiſtimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque veſtrum: ſtudia denique generis ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. Itaque certe ſcio, vos non petere ſanguinem: ſed parum attenditis. Res enim eo ſpectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. Quæ eſt igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? An, ne ignoſcatur? Hoc vero multo acerbius, multoque eſt durius. Quod nos domi petimus, precibus et lacrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quam hujus humanitati: id ne impetremus, pugnabis? et in noſtrum fletum irrumpes? et nos jacentes ad pedes ſupplicium voce prohibebis?

Si, cum hoc domi faceremus, quod et fecimus, et, ut ſpero, non fruſtra fecimus, tu derepente irrupiſſes, et clamare cœpiſſes, C. Cæſar, cave ignoſcas, cave te fratrum, pro fratris ſalute obſecrantium, miſereatur: nonne omnem humanitatem exuiſſes? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? et in tali miſeria multorum, perfugium miſericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæſar, quod ſentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria. Quam multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi qui, cum à te nemini ignóſci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipſe ignoviſti, nolint te in alios

eſſe

eſſe miſericordem? Quod ſi probare Cæſari poſſemus, in Africa Ligarium omnino non fuiſſe: ſi honeſto et miſericordi mendacio ſaluti civis calamitoſi conſultum eſſe vellemus: tamen hominis non eſſet in tanto diſcrimine et periculo civis refellere et coarguere noſtrum mendacium: et, ſi eſſet alicujus, ejus certe non eſſet, qui in eandem cauſa et fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. Tu diceres: cave, Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoſcas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox eſt? qua qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam Ac primus aditus, et poſtulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle ſe de Q. Ligarii ſcelere dicere. Non dubito, quin admiratus ſis, vel quod de nullo alio quiſquam, vel quod is, qui in eadem cauſa fuiſſet, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui graviſſime, temeritatem: ſcelus præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, ſi proprium et verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, et improvidas hominum mentes occupaviſſe: ut nemo mirari debeat, humana conſilia divina neceſſitate eſſe ſuperata. Liceat eſſe miſeros. quanquam hoc victore eſſe non poſſumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te contumeliam propulſare? quid

egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur, et dignitatem tuam? Quid tu, cum pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi vero, Cæſar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, ſi me, ut ſceleratum, à te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium ſed civile diſſidium: utriſque cupientibus rempublicam ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erit pene par: non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur: cauſa tum dubia, quod erat aliquid in utaque parte, quod probari poſſet: nunc melior certe ea judicanda eſt, quam etiam Dii adjuverint. . Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, niſi armatus? Sed, ut omittam communem cauſam veniamus ad noſtram: utrum tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, Ligario ex Africa exire an vobis in Africam non venire? Poteramuſne, inquies, cum ſenatus cenſuiſſet? Si me conſulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere ſenatui neceſſe erat: vos tum paruiſtis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. Neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, amiliæ, diſciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis. Tuberonis ſors conjecta eſt ex ſenatus-conſulto, cum ipſe non adeſſet, morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi propter omnes neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone. Domi una eruditi, militiæ contubernales, poſt,

affines

affines in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum, quod iiſdem ſtudiis ſemper uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſſe. Sed ita quidam agebant, ita reipublicæ ſanctiſſimum nomen opponebant, ut etiam ſi aliter ſentiret, verborum tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſſet. Ceſſit auctoritati ampliſſimi viri, vel patius paruit. Una eſt profectus eum iis, quorum erat una cauſa. Tardius iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. Nam, ſi crimen eſt ullum, voluiſſe; non minus magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe quam aliquem ſe maluiſſe. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certe habebat. Sed quoquo modo ſeſe illud habet: hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non ſumus. Quid ſi eſſetis? Cæſarine eam tradituri fuiſſetis, an contra Cæſarem retenturi? Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quo ſenatus eum, ſorſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. Non enim ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientiſſimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximæ infeſtam: in qua erat rex potentiſſimus, inimicus huic cauſæ, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuiſſetis? quanquam, quid acturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid feceritis. Prohibiti eſtis in provincia veſtra

pedem

pedem ponere, et prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria. Quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detuliſtis? nempe ad eum, cujus auctoritatem ſecuti, in ſocietatem belli veneratis. Quod ſi Cæſaris cauſa in provinciam veniebatis: ad eum profecto excluſi provincia veniſſetis. Veniſtis ad Pompeium. Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela, cum eum accuſatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiam ſi à Varo, et quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. Ego autem confitebor culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit. Sed vide, quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probarem, ut probo, tamen non commemorarem, niſi à te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia? Conſtantiam dico? neſcio, an melius patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut à quibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eas ipſas rediret? Magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent; honos, nobilitas, ſplendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto cum imperio ex ſenatus-conſulto in provinciam ſuam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæſarem ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam, ad Cn. Pompeii caſtra venit, in eam ipſam cauſam

ſam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis. Tantummodo in præſidiis eratis: animi verò à cauſa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? Pacis equidem ſemper auctor fui: ſed tum ſero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes. Quanquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrum veſtras injurias, an reipublicæ perſequamini. Si reipublicæ: quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? Si veſtras: videte, ne erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarii occupatus eſſe? Num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam ſummam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ. Cauſas, Cæſar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo, *Ignoſcite, judices: erravit: lapſus eſt: non putavit: ſi unquam poſthac.* Ad parentem ſic agi ſolet. Ad judices: *Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen.* Dic te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo, et ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet. Sed ego ad parentem loquor. Er-

ravi, temere feci, pœnitet; ad clementiam tuam confugio; delicti veniam peto; ut ignoſcas oro. Si nemo impetravit, arroganter; ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti.

An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cum mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſæ, nec in eorum ſtudiis, qui à te pro Ligario petunt, tui neceſſarii. Vidi enim, et cognovi, quid maxime ſpectares, cum pro alicujus ſalute multi laborarent: cauſas apud te rogantium gratiores eſſe, quam vultus; neque ſpectare, quam tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret, ſed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iiſque te moveri maxime, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conſervando multis tu quidem gratum facies neceſſariis tuis; ſed hoc, quæſo, conſidera, quod ſoles. Poſſum fortiſſimos viros Sabinos, tibi probatiſſimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Noſti optime homines. Animadverte horum omnium mœſtitiam, et dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid exiſtimes, lacrymas ſqualoremque ipſius, et filii vides. Quid de fratribus dicam? Noli, Cæſar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate ſunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his eſt optatius, quam patria, quam domus, quam Dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, ſi pie, ſi cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas; valeat tua vox illa, quæ vicit. Te

enim

etiam dicere audiebamus, Nos omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te, omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Videſne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Martium, C. Cæſetium, L. Corfidium, hoſce omnes equites Romanos, qui adſunt veſte mutata, non ſolum notes tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuiſſe? Atque his maxime iraſcebamur, et hos requirebamus, et his nonulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos: ut, quemadmodum cætera, quæ dicta ſunt à te, ſic hoc veriſſimum reperiatur. Quod ſi penitus perſpicere poſſes concordiam Ligariorum: omnes fratres tecum judicares fuiſſe. An poteſt quiſquam dubitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, et pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non ſentiat, quidvis prius futurum fuiſſe, quam ut hi fratres diverſas ſententias, fortunaſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate abreptus eſt unus: qui, ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti. Sed ierit ad bellum: diſceſſerit non à te ſolum, verum etiam à fratribus. Hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis intereſſem, memoria teneo: qualis tum T. Ligarius quæſtor urbanus, fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum eſt me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui obliviſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam quæſtoribus reminiſcentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud, (neque enim hæc divinabat) niſi ut tu eum ſtudioſum, et bonum virum judicares, nunc à te

ſupplex fratris ſalutem petit. Quam hujus admonitus officio cum utriſque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non ſolum ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo et clariſſimo, M. Marcello feciſti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, et huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus. Ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo: cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. Et, ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit: noli, obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quam ſæpiſſime quærere. Nihil eſt enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis, nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Homines enim ad Deos nulla re propius accedunt, quam ſalutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut poſſis; nec natura tua melius, quam ut velis conſervare quamplurimos. Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius eſſe arbitrer, te ipſum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam. Tantum te ipſum admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

ORATIO XI.

Quæ eſt pro

REGE DEIOTARO.

ARGUMENTUM.

REX Deiotarus Gallogræciæ, exorto bello civili Pompeium inter et Cæſarem, Pompeii partem ſecutus erat: quo victo Pharſalico certamine, in regnum ſe recepit. Cæſarem bellum in Ægypto cum Alexandrinis, aliiſque vicinis Regibus gerentem, pecunia militibuſque adjuvit, quo ſe ei gratum redderet. Cum autem devictis hoſtibus, rebuſque compoſitis, per Gallogræcium rediret Cæſar, Deiotaro aliqua regni parte mulctato ignovit. Non multo poſt a ſuo ex ſorore nepote Caſtore, ſervoque ab eo corrupto Philippo medico, apud Cæſarem Romæ accuſatus eſt inſidiarum: nempe quod in caſtro Lucio armatos homines ad eum occidendum, cum dona regia luſtraret, collocaſſe: quod alieno fuiſſet animo ſemper a Cæſare: quod copias contra eum comparaſſet, aliaque ejuſmodi crimina objecta ſunt, quæ Cicero fuſe refellit.

Habita eſt hæc oratio anno urbis conditæ 708. Ciceronis 62. poſt reditum Cæſaris ex Hiſpania; ipſo Cæſare tertium Dictatore, et quartum Conſule; M. Æmilio Lepido equitum Magiſtro.

CUM in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi commoveri ſoleam vehementius, quam videtur vel uſus, vel ætas mea

 poſtulare,

poſtulare, tum in hac cauſa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides ſtudii mihi afferat ad ſalutem regis Deiotari defendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortuniſque regis: quod ipſum etſi non iniquum eſt, in tuo duntaxat periculo; tamen eſt ita inuſitatum, regem capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum ſenatu ſolebam, pro perpetuis ejus in noſtram rempublicam meritis, nunc contra atrociſſimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accuſatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelem Caſtorem, ne dicam ſceleratum et impium, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit, adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit ei, cujus ſenectutem tueri, et tegere debebat: commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, et ſcelere duxerit: avi ſervum, corruptum præmiis, ad accuſandum dominum impulerit, et à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accuſantis, et dominum abſentem, et dominum amiciſſimum noſtræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimeſcebam. Nam, cum more majorum de ſervo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæſtione dolor veram vocem elicere poſſit, etiam ab invito: exortus eſt ſervus, qui, quem in eculeo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus. Perturbat me, C. Cæſar, etiam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere deſino. Re enim iniquum eſt, ſed tua ſapientia fit æquiſſimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam conſilium facinoris iniiſſe arguare, ſi per ſeipſum conſideres, grave eſt. Nemo enim ferè eſt, qui ſui periculi judex, non ſibi

ſe

ſe æquiorum, quam reo, præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans, ſingulariſque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro quam intelligo, quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipſius inſolentia, quod tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum et eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquieſco: te unum intueor: ad te unum omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, et ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente et diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiſſet? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique teſtarer ipſum. Sic, cum et Deorum immortalium, et populi Romani, et ſenatus beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actioque cauſæ maxime debilitatur loco; tuum eſt, Cæſar, qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre; quo facilius tum equitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio, neque uſu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe, et cogitatione venerunt.

Iratum te regi Deiotaro fuiſſe non erant neſcii: affectum illum quibuſdam incommodis, et detri-

mentis,

mentis, propter offenſionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum ſibi amicum cognoverant: cumque apud ipſum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæſar, per fidem, et conſtantiam, et clementiam tuam, libera, ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti; iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis et in præliis, quam in promiſſis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium renovare voluiſti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum, et placatum Deiotari regis aræ, ſocique viderunt. Cum facile exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimulatis reliquias ſenſerit. Quanquam cui ſunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accuſaviſti ut hoſtem, ſed ut amicum officio parum functum, quod propenſior in Cn. Pompeii amicitiam fuiſſet, quam in tuam. Cui tamen ipſi regi veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi tum auxilia Pompeio, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non ſolum in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaviſti, hoſpitem agnoviſti, regem reliquiſti. Neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is Rex, quem Senatus hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet, quique illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum ſanctiſſimumque duxiſſet, iiſdem rebus eſt perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos in media republica nati, ſemperque

4 verſati.

verſati. Cum audiret ſenatus conſentientis auctoritate arma ſumpta; conſulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, et vir huic imperio amiciſſimus de ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat. In ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur. Maxime vero perturbatus eſt, ut audivit, conſules ex Italia profugiſſe: omneſque conſulares, (ſic enim nunciabatur) cunctum ſenatum, totam Italiam eſſe effuſam. Talibus enim nunciis et rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ et pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cum ita eſſent tamen uſque eo ſe tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati, literæque venerunt. Ignoſce ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctori tati rex Deiotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cum Dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima, et maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcircò Cn. Pompeii memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti ſenatus, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille ſuperiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit, hoc miſero, fatalique bello, quem antea juſtis, hoſtilibuſque bellis adjuverat; quocum erat non hoſpitio ſolum, verum etiam familiaritate conjunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel arceſſitus,

ceſſitus, ut ſocius; vel evocatus, ut is, qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremo venit, ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque, Pharſalico prælio facto, à Pompeio diſceſſet: ſpem infinitam perſequi noluit. Vel officio, ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit: domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, ampliſſimi viri, ſuis tectis et copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, et probatiſſimum omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum uptereris: ille corpus ſuum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit tuumque hoſtem eſſe duxit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore et nomine affeceris.

Is igitur non modo à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. Quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu Deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani et ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum, tyrannum inveniri: ut hæc omittam; cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modo perfecto, ſed

ſed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconſultus et temerarius non videbat. Quis conſideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, et prudentia, quam fide, et religione vitæ defendendum puto. Nota tibi eſt, C Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita eſt? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitii, nec in facinoroſum, niſi eſſet idem amentiſſimus, id vos et à viro optimo, et ab homine minime ſtulto cogitatum eſſe confingitis. At quam non modo non credibiliter, ſed ne ſuſpicioſe quidem. Cum, inquit, in caſtellum Luceium veniſſes, et domum regis, hoſpitis tui, divertiſſes; locus erat quidam, in quo erant ea compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat. Huc te è balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco collocati. En crimen, en cauſa, cur regem fugitivus, dominum ſervus accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio, cum eſt ad me iſta cauſa delata, Phidippum medicum, ſervum regium, qui cum legatis miſſus eſſet, ab iſto adoleſcente eſſe corruptum; hac ſuſpicione ſum percuſſus: medicum indicem ſubornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etſi à veritate longe, tamen à conſuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod, cum eſt factum, negari poteſt. Si palam te interemiſſet: omnium in ſe gentium non ſolum odia, ſed etiam arma convertiſſet. Si veneno: Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celerare potuiſſet, homines for-

 taſſe

falſe celaviſſet. Quod igitur et occultius conari et efficere cautius potuit; id tibi, et medico callido, et ſervo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de inſidiis celare te noluit? At quam feſtive crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem quæ ſemper, fortuna ſervavit: negaviſti tum te inſpicere velle. Quid poſtea? an Deiotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimiſit exercitum? nullus erat alius inſidiandi locus? At eodem te, cum cœnaviſſes, rediturum dixeras: itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter et jucunde fuiſſes, tum illuc iviſti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentiſſima dona, ut ſcriptum legimus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia; quæ Africanus, inſpectante exercitu, accepit. Quod cum præſens Deiotarus regio et animo, et more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti. Obſecro, Cæſar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, niſi moderate, niſi quiete, niſi ex hominis graviſſimi et ſanctiſſimi diſciplina? Quid igitur cauſæ excogitari poteſt, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? In poſterum, inquit, diem diſtulit, ut, cum in caſtellum Luceium ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cauſam loci mutandi: ſed tamen acta res criminoſe eſt. Cum, inquit, vomere te poſt cœnam velle dixiſſes, in balneum te ducere cœperunt. Ibi enim erant inſidiæ. At te eadem tua fortuna ſervavit: in cubiculum te ire malle dixiſti. Dii te perdant, fugitive: ita non modo nequam et improbus ſed fatuus et amens es.

Quid?

Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non poſſent? Habes crimina inſidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conſcius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conſcium tanti ſceleris habebat, à ſe dimitteret, Romam etiam mitteret, ubi et inimiciſſimum ſciret eſſe nepotem ſuum, et C. Cæſarem. cui feciſſet inſidias? præſertim cum is unus eſſet, qui poſſet de abſente ſe vindicare? Et fratres meos, inquit, quod erant conſcii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos ſecum habebat; te ſolutum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis?

Reliqua pars accuſationis duplex fuit: una, regem ſemper in ſpeculis fuiſſe, cum à te animo eſſet alieno: altera exercitum eum contra te magnum comparaſſe. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano poſſet; ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium et latrociniis tueretur, et imperatoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri poteſt. At miſit ad Cælium neſcio quem: ſed eos, quos miſit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quam veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem, quos mitteret: aut eos, quos miſiſſet, non paruiſſe: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent, eos vinctos potius, quam necatos fuiſſe. Sed tamen cum ad Cælium mittebat, utrum cauſam illam victam eſſe neſciebat, an Cælium iſtum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime noſtros homines novit, vel quia noſſet, vel quia non noſſet, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe. Veteres, credo, Cæſar: nihil ad tuum equitatum:

ſed miſit ex iis, quos habuit electos. Ait neſcio quem ex eo numero, ſervum judicatum. Non arbitror: non audivi. Sed in eo, etiam ſi accidiſſet, culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit. Quomodo? ſperavit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus propter regionis naturam, et fluminis. At eo ipſo tempore pecuniam dedit; exercitum aluit; ei, quem Aſiæ præfeceras, nulla in re defuit; tibi victori non ſolum ad hoſpitium, ſed ad periculum etiam, atque ad aciem præſto fuit. Secutum eſt bellum Africanum. Graves de te rumores ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus ſit, ſeſeque exſpoliare maluerit, quam tibi pecuniam non ſubminiſtrare. At eo, inquit, tempore ipſo Niceam, Epheſumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad ſe referrent. Itaque cum eſſet ei nunciatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri, de Domitio dixit verſum Græcum eadem ſententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici, dum una inimici intercidant*; quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus, nunquam tamen dixiſſet. Ipſe enim manſuetus; verſus immanis. Qui autem Domitio poterat eſſe amicus, qui tibi eſſet inimicus? tibi porro inimicus cur eſſet, à quo, cum vel interfici belli lege potuiſſet, regem et ſe, et filium ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet? Quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac lætitia Deiotarum elatum, vino ſe obruiſſe, in convivioque nudum ſaltaviſſe. Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicii afferre? Deiotarum ſaltantem quiſquam, aut ebrium vidit unquam? omnes ſunt in illo regiæ virtutes: quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipue ſingularis, et admiranda frugalitas; etſi hoc verbo ſcio laudari

reges

reges non ſolere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem hæ ſunt regiæ laudes: illa privata eſt. Ut volet quiſque accipiat: ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam et temperantiam, virtutem eſſe maximam judico. Hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum à cuncta Aſia tum à magiſtratibus, legatiſque noſtris, tum ab equitibus Romanis, qui in Aſia negotiati ſunt, perſpecta, et cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid à bellis populi Romani vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationeſque jungebat: ut non ſolum tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamilias, et diligentiſſimus agricola, et pecuarius haberetur. Qui igitur adoleſcens, nondum tanta gloria præditus, nihil unquam niſi ſeveriſſime et graviſſime fecerit, is ea exiſtimatione, eaque ætate ſaltavit?

Imitari potius, Caſtor, avi tui mores, diſciplinamque debebas, quam optimo et clariſſimo viro, fugitivi ore, maledicere. Quod ſi ſaltatorem avum habuiſſes, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret. Quibus ille ſtudiis ab ineunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. Itaque, Deiotarum cum plures in equum ſuſtuliſſent, quod hærere in eo ſenex poſſet, admirari ſolebamus. Hic vero adoleſcens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo noſtro exercitu equitaret cum ſuis delectis equitibus quos una cum eo ad Pompeium pater miſerat quos concurſus facere ſolebat? quam ſe jactare? quam oſtentare? quam nemini in illa

12 cauſa ſtudio, et cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amiſſo, ego, qui pacis auctor ſemper fui, poſt Pharſalicum autem prælium ſuaſor fuiſſem armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipſe ardebat ſtudio ipſius belli, et patri ſatisfaciendum eſſe arbitrabatur. Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolum adepta ſit, ſed etiam accuſandi licentiam: calamitoſus Deiotarus, qui et ab eo, qui in iiſdem caſtris fuerit, non modo apud te, ſed etiam à ſuis accuſetur. Vos veſtra ſecunda fortuna, Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti. Sint ſane inimicitiæ, quæ eſſe non debebant. Rex enim Deiotarus veſtram familiam abjectam et obſcuram è tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem ante, qui eſſet, quam cujus gener eſſet, audivit? Sed quamvis ingrate et impie neceſſitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſſere. Eſto: concedatur hæc quoque acerbitatis et odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, ſalutiſque communis, atque etiam humanitatis jura violenter? Servum ſolicitare verbis, ſpe, promiſſiſque corrumpere, adducere domum, contra dominum armare: hoc eſt, non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam iſta corruptela ſervi, ſi non modo impunita fuerit, ſed etiam à tanta auctoritate approbata: nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, null jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt atque noſtrum, impune evolare poteſt contraque nos pugnare, fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus.
13 O tempora, ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus cum tribunus plebis M. Scaurum, prin-

cipem

cipem civitatis, in judicium populi vocaſſet, Scaurique ſervus ad eum clam domum veniſſet, et crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet: prehendi hominem juſſit ad Scaurumque deduci. Vide, quid interſit: etſi inique Caſtorem cum Domitio comparo: ſed tamen ille inimico ſervum remiſit, tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit, tu etiam accuſatorem adhibuiſti. At ſemel iſte eſt corruptus à vobis? Nonne cum eſſet productus et cum tecum fuiſſet, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne, audiente hoc Serv. Sulpitio, clariſſimo viro, qui tum caſu apud Domitium cœnabat, et hoc T. Torquato, optimo adoleſcente, ſe à te corruptum, tuis promiſſis in fraudem impulſum eſſe confeſſus eſt? Quæ eſt iſta tam impudens, tam crudelis tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem veniſti, ut hujus urbis jura et exempla corrumperes, domeſticaque tua immanitate inquinares? At quam acute collecta crimina? Bleſamius, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem ſcribere ſolebat, te in invidia eſſe: tyrannum exiſtimari: ſtatua inter reges poſita, animos hominum vehementer offenſos: plaudi tibi non ſolere. Nonne intelligis, Cæſar, ex urbanis malevolorum ſermunculis hæc ab iſtis eſſe collecta? Bleſamius tyrannum Cæſarem ſcriberet? multorum enim civium capita viderat: multos juſſu Cæſaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, et everſas domos: armatis militibus refertum forum: quæ ſemper id civili victoria ſenſimus, ea te victore non vidimus. Solus, inquam, es C. Cæſar, cujus in victoria ceciderit nemo, niſi armatus. Et quem nos liberi, in ſumma populi Romani libertate nati, non modo

non tyrannum, ſed etiam clementiſſimum in victoria ducimus: is Bleſamio, qui vivit in regno, tyrannus videri poteſt? Nam de ſtatua quis quæritur, una præſertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum eſt ejus ſtatuis, cujus tropæis non invidimus. Nam, ſi locus affert invidiam, nullus locus eſt ad ſtatuam quidem roſtris clarior. De plauſu autem quid reſpondeam? qui nec deſideratus unquam à te eſt, et nonnunquam, obſtupefactis hominibus, ipſa admiratione compreſſus eſt: et fortaſſe eo prætermiſſus, quia nihil vulgare te dignum videri te poteſt.

Nihil à me arbitror prætermiſſum, ſed aliquid ad extremam cauſæ partem reſervatum. Id autem aliquid eſt, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi ſuccenſeas: illud vereor, ne tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere. Quod abeſt longiſſime, mihi crede, Cæſar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſerit: neque ſe à te multatum arbitratur: ſed, cum exiſtimaret multis tibi multa eſſe tribuenda, quo minus à ſe, qui in altera parte fuiſſet,
15 ea ſumeres, non recuſavit. Etenim ſi Antiochus magnus ille, Rex Aſiæ, cum, poſteaquam à Scipione devictus, Tauro tenus regnare juſſus eſſet, omnemque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſiſſet, dicere eſt ſolitus, benigne ſibi à populo Romano eſſe factum, quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur: poteſt multo facilius ſe Deiotarus conſolari. Ille enim furoris multam ſuſtinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæſar, tribuiſti, cum et ipſi, et filio nomen regium conceſſiſti. Hoc nomine retento, atque conſervato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de ſe ſenatus imminutum putat: magno animo, et erecto eſt nec unquam ſuccumbet inimicis, ne fortunæ quidem

dem. Multa ſe arbitratur, et peperiſſe ante factis, et habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo poſſit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria, omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus enim his ornatus eſt, qui, poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella geſſerunt. Senatus vero judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis, monumentiſque conſignata ſunt, quæ unquam vetuſtas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, conſtantia? quæ omnes docti, atque ſapientes ſumma; quidam etiam ſola bona eſſe dixerunt: hiſque non modo ad bene, ſed etiam ad beate vivendum contentam virtutem eſſe. 16

Hæc ille reputans, et dies et noctes cogitans, non modo tibi non ſuccenſet, (eſſet enim non ſolum ingratus, ſed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, et quietem ſenectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omnique ſollicitudine abſtraxerit. Jubes enim eum bene ſperare, et bono eſſe animo: quod ſcio te non fruſtra ſcribere ſolere. Memeni enim iiſdem fere verbis ad me te ſcribere, meque tuis literis bene ſperare non fruſtra eſſe juſſum. Laboro equidem regis Deiotari cauſa, quocummihi amicitiam reſpublica conciliavit, hoſpitium voluntas utriuſque conjunxit, familiaritatem conſuetudo attulit, ſummam vero neceſſitudinem magna ejus officia in me, et in exercitum meum effecerunt: ſed cum de illo laboro, tum de multis ampliſſimis viris, quibus ſemel ignotum à te eſſe oportet, nec beneficium tuum in dubi-

um vocari, nec hærere in animis hominum ſollicitudinem ſempiternam, nec accidere, ut quiſquam te timere incipit eorum, qui ſemel à te ſint liberati timore. Non debeo, C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo miſericordiam tuam commovere poſſim: nihil opus eſt; occurrere ipſa ſolet ſupplicibus et calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges: et id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monumenta: ſed maxime eorum incolumitates, quibus ſalutem dediſti. Quæ ſi in privatis glorioſa ſunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit: ſociorum vero regum et amicorum ſanctiſſimum. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt; retentum vero, et à te confirmatum, poſteris etiam ſuis tradituros eſſe confido. Corpora vero ſua pro ſalute regum ſuorum hi legati tibi regii tradunt. Hieras, et Bleſamius, et Antigonus, tibi, nobiſque omnibus jam diu noti; eademque fide et virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſſus; tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati. Exquire de Bleſamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſam omnem ſuſcipit, et criminibus illis pro rege ſe ſupponit reum, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat unquam ſe à te in Deiotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe: in primus finibus tibi ſe præſto fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum: cum è balneo exiſſes, tecum ſe fuiſſe: cum illa munera inſpexiſſes cœnatus, cum in cubiculo recubuiſſes; eandemque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie. Quamobrem, ſi quid eorum, quæ objecta ſunt, cogitatum ſit, non

recuſat

recuſat, quin id facinus ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe regibus, aut incolumem famam cum ſalute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis eſt; alterum conſervare, clementiæ tuæ.

ORATIO XII.

Quæ eſt in

MARCUM ANTONIUM

PHILIPPICA SECUNDA.

ARGUMENTUM.

Poſtquam Cicero *liberius de repub. et de* Antonio *dixerat, offenſus ille graviter, venit poſt aliquot dies in ſenatum, et meditata oratione conqueſtus de injuria* Ciceronis, *multis maledictis in perſonam ejus invectus eſt. Non reſpondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonii, *quibus ad manifeſtam vim ſpectare videbatur. Sed aliquantum poſt confirmatus opibus* Octavii, *qui hæres* Cæſaris *erat, et offenſus* Antonio, *gratiaque et auctoritate ſenatus veteranorumque præſidio ad parem potentiam provectus, reſpondit hac ornatiſſima oratione, et quidem præſenti in ſenatu. In qua primo objecta diluit: deinde inſectatur vitam hominis: et per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminoſe commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publice commiſſa fuerant. Hæc eſt ſecunda*

ſecunda illa Philippica, quæ M. Antonium *priore oratione vehementer commotum, ſic in* Ciceronem *accendit, ut leniri odii atrocitas poſtea nunquam potuerit.*

Habita fuit hæc Oratio Antonio *et* Dolabella *Coſſ. Urbis conditæ* 709. Ciceronis *Ætat.* 63.

QUonam meo fato, P. C. fieri dicam ut nemo his annis viginti reipublicæ hoſtis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? nec vero neceſſe eſt à me quenquam nominari vobis, cum ipſi recordemini. Mihi pœnarum illi, plus quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorreſcere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipub. cauſa laceſſiti. Tu, ne verbo quidem violatus, at audacior quam L. Catilina, furioſior quam P. Clodius viderere; ultro maledictis me laceſſiſti, tuamque à me alienationem, commendationem ad cives impios tibi gloriæ fore putaviſti. Quid putem? contemptumne me? Non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid deſpicere poſſit Antonius. An in ſenatu faciilime de me detrahi poſſe credidit? qui ordo clariſſimis civibus bene geſtæ reipub. teſtimonium multis, mihi uni conſervatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium eſt. Quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me, et contra Antonium dicere? Illud profecto eſt: non exiſtimavit ſui ſimilibus probari poſſe, ſe eſſe hoſtem patriæ, niſi mihi eſſet inimicus. Cui primus quam de cæteris rebus reſpondeo, de amicitia, quam à me violatam eſſe criminatus eſt, quod ego graviſſimum crimen

crimen judico, pauca dicam. Contra rem ſuam veniſſe me neſcio quando, quæſtus eſt. An ego non venirem contra alienum pro familiari, et neceſſario meo? Non venirem contra gratiam, non virtutis ſpecie, ſed ætatis flore collectam? Non venirem contra injuriam, quam iſte interceſſoris iniquiſſimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos nepotes Qu. Fabii libertini hominis fuiſſe. At enim te in diſciplinam meam tradideras (nam ita dixiſti): domum meam ventitaras. Næ tu, ſi id feciſſes, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ conſuluiſſes: ſed nec feciſti, nec ſi cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuiſſet. Anguratus petitionem mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius et Qu. Hortenſius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſa republica, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non eſſet? aut tum, cum es factus, unam tribum ſine Curione ferre potuiſſes? cujus etiam familiares de vi condemnati ſunt, quod tui nimis ſtudioſi fuiſſent. At beneficio ſum uſus tuo. Quo? quanquam illud ipſum, quod commemoras, ſemper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundiſii non occideris? quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? Fac potuiſſe. Quod eſt aliud, Patres conſcripti beneficium latronum, niſi

niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quam miſerum, id te impune facere potuiſſe. Sed ſit beneficium, quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicæ quæri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, miſera quidem et luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus populuſque Romanus collocavit, neceſſaria, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cum tu reliquias reipublicæ diſſipaviſſes? cum domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia? cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ eſſent, et de te, et à te latas confiterere? cum auſpicia augur, interceſſionem conſul ſuſtuliſſes? cum eſſes fœdiſſime ſtipatus armatis? cum omnes impuritates pudica in domo quotidie ſuſciperes, vino luſtriſque confectus? At ego, tanquam mihi cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ et magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum à me beneficium tum acceperat. At etiam literas, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitavit, homo et humanitatis expers, et vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum conſuetudinem nôſſet, literas ad ſe ab amico miſſas, offenſione aliqua interpoſita, in medium protulit,

tulit, palamque recitavit? Quid eſt aliud, tollere è vita vitæ ſocietatem, quam tollere amicorum colloquia abſentium? Quam multa joca ſolent eſſe in epiſtolis, quæ prolata ſi ſint, inepta eſſe videantur? quam multa ſeria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: ſtultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diſerte, ut Muſtellæ Tamiſio, et Tironi Numiſio videris? qui cum hoc ipſo tempore ſtent cum gladiis in conſpectu ſenatus, ego quoque te diſertum putabo, ſi oſtenderis, quomodo ſis eos inter ſicarios defenſurus. Sed quid opponas tandem, ſi negem, me unquam iſtas literas ad te miſiſſe? quo me teſte convinces? an chirographo? in quo habes ſcientiam quæſtuoſam. Qui poſſis? ſunt enim librarii manu. Jam invideo magiſtro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil ſapere docuit. Quid enim eſt minus, non dico oratoris, ſed hominis, quam id objicere adverſario, quod ille, ſi verbo negarit, longius progredi non poſſit, qui objecerit? At ego non nego: teque in iſto ipſo convinco, non inhumanitatis ſolum, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in iſtis literis eſt non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum eſt, quod de te in his literis non male exiſtimem: quod ſcribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad ſceleratum et latronem. At ego tuas literas, etſi jure poteram à te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjuraſque, id te, invito me, non eſſe facturum: idque à me impetras. Quid enim me interponerem audatiæ tuæ: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Romani, neque leges ullæ poſſent coërcere? Veruntamen quid erat, quod me rogares, ſi erat is, de quo rogabas,

gabas, Cæſaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit eſſe, in quo ne ipſius quidem ulla poterat eſſe, lege lata.

Sed cum mihi, Patres conſcripti, et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda ſint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem, benigne; alterum ipſe efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro: ſi meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modeſtiamque cognoſtis, ne me hodie, cum iſti, ut provocavit, reſpondebo, oblitum eſſe putetis mei. Non tractabo ut conſulem: ne ille quidem me ut conſularem. Etſi ille nullo modo conſul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus eſt conſul: ego ſine ulla controverſia conſularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe conſulem profiteretur, objecit mihi conſulatum meum. Qui conſulatus verbo meus, Patres conſcripti, re veſter fuit: quid enim ego conſtitui, quid geſſi, niſi ex hujus ordinis conſilio, auctoritate, ſententia? Hæc tu homo ſapiens, non ſolum eloquens, apud eos, quorum conſilio, ſapientiaque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus eſt? cujus quidem et fatum, ſicuti C. Curionem, manet: quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio conſulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis conſularibus, qui proxime mortuus eſt: placuit Q. Luctatio Catulo, cujus ſemper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craſſo, Q. Hortenſio, C. Curioni, M. Lepido, C. Piſoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tum erant conſules deſignati: placuit idem, quod conſularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens,

dens, providit, tum quod te conſulem non vidit. Maxime vero conſulatum meum Cn. Pompeius probavit, qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam ſe viſurum eſſe dixit. Sed quid ſingulos commemoro? frequentiſſimo ſenatui ſic placuit, ut eſſet nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam ſuam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus viris reſpublica orbata eſt: veniamus ad vivos, qui duo è conſulari numero reliqui ſunt. L. Cotta, vir ſummo ingenio, ſummaque prudentia, rebus iis geſtis, quas tu reprehendis, ſupplicationem decrevit verbis ampliſſimis: eique illi ipſi, quos modo nominavi, conſulares, ſenatuſque cunctus aſſenſus eſt. Qui honos poſt conditam hanc urbem habitus eſt togato ante me nemini. L. Cæſar, avunculus tuus, qua oratione, qua conſtantia, qua gravitate ſententiam dixit in ſororis ſuæ virum, vitricum tuum? Hunc tu cum auctorem, et præceptorem omnium conſiliorum, totiuſque vitæ debuiſſes habere, vitrici te ſimilem, quam avunculi eſſe maluiſti. Hujus ego alienus conſiliis conſul uſus ſum: tu ſororis filius, ecquid ad eum unquam de republica retuliſti? Ad quos refert? Dii immortales! ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt. Hodie non deſcendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putatote eum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum principem ſenatorem civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil refers: ad eos refers, qui domum ſuam nullam habent, tuam ex-

hauriunt? Tuus videlicet ſalutaris conſulatus, perniciosſus meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego ſenatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti? At etiam auſus es (quid autem eſt, quod tu non audeas) clivum Capitolinum dicere, me conſule, plenum ſervorum armatorum fuiſſe. Ut illa, credo, nefaria ſenatus conſulta fierent, vim afferebam ſenatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt: nihil enim boni noſti: ſive ſunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adoleſcens nobilis, qui ullius ordinis, qui ſe civem meminiſſet, cum ſenatus in hoc templo eſſet, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? Quanquam nec ſcribæ ſufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: conſciorum indiciis, ſua manu, voce pene literarum coacti, ſe urbem inflammare, cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rempublicam conſenſiſſe: quis eſſet qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur, præſertim cum ſenatus, populuſque Romanus haberet ducem, qualis ſi qui nunc eſſet, tibi idem, quod illis accidit, contigiſſet.

Ad ſepulturam corpus vitrici ſui negat à me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis eſſe ſuperatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam noſtram, te domi P Lentuli eſſe educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuiſſe tam improbum evadere, niſi acceſſiſſet etiam diſciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione

tecum

tecum ipſe pugnares: ut non modo non cohærentia inter ſe diceres ſed maxime disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi eſſet contentio? Vitricum tuum in tanto fuiſſe ſcelere, fatebare: pœna affectum querebare. Ita, quod proprie meum eſt, laudaſti: quod totum ſenatus eſt, reprehendiſti. Nam, comprehenſio ſontium, mea; animadverſio, ſenatus fuit. Homo diſertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari à ſe; eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus eſt, non dico audaciæ, (cupit enim ſe audacem dici) ſed, quod minime vult, ſtultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter ſubſellia noſtra verſentur armati? cum in hac cella Concordiæ, ô Dii immortales! in qua, me conſule, ſalutares ſententiæ dictæ ſunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati ſtent? Accuſa ſenatum: accuſa equeſtrem ordinem, qui tum cum ſenatu copulatus fuit: accuſa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipſo tempore, ab Ithyreis circumſederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter; ſed quia tantam rerum repugnantiam non videas, nihil profecto ſapis. Quid eſt enim dementius, quam, cum ipſe reipublicæ pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti. Quam id (Dii boni!) non decebat? in quo eſt tua culpa nonnulla. Aliquid enim ſalis ab uxore mima trahere potuiſti. *Cedant arma togæ.* Quid? tum nonne ceſſerunt? at poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere. Nec vero tibi de verſibus reſpondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino literas noſſe: me nec reipublicæ, nec ami-

cis unquam defuiſſe, et tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ et juventuti utilitatis, et nomini Romano laudis aliquid afferrent.

Sed hæc non hujus temporis; ad majora veniamus. P. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cum tu illum in foro, inſpectante populo Romano, gladio ſtricto inſecutus es: negotiumque tranſegiſſes, niſi ille ſe in ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? Sed quid ego faviſſe me tibi, fateor: ſuaſiſſe, ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. Prius enim rem tranſegit, quàm quiſquam eum ſuſpicaretur facturum eſſe. At ego ſuaſi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipublicæ ſine ſuaſore non poſſet. At lætatus ſum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit queſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cum eſſet legibus queſtio conſtituta? quæſitum eſt tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis poſt tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere auſus es, idque multis verbis, opera mea Pompeium à Cæſaris amicitia eſſe disjunctum, ob eamque cauſam mea culpa civile bellum eſſe natum, in eo non tu quidem tota re, ſed, quod maximum eſt, temporibus erraſti. Ego M. Bibulo, præſtantiſſimo civi, conſule, nihil prætermiſi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium à Cæſaris conjunctione avocarem. In quo Cæſar fuit felicior. Ipſe enim Pompeium à mea familiaritate disjunxit. Poſtea vero quam ſe totum Pompeius Cæſari tradidit,

tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? Stulti erat ſperare: ſuadère impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contrà Cæſarem Pompeio ſuaſerim. Ea velim reprehendas, ſi potes. Unum, ne quinquennii imperium Cæſari prorogaretur. Alterum, ne pateretur fieri, ut abſentis ejus ratio haberetur. Quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem: in has miſerias nunquam incidiſſemus. Atque idem cum jam omnes opes, et ſuas, et populi Romani Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeroque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem, pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meaque illa vox eſt nota multis, *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut nunquam coiſſes, aut nunquam diremiſſes! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ.* Hæc mea, M. Antoni, ſemper et de Pompeio, et de republica conſilia fuerunt. Quæ ſi valuiſſent, reſpublica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamia, concidiſſes. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæſarem meo conſilio interfectum. Jam vereor, Patres conſcripti, ne, quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolum meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in iſtius glorioſiſſimi facti conſcientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? Occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? Citius dixerim jactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quam ut quiſquam celare vellet. Quam veriſimile porro eſt, in tot hominibus, partim obſcuris, partim adoleſcentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque

uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? His igitur majoribus orti, ab alienis potius conſilium peterent, quam à ſuis? et foris potius, quam domo? Quid? C. Caſſius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, ſed ne potentiam quidem cujuſquam ferre potuit, me auctorem, credo, deſideravit: qui etiam ſine his clariſſimis viris hanc rem in Cilicia ad oſtium fluminis Cydni confeciſſet, ſi ille ad eam ripam, quum conſtituerat, non ad contrariam, navi appuliſſet. Cn. Domitium non patris interitus, clariſſimi viri, non avunculi mors, non ſpoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, ſed mea auctoritas, excitavit? An C. Trebonio perſuaſi? cui ne ſuadere quidem auſus eſſem. Quo etiam majorem ei reſpublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præpoſuit: depulſorque dominatus, quam particeps eſſe maluit. An L. Tillius Cimber me eſt auctorem ſecutus? quem ego magis feciſſe illam rem ſum admiratus, quam facturum putavi. Admiratus ſum autem ob eam cauſam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuiſſet. Quid duos Servilios? Caſcas dicam, an Ahalas? et hos auctoritate mea cenſes excitatos potius, quam caritate reipublicæ? Longum eſt perſequi cæteros: idque reipublicæ præclarum fuiſſe tum multo; ipſis glorioſius eſt. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæſare interfecto, inquit, ſtatim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus. Cur mihi potiſſimum? quod ſciebam? Vide ne illa cauſa fuerit appellandi me, quod cum rem geſſiſſet conſimilem rebus iis, quas ipſe geſſeram, me potiſſimum teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum extitiſſe. Tu autem, omnium ſtultiſſime, non intelligis, ſi

id,

id quod me arguis, voluiſſe interfici Cæſarem, crimen ſit: etiam lætatum eſſe morte Cæſaris, crimen eſſe? Quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Ecquis eſt igitur, te excepto, et iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt. Aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit; voluntas nemini. Sed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit, *M. Brutus, quem ego honoris cauſa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet eum conſcium fuiſſe.* Ergo ego ſceleratus appellor à te, quem tu ſuſpicatum aliquid ſuſpicaris: ille, qui ſtillantem præ ſe pugionem tulit, is à te honoris cauſa nominatur?

Eſto: ſit in verbis tuis hic ſtupor. Quanto in rebus ſententiiſque major? Conſtitue hoc, conſul, aliquando; Brutorum, C. Caſſii, Cn Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis eſſe cauſam. Edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendæ ſunt, quæ te excitent, tantæ cauſæ indormientem? Nunquamne intelliges, ſtatuendum tibi eſſe, utrum illi, qui iſtam rem geſſerunt, homicidæ ſint, an vindices libertatis? Attende 13
enim pauliſper, cogitationemque ſobrii hominis punctum temporis ſuſcipe. Etenim ego, qui ſum illorum, ut ipſe fateor, familiaris; ut à te arguor, ſocius; nego quidquam eſſe medium: confiteor eos, niſi liberatores populi Romani, conſervatoreſque reipublicæ ſint, plus quam ſicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas eſſe: ſiquidem eſt atrocius patriæ parentem, quam ſuum occidere. Tu, homo ſapiens et conſiderate, quid dicis? ſi parricidæ: cur honoris cauſa à te

ſunt

ſunt et in hoc ordine, et apud populum Romanum ſemper appellati? cur, M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe, plus quam decem dies abfuiſſet? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Caſſio et Bruto datæ? cur quæſtores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo judicio ſint: quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe. Quid eſt? num conturbo te? Non enim fortaſſe ſatis, quæ diſtinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: quoniam ſcelere à te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimi judicati ſunt. Itaque jam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut, ſi qui forte, quod à te mihi objectum eſt, quærent, ſitne verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum; aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res unquam (prò ſancte Jupiter!) non modo in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior erit hominum memoriæ ſempiternæ? In hujus me conſilii ſocietatem, tanquam in equum Trojanum, cum principibus includis? non recuſo. Ago etiam gratias, quoque animo facis. Tanta enim res eſt, ut invidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas, et relegatos? qui locus eſt aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo acceſſerint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cum eos adſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria proſequantur? Tu vero adſcribe me

talem

talem in numerum. Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuiſſem, non ſolum regem, ſed regnum etiam de republica ſuſtuliſſem: et, ſi meus ſtylus ille fuiſſet (ut dicitur) mihi crede, non ſolum unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt, vide, quæſo, Antoni, quid tibi futurum ſit quem et Narbone hoc conſilium cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, et ob ejus conſilii ſocietatem, cum interficeretur Cæſar, tum te à Trebonio vidimus ſevocari. Ego autem (vide quam tecum agam non inimice) quod bene cogitaſti aliquando, laudo: quod non indicaſti, gratias ago: quod non feciſti, ignoſco. Virum res illa quærebat. Quod ſi te in judicium quis adducat, uſurpetque illud Caſſianum, *Cui bono fuerit*: vide, quæſo, ne hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui ſervire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non ſervis, ſed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti: qui per eaſdem tabulas innumerabilem pecuniam diſſipaviſti: ad quem è domo Cæſaris tam multa delata ſunt: cujus domus, quæſtuoſiſſima, eſt falſorum commentariorum et chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitioſiſſimæ nundinæ. Etenim quæ res egeſtati et æri alieno tuo, præter mortem Cæſaris, ſubvenire potuiſſet? Neſcio quid conturbatus mihi eſſe videris. Nunquid ſubtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet unquam: non eſt tuum de republica bene mereri: habet iſtius pulcherrimi facti clariſſimos viros reſpublica auctores: ego te tantum gaudere dico: feciſſe non arguo. Reſpondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis reſpondendum eſt.

Caſtra

Caſtra mihi Pompei, atque illud omne tempus objeciſti. Quo quidem tempore ſi, ut dixi, meum conſilium, auctoritaſque valuiſſet: tu hodie egeres, nos liberi eſſemus; reſpublica non tot duces et exercitus amiſiſſet.' Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœſtitia fuiſſe, quanta cæteri optimi cives, ſi idem providiſſent, fuiſſent. Dolebam, dolebam, Patres conſcripti, rempublicam, veſtris quondam, meiſque conſiliis conſervatam, brevi tempore eſſe perituram. Neque vero eram tam indoctus, ignaruſque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem: quæ me manens conficeret angoribus; dimiſſa, moleſtiis omnibus liberaſſet. Illos ego præſtantiſſimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot conſulares, tot prætorios, tot honeſtiſſimos ſenatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui ſi viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ ſententia ſi valuiſſet, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ conſulebam, ſpe victoriæ elati, obſtitiſſent: ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe manſiſſes. At vero Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut ſermones, aut conſilia contulit ſæpius? quod quidem erat magnum, de ſumma re diſſentientes, in eadem conſuetudine amicitiæ permanere. Sed et ego quid ille, et contra ille, quid ego ſentirem et ſpectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, et poſtea dignitati poſſemus: ille præſenti dignitati potius conſulebat. Quod autem habebat uterque quod ſequeretur, idcirco tolerabilior erat noſtra diſſenſio. Quid vero ille conſu-

laris

laris vir, ac pene divinus de me ſenſerit, ſciunt qui eum Pharſalica fuga Paphum proſecuti ſunt. Nunquam ab eo mentio de me, niſi honorifica, niſi plena amiciſſimi deſiderii, cum me vidiſſe plus fateretur, ſe ſperaviſſe meliora. Et ejus viri nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te ſectorem eſſe fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuiſti. Ne jocis quidem reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. Erant illa quidem caſtra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus ſint, tamen, ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento eſt, me in utroque fuiſſe moderatum. Hæreditates mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum crimen eſſet! plures amici mei, et neceſſarii viverent. Sed qui iſthuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem eſſe te. Me nemo, niſi amicus, fecit hæredem, ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidiſti nunquam, L. Rubrius Caſſinas, fecit hæredem. Et quidem vide, quam te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans fratris filium præterit: Q. Furii, honeſtiſſimi equitis Romani, ſuique amiciſſimi, quem palam hæredem ſemper factitarat, ne nomen quidem perſcripſit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam ſalutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, niſi moleſtum eſt, L. Turſelius qua facie fuerit, qua ſtatura, quo municipio, qua tribu. Nihil ſcio, inquies, niſi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exhæredans, te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alieniſſimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres eſſet, invaſit. Quan-

quam hoc maxime admiratus ſum, mentionem te hæreditatem aviam eſſe facere, cum ipſe hæreditatum patris non adiſſes. Hæc ut colligeres, homo amentiſſime, tot dies in aliena villa declamaſti? Quanquam tu quidem (ut tui familiariſſimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi cauſa declamitas. Et vero adhibes joci cauſa magiſtrum, ſuffragio tuo, et compotorum tuorum, rhetorem; cui conceſſiſti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salſum omnino hominem! ſed materia facilis eſt in te, in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, et avum tuum quid interſit. Ille ſenſim dicebat, quod cauſæ prodeſſet; tu curſum dicis aliena. At quanta merces rhetori data eſt? Audite, audite, Patres conſcripti, et cognoſcite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori aſſignaſti, et quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil ſapere diſceres. Num etiam hoc, homo audaciſſime, ex Cæſaris commentariis? ſed dicam alio loco, et de Leontino agro, et de Campano: quos iſte agros, ereptos reipublicæ, turpiſſimis poſſeſſoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus ſatis reſpondi, de ipſo emendatore et correctore noſtro quædam dicenda ſunt. Nec enim omnia effundam, ut, ſi ſæpius decertandum ſit, ut erit, ſemper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo iſtius vitiorum, peccatorumque largitur.

Viſne igitur te inſpiciamus à puero? ſic opinor. A principio ordiamur. Teneſne memoria, prætextatum te decoxiſſe? Patris, inquies, iſta culpa eſt. Concedo. Etenim eſt pietatis plena defenſio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod ſediſti in quatuordecim ordinibus, cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet. Sumpſiſti

ſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem togam reddidiſti. Primo vulgare ſcortum: certa flagitii merces, nec ea parva: ſed cito Curio intervenit, qui te à meretricio queſtu abduxit: et, tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili et certo locavit. Nemo unquam puer, emptus libidinis cauſa, tam fuit in domini poteſtate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo ſua ejecit? quoties cuſtodes poſuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte ſocia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Sciſne me de rebus mihi notiſſimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio, mœrens jacebat in lecto: filius, ſe ad pedes meos proſternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra ſuum patrem, ſi ſeſtertium ſexagies peteret, defenderem: tantum enim ſe pro te interceſſiſſe. Ipſe autem amore ardens confirmabat, quod deſiderium tui diſcidii ferre non poſſet, ſe in exilium eſſe iturum. Quo ego tempore tanta mala florentiſſimæ familiæ ſedavi, vel potius ſuſtuli. Patri perſuaſi, ut æs alienum filii diſſolveret; redimeret adoleſcentem, ſumma ſpe, et animi, et ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eumque à tua non modo familiaritate, ſed etiam congreſſione patrio jure et poteſtate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminiſſes: niſi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare auſus eſſes? Sed jam ſtupra, et flagitia omittam: ſunt quædam, quæ honeſte non poſſum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admiſiſti, quæ à verecundo inimico audire non poſſes. Sed reliquum vitæ curſum videte: quem quidem celeriter perſtringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ

miſeriis fecit, et ea, quæ quotidiæ facit, feſtinat animus. Quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi ſunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio ſolum rerum, ſed etiam recordatio. Tametſi incidamus oportet media, ne nimis ſero ad extrema veniamus. Intimus erat in tribunatu Clodio: qui ſua erga me beneficia commemorat. Ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt. Quid dicam, ipſe optime intelligit. Inde item Alexandriam contra ſenatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectiſſime facere poſſet. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus? ſuam enim quiſque domum tum obtinebat, neque erat uſquam tua. Domum dico? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſenum, quod cum ſociis tanquam Siſaponem tenebas? Veniſti è Gallia ad quæſturam petendam. Aude dicere, te prius ad parentem tuum veniſſe, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæſaris literas ut mihi ſatiſfieri paterer à te. Itaque ne loqui quidem ſum te paſſus de gratia. Poſtea cuſtoditus ſum à te, tu à me obſervatus in petitione quæſturæ. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua ſponte conarere, non impulſu meo, tamen ita prædicabas, te non exiſtimare, niſi illum interfeciſſes, unquam mihi pro tuis in me injuriis ſatis eſſe facturum. In quo demiror, cur Milonem impulſu meo rem illam egiſſe dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam ſim adhortatus. Quanquam, ſi in eo perſeverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam.

lebam, quam ad meam gratiam. Quæſtor es factus. Deinde continuo ſine ſenatus-conſulto, ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti. Id enim unum in terris, egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe ducebas. Ibi te cum et illius largitionibus, et tuis rapinis explevisſes, (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, viri tui ſimilis eſſes.

Accipite nunc, quæſo, non ea, quæ ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impure atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunaſque noſtras, id eſt in univerſum rempublicam, impie ac nefarie fecerit: Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello conſulibus, Kalendis Januar. labentem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipſique C. Cæſari, ſi ſana mente eſſet, conſulere velletis: tum iſte venditum atque emancipatum tribunatum conſiliis veſtris oppoſuit, cervicesque ſuas ei ſubjecit ſecuri, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit ſenatus, et quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres conſcriptos contra me dicere auſus es, cum ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hoſtis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen extabit, (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio nominabitur. Quid cupide a ſenatu, quid temere fiebat, cum tu, unus adoleſcens univerſum ordinem decernere de ſalute reipublicæ prohibuiſti? neque id ſemel, ſed ſæpius? Neque tu tecum de ſenatus auctoritate agi paſſus

 es?

es? quid autem agebatur, niſi ne delere et evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens ſenatus agendo, de vendita atque addicta ſententia movere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, neceſſario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo conſulibus, reliquiſque imperiis et poteſtatibus: quæ non effugiſſes, niſi te ad arma
22 Cæſaris contuliſſes. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæſari, omnia perturbare cupienti, cauſam belli contra patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat? quam cauſam dementiſſimi ſui conſilii, et facti afferebat, niſi quod interceſſio neglecta, jus Tribunitium ſublatum, circumſcriptus à ſenatu eſſet Antonius? Omitto quam hæc falſa, quam levia: præſertim cum omnino nulla cauſa juſta cuiquam eſſe poſſit contra patriam arma capiendi. Sed nihil Cæſari: tibi certe confitendum eſt, cauſam perniciociſſimi belli in perſona tua conſtitiſſe. O miſerum te, ſi intelligis! miſeriorem, ſi non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne poſteritatem quidem omnium ſeculorum unquam immemorem fore, conſules ex Italia excuſſos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit: omnes conſulares, qui per valetudinem exequi cladem illam fugamque potuiſſent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem ſenatus, omnem ſobolem juventutis, unoque verbo rempublicam expulſam, atque exterminatam ſuis ſedibus. Ut igitur in ſeminibus eſt cauſa arborum et ſtirpium, ſi hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis, tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Deſideratis clariſſimos cives: eos quoque

que eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta eſt: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ poſtea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) ſi recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, ſic iſte huic reipublicæ cauſa belli, cauſa peſtis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio ſimiles. Omnia perfecit, quæ ſenatus, ſalva republica ne fieri poſſent, perfecerat. Cujus tamen
ſcelus in ſcelere cognoſcite. Reſtituebat multos ca- 23
lamitoſos. In his patrui nulla mentio. Si ſeverus, cur non in omnes? ſi miſericors, cur non in ſuos? Sed omitto cæteros. Licinium Denticulam, de alea condemnatum, colluſorem ſuum, reſtituit: quaſi vero ludere cum comdemnato non liceret: ſed ut, quod ille in alea perdiderat, benficio legis diſſolveret. Quam attuliſti rationem populo Romano, cur eum reſtitui oporteret? Abſentem credo in reos relatum, rem indicta cauſa judicatam: nullum fuiſſe de alea lege judicium: vi oppreſſum, et armis: poſtremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium eſſe corruptum. Nihil horum. At vir bonus, et reipublica dignus. Nihil id quidem ad rem; ego tamen, quoniam condemnatum eſſe pro nihilo ſi ita eſſet, ignoſcerem. Hominem omnium eſt vero nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ eſt de alea, condemnatum qui in integrum reſtituit, is non apertiſſime ſtudium ſuum ipſe profitetur? In eodem vero tribunatu, cum Cæſar in Hiſpaniam proficiſcens, huic conculcandam Italiam tradidiſſet: quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorum? Scio me in rebus celebratiſſimis ſermone omnium verſari, eaque, quæ dico, dicturuſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. Notabo tamen ſingulas res: etſi nullo modo poterit

terit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in eſſedo tribunus plebis: lictores laureati antecedebant: inter quos, aperta lectica, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honeſti, obviam neceſſario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, ſed Volumniam conſalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequiſſimi: rejecta mater amicam impuri filii, tanquam nurum, ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit. Reliquorum factorum ejus, Patres conſcripti, difficilis eſt ſane reprehenſio, et lubrica. Verſatus in bello eſt: ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium. Fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum eſſe volumus, quanquam diſſimilis eſt militum cauſa, et tua: illi ſecuti ſunt: tu quæſiſti ducem: tamen, ne apud illos me invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Theſſalia Brunduſium cum legionibus revertiſti. Ibi me non occidiſti. Magnum beneficium: potuiſſe enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere. Tanta enim eſt caritas patriæ, ut veſtris etiam legionibus ſanctus eſſem, quod eam à me ſervatam eſſe meminiſſent. Sed fac id te dediſſe mihi, quod non ademiſti: meque à te habere vitam, quia à te non ſit erepta: liceatne mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri, ut tuebar; præſertim cum te hæc auditurum videres? Veniſti Brunduſium, in ſinum quidem et in complexum tuæ mimulæ. Quid eſt? num mentior? quam miſe-

rum

rum eſt id negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri? Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? Quis enim miles fuit, qui Brundiſii illam non viderit? quis, qui neſcierit veniſſe eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam ſero ſe, quem hominem ſecutus eſſet, cognoſcere? Italiæ rurſus percurſatio eadem comite mima: in oppida militum crudelis et miſera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio.

Acceſſit, ut, Cæſare ignaro, cum ille eſſet Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magiſter equitum conſtitueretur, Tum exiſtimavit ſe ſuo jure cum Hippia vivere, et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum ſibi non hanc, quam nunc male tuetur, ſed M. Piſonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego iſtius decreta; quid rapinas, quid hæreditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egeſtas: quo ſe verteret non habebat. Nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turſelio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres ſucceſſerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet. Sed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: loquamur potius de nequiſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Romani conſpectu vomere poſtridie. O rem non modo viſu fœdam, ſed etiam auditu! Si inter cœnam, in ipſis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium

mium ſuum et totum tribunal implevit. Sed hoc
ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad
26 ſplendida. Cæſar Alexandria ſe recepit, felix,
ut ſibi quidem videbatur: mea utem ſententia,
ſi quis reipublicæ ſit infelix, felix eſſe non poteſt.
Haſta poſita pro æde Jovis Statoris, bona Cn.
Pompeii (miſerum me! conſumtis enim lacrymis,
tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam,
Cn. Pompeii Magni, voci acerbiſſime ſubjecta
præconis. Una in illa ſervitutis oblita civitas in-
gemuit, ſervientibuſque animis, cum omnia metu
tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber
fuit. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam
impius, tam demens, tam Diis, hominibuſque
hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet acce-
dere, inventus eſt nemo, præter Antonium: præ-
ſertim cum tot eſſent circum haſtam illam, qui
alia omnia auderent. Unus inventus eſt, qui id
auderet, quod omnium fugiſſet et reformidaſſet
audacia. Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel,
ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum,
ſector ſis iſto loco natus, deinde cum Pompeii ſec-
tor, non te execrandum populo Romano, non de-
teſtabilem, non omnes tibi Deos, omnes homines,
27 et eſſe inimicos, et futuros ſcias? At quam inſo-
lenter ſtatim helluo invaſit in ejus viri fortunas;
cujus virtute terribilior erat populus Romanus ex-
teris gentibus, juſtitia carior? In ejus igitur co-
pias cum ſe ſubito ingurgitaviſſet, exultabat gau-
dio, perſona de' mimo, modo egens, repente di-
ves. Sed, ut eſt apud poëtam neſcio quem, *Ma-
le parta, male dilabuntur.* Incredibile, ac ſimile
portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quam
paucis, non dico menſibus, ſed paucis diebus ef-
fuderit. Maximus vini numerus fuit, permag-
num optimi pondus argenti, pretioſa veſtis multa,
et lauta ſuppellex, et magnifica multis locis, non

illa

illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbère potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum. Apothecæ totæ nequiſſimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies pôtabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpe (non enim ſemper ipſe felix) damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeii periſtromatis, ſervorum in cellis lectos ſtratos videres. Quamobrem deſinite mirari, hæc tam celeriter eſſe conſumpta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes et regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſſet. At ejuſdem ædes etiam, et hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium Diis penatibus os importuniſſimum oſtendere? Quam domum aliquandiu nemo adſpicere poterat, nemo ſine lacrymis præterire: hac te in domo tamdiu diverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi poteſt eſſe jucundum. An tu, illa veſtibula, roſtra, ſpolia cum adſpexiſti, domum tuam te introire putas? Fieri non poteſt. Quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es: tamen et te, et tua, et tuos noſti. Nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. Neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, violentus et furens, cum tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim

unquam

unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more et ſanctiſſima diſciplina? Fuit enim ille vir, Patres conſcripti, ſicut ſcitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam inſtitutis domeſticis. Hujus in ſedibus pro cubiculis ſtabula, pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus eſt. Illam ſuam ſuas res ſibi habere juſſit ex duodecim tabulis: claves ademit, foraſque exegit. Quam porro ſpectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quam quod cum mima fecit divortium?

At quam crebro uſurpat, *et conſul, et Antonius?* Hoc eſt dicere, et conſul, et impudiciſſimus: et conſul, et homo nequiſſimus. Quid enim eſt aliud Antonius? Nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine, dixiſſet, credo, aliquando, avus tuus, *et conſul, et Antonius*. Nunquam dixit. Dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus. Niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum: quod natum, conflatum, ſuſceptum opera tua eſt. Cur à bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuiſti. Guſtaras civilem ſanguinem, vel potius exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignanus: L. Domitium nobiliſſimum et clariſſimum virum, occideras: multos, qui de prælio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos fortaſſe ſervaſſet, crudeliſſime perſecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cum præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti? Cujus tu imperatoris quæ-

ſtor fueras, dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamenti, ut dicebat ipſe, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas. Primo reſpondiſti plane ferociter: et, ne omnia videar contra te, propemodum æqua et juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille ſine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra conſules, imperatoreſque populi Romani, contra ſenatum, populumque Romanum, contra Deos patrios, araſque et focos, contra patriam tuli.... Num ſibi ſoli vicit? Quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? Jus poſtulabas; ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque, excuſſis tuis vocibus, et ad te, et ad prædes tuos milites miſit: cum repente à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias, tam multas poſſeſſiones, ex quibus, præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuam dicere. Auctionis vero miſerabilis adſpectus; veſtis Pompeii non multa, eaque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa colliſa: ſordidata mancipia: ut doleremus quidquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii decreto Cæſaris prohibuerunt. Hærebat nebulo. Quo ſe verteret non habebat. Quippe in his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſica: de quo Cæſar in ſenatu, aperte in te invehens, queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum, propter inopiam tuam prorogatis diebus. Ne tum quidem ſequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito accepiſti? Hunc igitur quiſquam qui in ſuis partibus, id eſt, in ſuis for- 30

tunis tam timidus fuerit, pertimeſcat? Profectus eſt tandem aliquando in Hiſpaniam; ſed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? aut non ſuſcipienda fuit iſta cauſa, Antoni: aut, cum ſuſcepiſſes, defendenda uſque ad extremum. Ter depugnavit Cæſar cum civibus, in Theſſalia, Africa, Hiſpania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hiſpanienſi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris: nollem. Sed tamen conſilium à primo reprehendendum, laudanda conſtantia. Tu vero quis es? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Eſto: fuerit hæc partium cauſa communis. Repetebant præterea Deos penates patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem: in quæ tu invaſeras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui? tamen erat æquiſſimum, contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare ſectorem.

An tu Narbone menſas hoſpitum convomeres, Dolabella pro te in Hiſpania dimicaret? Qui vero Narbone reditus? et tamen quærebat, cur ego ex ipſo curſu tam ſubito revertiſſem. Expoſui nuper, Patres conſcripti, cauſam reditus mei. Volui, ſi poſſem, etiam ante Kalendas Januar. prodeſſe reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo rediſſem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam adſpicis me, et quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, ſi ſcias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum conſulatum peteres, vel potius rogares, is per municipia, coloniaſque Galliæ, à qua nos tum, cum conſulatus petebatur, non rogabatur, petere

conſulatum

conſulatum ſolebamus, cum Gallicis et lacerna
concurriſti. At videte levitatem hominis. Cum 31
hora diei decima fere ad Saxa rubra veniſſet, de-
lituit in quadam cauponula, atque ibi ſe occultans,
perpotavit ad veſperum : inde ciſio celeriter ad
urbem advectus, domum venit capite involuto.
Janitor, quis tu ? A Marco tabellarius. Confeſ-
tim ad eam, cujus cauſa venerat, deducitur : ei-
que epiſtolam tradit. Quam cum illa legeret
flens, (erat enim amatorie ſcripta : caput autem
literarum ſibi cum illa mima poſthac nihil futu-
rum : omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in
hanc transfudiſſe) cum mulier fleret uberius, ho-
mo miſericors ferre non potuit : caput aperuit ;
in collum invaſit. O hominem nequam! Quid
enim aliud dicam ? magis proprie nihil poſſum
dicere. Ergo, ut te catamitum, nec opinato cum
oſtendiſſes, præter ſpem mulier adſpiceret, idcirco
urbem terrore nocturno. Italiam multorum die-
rum metu perturbaſti ? Et domi quidem cauſam
amoris habuit, foris etiam turpiorem, ne L.
Plancus prædes tuos venderet. Productus au-
tem in concionem à tribuno plebis, cum reſpon-
diſſes, te rei tuæ cauſa veniſſe, populum etiam
dicacem in te reddidiſti.

Sed nimis multa de nugis. Ad majora venia-
mus. Cæſari ex Hiſpania redeunti obviam lon-
giſſime proceſſiſti. Celeriter iſti, et rediſti, ut
cognoſceret te, ſi minus fortem, attamen ſtrenu-
um. Factus es ei rurſus neſcio quomodo famili-
aris. Habebat hoc omnino Cæſar : quem plane
perditum ære alieno, egentemque, ſi eundem ne-
quam hominem audacemque cognoverat, hunc
in familiaritatem libentiſſime recipiebat. His igi- 32
tur rebus præclare commendatus, juſſus es re-
nunciari conſul, et quidem cum ipſo. Nihil que-
ror de Dolabella, qui tum eſt impulſus, inductus,

illuſus. Qua in re, quanta fuerit utriuſque veſtrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit ut peteret: promiſſum et receptum intervertit, ad ſeque tranſtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adſcripſiſti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in ſenatum: invectus eſt copioſius multo in iſtum, et paratius Dolabella, quàm nunc ego. Hic autem iratus quæ dixit, Dii boni? Primum cum Cæſar oſtendiſſet, ſe, prius quam proficiſceretur, Dolabellam conſulem eſſe juſſurum: quem negant regem, qui et faceret ſemper ejuſmodi aliquid, et diceret: ſed cùm Cæſar ita dixiſſet; tum hic bonus augur eo ſe ſacerdotio præditum eſſe dixit, ut comitia auſpiciis vel impedire, vel vitiare poſſet, idque ſe facturum eſſe aſſeveravit. In quo primum incredibilem ſtupiditatem hominis cognoſcite. Quid enim? iſtuc, quod te ſacerdotii jure facere poſſe dixiſti, ſi augur non eſſes, et conſul eſſes, minus facere potuiſſes? Vide ne etiam facilius. Nos enim nunciationem ſolum habemus; conſules et reliqui magiſtratus etiam inſpectionem. Eſto, hoc imperite: (nec enim eſt ab homine nunquam ſobrio poſtulanda prudentia) ſed videte impudentiam. Multis ante menſibus in ſenatu dixit, ſe Dolabellæ comitia aut prohibiturum auſpiciis, aut id facturum eſſe, quod fecit. Quiſquamne divinare poteſt, quid vitii in auſpiciis futurum ſit, niſi qui de cœlo ſervare conſtituit? quod neque licet comitiis per leges: et, ſi quis ſervavit; non habitis comitiis, ſed prius quam habeantur, debet nunciare. Verum implicata inſcitia impudentia eſt, ſi nec ſcit quod augurem, nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus uſque ad Idus Martias conſulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam

lecticam

lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, à col-
lega petebat. Eccæ Dolabellæ comitiorum dies, 33
ſortitio prerogativæ. Quieſcit. Renunciatur: ta-
cet. Prima claſſis vocatur: renunciatur: deinde,
ut aſſolet, ſuffragia. Tum ſecunda claſſis: quæ
omnia citius ſunt facta, quam dixi. Confecto ne-
gotio bonus augur (Lælium diceres) ALIO DIE,
inquit. O impudentiam ſingularem! quid vide-
ras? quid ſenſeras? quid audieras? nec enim
te de cœlo ſervaſſe dixiſti, neque hodie dicis. Id
igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Ja-
nuariis futurum eſſe provideras, et tanto ante præ-
dixeras. Ergo, hercule, magna, ut ſpero, tua
potius, quam reipublicæ, calamitate ementitus es
auſpicia. Obſtrinxiſti religione populum Roma-
num. Augur auguri, conſul conſuli obnuntiaviſti.
Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere:
quæ neceſſe eſt aliquando ad noſtrum collegium
deferantur. Sed arrogantiam hominis, inſolenti-
amque cognoſcite. Quamdiu tu voles, vitioſus
conſul Dolabella: rurſus, cum voles, ſalvis auſ-
piciis creatus. Si nihil eſt, cum augur iis verbis
nunciat, quibus tu nunciaſti: confitere te, cum,
ALIO DIE, dixeris, ſobrium non fuiſſe. Sin eſt
aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, augur à col-
lega requiro.

Sed, ne forte ex multis rebus geſtis M. Antonii
rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lu-
percalia veniamus. Non diſſimulat, Patres con- 34
ſcripti:, apparet eſſe commotum: ſudat, pallet:
quidlibet, modo ne nauſeet, faciat, quod in por-
ticu Minutia fecit. Quæ poteſt eſſe turpitudinis
tantæ defenſio? Cupio audire: ut videam, ubi
rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus ap-
pareat. Sedebat in roſtris collega tuus, amictus
toga purpurea, in ſella aurea, coronatus: adſcen-
dis: accedis ad ſellam; (ita eras Lupercus ut te

 conſulem

conſulem eſſe meminiſſe deberes) diadema oſtendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum et cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergo unus, ſcelerate, inventus es, qui cum auctor regni eſſes; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: et idem tentares, quid populus Romanus ferre et pati poſſet. At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut ſervires? Tibi uni peteres; qui ita à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile ſervires: à nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num expectas, dum de ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum ſummorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui impoſuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit? At etiam adſcribi juſſit in faſtis ad Lupercalia, C. Cæsari, *dictatori perpetuo, M. Antonium, conſulem, populi juſſu regnum detuliſſe, Cæſarem uti noluiſſe.* Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odiſſe, ſed etiam lucem: cum perditiſſimis latronibus non ſolum de die, ſed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace conſiſtes? qui locus tibi in legibus et judiciis eſſe poteſt, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio ſuſtuliſti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Caſſius, Melius, M. Manlius, necati ut multis poſt ſeculis,
35 à M. Antonio, quod fas non eſt, rex Romæ conſtitueretur? Sed ad auſpicia redeamus. De qui-

bus

bus rebus Idibus Martiis fuit in ſenatu Cæſar acturus; quæro tum tu quid egiſſes. Audiebam quidem de paratum veniſſe quod me de ementitis auſpiciis, quibus tamen parere neceſſe erat, putares eſſe dicturum. Suſtulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auſpiciis judicium interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingreſſa erat oratio, prævertendum eſt.

Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conſcientiam ſcelerum deſperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, ſi ſanus eſſes, ſalvum eſſe voluerunt, clam te domum recepiſti? O mea fruſtra ſemper veriſſima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus noſtris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promiſſurum: ſimulac timere deſiiſſes, ſimilem te futurum tui. Itaque cum cæteri conſulares irent, redirent, in ſententia manſi: neque te illo die, neque poſtero vidi: neque ullam ſocietatem optimis civibus cum importuniſſimo hoſte fœdere ullo confirmari poſſe credidi. Poſt diem tertium veni in ædem Telluris, et quidem invitus, cum omnes aditus armati obſiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? Quanquam mihi ſubito inimicus extitiſti, tamen me tui miſeret, quod tibi invideris. 36
Qui tu vir, Dii immortales! et quantus fuiſſes, ſi illius diei mentem ſervare potuiſſes! Pacem haberemus, quæ erat facta per obſidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magiſter officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abeſt, à te non diſcedit, audacia. Etſi tum, cum optimum te putabant, me quidem diſſentiente, funeri tyranni, ſi illud funus fuit, ſceleratiſſime præfuiſti.

iſti. Tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio. Tu, tu, inquam, illas faces incendiſti, et eas, quibus ſemiuſtulatus ille eſt, et eas, quibus incenſa L. Belieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, et ex maxima parte, ſervorum, quos nos vi manuque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen, quaſi fuligine abſterſa reliquis diebus in Capitolio præclara ſenatus-conſulta, feciſti, ne qua poſt Idus Martias immunitatis tabula, neve cujuſquam beneficii figeretur. Meminiſti ipſe de exulibus: ſcis, de immunitate quid dixeris. Optimum vere, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica ſuſtuliſti. Quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum. Conſtituta reſpublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius ſui potuit eſſe diſſimilis? Inſpectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolum ſingulis venebant immunitates, ſed etiam populis univerſis. Civitas non jam ſingillatim, ſed provinciis totis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante republica manere non poſſunt, provincias univerſas, Patres conſcripti, perdidiſtis, neque vectigalia ſolum, ſed etiam imperium populi Romani, hujus domeſticis nundinis deminutum eſt. Ubi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis, quæ ſunt ad opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ, ſed tamen, quæ nos, ſi iis quorum erat non redderentur, à tributis poſſet vindicare. Tu autem, quadringenties H-S quod Idibus Martiis debuiſti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere deſiſti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diverſis emebantur, non inſciente te: ſed unum egregium de rege Deiótaro,

populo

populo Ramano amiciſſimo, decretum in Capitolio fixum. Quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Cæſar? æque atque huic ordine, ut equeſtri, ut Maſſilienſibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram eſſe ſentiebat. Is igitur, à quo vivo nec præſens, nec abſens rex Deiotarus quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt gratioſus. Compellarat hoſpitem præſens, computarat, pecuniam imperarat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus ſuis collocarat; Armeniam abſtulerat à ſenatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo equum ſibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio At ille nunquam (ſemper enim abſenti affui Deiotaro) quicquam ſibi, quod nos pro illo poſtularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S centies per legatos, viros bonos, ſed timidos et imperitos, ſine noſtra, ſine reliquorum hoſpitum regis ſententia, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniere, et veneunt. Qua ex ſyngrapha quid ſis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipſa ſua ſponte, nullis commentariis Cæſaris, ſimulatque audivit ejus interitum, ſuo Marte res ſuas recuperavit. Sciebat homo ſapiens, jus ſemper hoc fuiſſe, ut, quæ tyranni eripuiſſent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta eſſent, recuperarent. Nemo igitur jureconſultus, ne iſte quidem, qui tibi uni eſt jureconſultus, per quem hæc agis, ex iſta ſyngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante ſyngrapham recuperatæ. Non enim à te emit: ſed prius quam tu ſuum ſibi venderes ipſe poſſedit. Ille vir fuit, nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ergo de commentariis infinitis, quid 36
de innumerabilis chirographis loquar? quorum

etiam

iſti. Tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio. Tu, tu, inquam, illas faces incendiſti, et eas, quibus ſemiuſtulatus ille eſt, et eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, et ex maxima parte, ſervorum, quos nos vi manuque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen, quaſi fuligine abſterſa reliquis diebus in Capitolio præclara ſenatus-conſulta, feciſti, ne qua poſt Idus Martias immunitatis tabula, neve cujuſquam beneficii figeretur. Meminiſti ipſe de exulibus: ſcis, de immunitate quid dixeris. Optimum vere, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica ſuſtuliſti. Quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum. Conſtituta reſpublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius ſui potuit eſſe diſſimilis? Inſpectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolum ſingulis vemebant immunitates, ſed etiam populis univerſis. Civitas non jam ſingillatim, ſed provinciis totis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante republica manere non poſſunt, provincias univerſas, Patres conſ[illegible]
neque vectigalia ſolum, ſed [illegible]
puli Romani, hujus domeſt[illegible]
37 tum eſt. Ubi eſt ſep[illegible] [illegible]od
in tabulis, quæ [illegible] funeſtæ
illius [illegible] quæ nos, ſi
iis [illegible] tributis poſ-
[illegible]ringenties H.S
[illegible]unam modo parte
[illegible]

populo Ramano amiciſſimo, decretum in Capitolio fixum. Quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Cæſar? æque atque huic ordine, ut equeſtri, ut Maſſilienſibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram eſſe ſentiebat. Is igitur, à quo vivo nec præſens, nec abſens rex Deiotarus quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt gratioſus. Compellarat hoſpitem præſens, computarat, pecuniam imperarat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus ſuis collocarat; Armeniam abſtulerat à ſenatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo equum ſibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille nunquam (ſemper enim abſenti affui Deiotaro) quicquam ſibi, quod nos pro illo poſtularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S centies per legatos, viros bonos, ſed [illegible] et imperitos, ſine noſtra, ſine reliquorum [illegible] tum regis ſententia, facta in gynæceo: quo [illegible] co plurimæ res veniere, et veneunt. Quæ ex [illegible] grapha quid ſis acturus, meditere [illegible]. Rex enim ipſa ſua ſponte, nullis [illegible] ſimulatque audivit ejus interitum, ſuo [illegible] ſuas recuperavit. Sciebat homo ſa[illegible] hoc fuiſſe, ut quæ tyranni [illegible] [illegible]nis inter[illegible] quibus [illegible] [illegible]

etiam imitatores ſunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam vendіtent. Itaque tanti acervi nummorum apud iſtum conſtituuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia eſt! nuper fixa tabula eſt, qua civitates locupletiſſimæ Cretenſium vectigalibus liberantur: ſtatuiturque, ne poſt M. Brutum proconſulem ſit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non conſtringendus? an Cæſaris decreto Creta poſt M. Bruti deceſſum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæſare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam pardidiſtis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem, quam fixiſti, Cæſar tulit? Nullius inſector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quam tres, aut quatuor reliqui ſunt. Qui ſimili in calamitate ſint, cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparaſti, quæ et riſum hominum, et querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuiſti? An quia tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nunciabat? Cum tua quid intereſt, nulla auſpicia ſint; cum tuorum, tum ſis religioſus. Quid? eundem in ſeptemviratu nonne deſtituiſti? Intervenit enim. Quid metuiſti? credo, ne ſalvo capite negare non poſſes. Omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colore debebas. Filiam ejus, ſororem tuam, ejeciſti, alia conditione quæſita et ante perſpecta. Non eſt ſatis. Probri inſimulaſti pudiciſſimam fœminam. Quid eſt, quod

addi

addi poſſit? Contentus eo non fuiſti. Frequentiſſimo ſenatu Kalendis Januar. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella cauſam odii dicere auſus es, quod ab eo ſorori et uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiorne, qui in ſenatu: an improbior, quæ in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurce, tam impie dixeris? Sed ad chirographa 3
redeamus. Quæ tua fuit cognitio? Acta enim Cæſaris pacis cauſa confirmata ſunt à ſenatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? Si ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocaſti? quas Kalendas Junias expectaſti? an eas, ad quas te, peregratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? O præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Maio, tum cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es? Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *pene* tollatur! at quam nobilitata eſt tua illa peregrinario? quid prandiorum apparatus, quid furioſam violentiam tuam proferam? Tua iſta detrimenta ſunt: illa noſtra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, et colluſoribus dividebas. Mimos dico et mimas, Patres conſcripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes, Campani et Leontini, in populi Romani patrimonio grandi fœnore et fructuoſæ

tuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi te ſanaſſit: rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet.

40 Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxiſti coloniam Caſilinum, quo Cæſar ante deduxerat. Conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem: ſed idem de Caſſilino reſpondiſſem: poſſeſne, ubi colonia eſſet, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam juri deduci: colonos novos adſcribi poſſe reſcripſi. Tu autem inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, et aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, ſanctiſſimi atque integerrimi viri, fundum Caſſinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquies, quo in hæredum L Rubrii, quo in hæredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones. Et, ſi ab haſta. Valeat haſta, valeant tabulæ, modo Cæſaris, non tuæ: quibus debuiſti, non quibus tu te lebraviſti. Varronis quidem Caſſinatem fundum quis veniſſe dicit? quis haſtam iſtius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Miſiſſe te dicis Alexandriam, qui emeret à C.:ſare. Ipſum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem ſalus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſſe detractam? Quod ſi etiam ſcripſit ad te Cæſar, ut redderes: quid ſatis poteſt dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, qu.:s videmus: jam intelliges, aliam cauſam eſſe haſtæ Cæſaris, aliam confidentiæ, et temeritatis tuæ. Non enim te dominus

minus modo illis ſedibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea villa turpiſſime es perbacchatus? Ab horra tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipſa miſera, *quam diſpari domino!* quanquam quomodo iſte dominus? ſed tamen quam à diſpari tenebantur! Studiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum diverſorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? que cogitabantur: quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omniſque doctrina. At vero, te inquilino (non enim domino) perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimento vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; ſcorta inter matres-familias verſabantur. Caſſino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna: admiſſus eſt nemo. Jure id quidem. In homine enim turpiſſimo obſolebant dignitatis inſignia. Cum inde Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviam ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſane multitudo. Ut iſte operta lectica latus eſt per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: ſed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? qui, cum eſſent devii, deſcenderant, ut iſtum, tanquam ſi eſſet conſul, ſalutarent. Incredibile dictu; tamen inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim cum duos ſecum Anagninos haberet, Muſtelam et Laconem: quorum alter gladiatorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliaſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Caſſium, quod Brutos patrones adoptaſſent? magno quidem judicio, ſtudio, benevolentia, caritate: non ut te, ut Baſilium, vi et armis, et alios veſtri ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modo

42 eſſe illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit; cum illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit? qua re tibi nunciata, ut conſtabat inter eos, qui una fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſſe, et arma. Collegam quidem de cœlo detraxiſti, effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certe, ut diſſimilis eſſet ſui.

Qui vero inde reditus Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Sullam poſtea dominantem; modo regnantem Cæſarem videramus. Erant fortaſſe gladii, ſed ii abſconditi, nec ita multi. Iſta vero quæ, et quanta barbaria eſt? agmine quadrato cum gladiis ſequuntur milites: ſcutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, Patres conſcripti, conſuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cum in ſenatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iſte, qui ſenatu non egeret, neque deſideravit quemquam, et potius diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæſaris defendiſſet lucri ſui cauſa; is leges Cæſaris, eaſque præclaras, ut rempublicam concutere poſſet, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cum actorum Cæſaris defenſor eſſe deberet, et in publicis, et in privatis rebus acta Cæſaris reſcidit. In publicis actis nihil eſt lege gravius: in privatis firmiſſimum eſt teſtamentum. Leges alias ſine promulgatione ſuſtulit: alias, ut tolleret, promulgavit. Teſtamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus ſemper obtentum eſt. Signa tabulas, quas populo Cæſar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis.

43 Et tu in Cæſaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is majorem

majorem honorem, conſecutus erat, quam ut haberet pulvinar, ſimulacrum, faſtigium, flaminem? Eſt ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, ſic divo Julio M. Antonius? Quid igitur ceſſas? cur non maugurare? ſume diem: vide, qui te inauguret: collegæ ſumus; nemo negabit. O deteſtabilem hominem: ſive quod tyranni ſacerdos es, ſive quod mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui ſit, ignores. Neſcis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te ipſum autem ad populum tuliſſe, ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur? Cur non ſumus prætextati? cur honorem Cæſari tua lege datum deſeri patimur? an ſupplicationes addendo diem contaminari paſſus es; pulvinaria noluiſti? Aut undique religionem tolle, aut uſquequaque conſerva. Quæres, placeatne mihi pulvinar eſſe, faſtigium, flaminem. Mihi vero nihil iſtorum placet. Sed tu, qui acta Cæſaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? niſi forte vis fateri, te omnia quæſtu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam. Diſertiſſimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam nudus eſt concionatus: tuum hominis ſimplicis pectus vidimus. Reſpondebiſne ad hæc? aut omnino hiſcere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te reſpondere poſſe confidas? Sed præterita omittamus. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, ſi potes. Cur armatorum corona ſenatus ſeptus eſt? cur me tui ſatellites cum gladiis audiunt? cur valvæ concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityreos, cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui cauſa ſe facere dicit.

Nonne igitur millies perire eſt melius, quam in ſua civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. Caritate et benevolentio civium ſceptum oportet eſſe, non armis. Eripiet, extorquebit tibi iſta populus Romanus, utinam ſalvis nobis! ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes, mihi crede, eſſe diuturnus. Etenim iſta tua minime avara conjux, quam ego ſine contumelia deſcribo, nimium debet diu populo Romano tertiam penſionem. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum ſunt, ibi eſt omne reipublicæ præſidium, vel potius ipſa reſpublica, quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. Habet quidem certe reſpublica, adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. Quam volent, illi cedant, otio conſulentes: tamen à republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce eſt, et ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem et ſervitutem plurimum intereſt. Pax eſt tranquilla libertas: ſervitus malorum omnium poſtremum, non modo bello, ſed morte etiam repellendum. Quod ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores è conſpectu noſtro abſtulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus: qui tum rex fuit, cum eſſe Romæ regem liceret. Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius propter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipſum factum per ſe præclarum eſt, atque divinum, tum expoſitum ad imitandum: præſertim cum illi eam gloriam conſecuti ſint, quæ vix cœlo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipſa conſcientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali im-

mortalitatem

mortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam ſuſtuliſti: pone ante oculos lætitiam ſenatûs populique Romani: confer cum nummatione tuâ tuorumque, tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, et ſenſûs ſtupore, ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi veræ laudis guſtum non habent. Sed ſi te laus allicere ad recte faciendum non poteſt; ne metus quidem a fœdiſſimis factis poteſt avocare. Judicia non metuis? ſi propter innocentiam laudo: ſi propter vim, non intelligis ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit? Quod ſi non metuis viros fortes egregioſque cives, quod à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi, crede, diutius non ferent. Quæ eſt autem vita, dies et noctes timeri à ſuis? niſi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quoſdam habuit ex iis, a quibus eſt interfectus: aut tu es ullâ re cum eo comparandus? Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello geſſerat, quamvis reipubl. calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare eſt meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenièrat: ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie devinxerat. Quid multa? Attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiâ, conſuetudinem ſerviendi, Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum, cæteris vero rebus nullo modo es comparandus, Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipub. ſunt inuſta, hoc tamen boni eſt, quòd didicit jam populus Rom. quantùm cuique crederet, quibus ſe committeret, a quibus caveret, Hæc igitur non cogitas?

nec

nec intelligis ſatis eſſe viris fortibus didiciſſe, quam ſit pulchrum, beneficio gratum, fama glorioſum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas expectabitur. Reſpice, quæſo, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus ſis, non quibuſdam vivas, conſidera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipſe videris: ego de me ipſo profitebor. Defendi rempublicam adoleſcens, non deſeram ſenex: contempſi Catilinæ gladios, non pertimeſcam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, ſi repræſentari morte mea libertas civitatis poteſt: ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim ſi abhinc annos prope viginti hoc ipſo in templo negavi poſſe mortem immaturam eſſe conſulari: quanto verius nunc negabo ſeni? Mihi vero, Patres conſcripti, jam etiam optanda mors eſt, perfuncto rebus iis, quas adeptus ſum, quaſque geſſi. Duo modo hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus à Diis immortalibus dari nihil poteſt: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quiſque mereatur.

FINIS.

Lately printed by T. POTE, Eton; *Sold alſo at* No. 2. Crane-Court, *Fleet-Street*, London.

THE Accidence, or firſt Rudiments of the *Latin Tongue*. A new Edition reviſed.

The Latin Grammar, with the *Proſodia* and *Conſtruings* complete. A new Edition, reviſed and improved.

Exempla Minora; or New Engliſh Examples, to be turned into Latin; adapted to the Uſe of the Lower Forms.

Shorter Examples; or Second Book of Engliſh Examples.

Exempla Moralia; or third Book of Engliſh Examples.

Farther English Examples; or Book of Cautions, in rendering *Engliſh* into *Latin*, containing,

1. *Cautions for Children in making Latin*,
2. *Uſeful Obſervations for the young Beginner*,
3. *Figuræ, or the Figures of Conſtruction, &c.*

Historia Antiqua; or, Antient Hiſtory, to be rendered into *Latin*: containing,

1. The *Hiſtory of the* Heathen Deities.
2. The *Antient Hiſtory of* Greece.
3. The *Antient Hiſtory of* Rome.
4. The *Antient Hiſtory of* Britain.

The Seventh Edition, improved. To which is now added, Maps of Antient *Greece* and *Britain*, with a Plan of *Old Rome*.

Willymott's Peculiar Uſe and Signification of certain Words in the *Latin* Tongue: or, a Collection of Obſervations, wherein the elegant Senſe of *Latin* Words is fully explained by proper *Engliſh Examples*. A new Edition reviſed.

The above Examples, *are adapted to the Rules of the Latin Grammar.*

Geographical Queſtions and Anſwers, with a Chronology of the Kings of England; to which is prefixed a general Statement of the different Powers of Europe at one View.

etiam imitatores ſunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud iſtum conſtituuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia eſt! nuper fixa tabula eſt, qua civitates locupletiſſimæ Cretenſium vectigalibus liberantur: ſtatuiturque, ne poſt M. Brutum proconſulem ſit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non conſtringendus? an Cæſaris decreto Creta poſt M. Bruti deceſſum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæſare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam pardidiſtis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem, quam fixiſti, Cæſar tulit? Nullius inſector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quam tres, aut quatuor reliqui ſunt. Qui ſimili in calamitate ſint, cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparaſti, quæ et riſum hominum, et querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuiſti? An quia tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nunciabat? Cum tua quid intereſt, nulla auſpicia ſint; cum tuorum, tum ſis religioſus. Quid? eundem in ſeptemviratu nonne deſtituiſti? Intervenit enim. Quid metuiſti? credo, ne ſalvo capite negare non poſſes. Omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colore debebas. Filiam ejus, ſororem tuam, ejeciſti, alia conditione quæſita et ante perſpecta. Non eſt ſatis. Probri inſimulaſti pudiciſſimam fœminam. Quid eſt, quod addi

addi poſſit? Contentus eo non fuiſti. Frequentiſſimo ſenatu Kalendis Januar. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella cauſam odii dicere auſus es, quod ab eo ſorori et uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiorne, qui in ſenatu: an improbior, quæ in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurce, tam impie dixeris? Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio? Acta enim Cæſaris pacis cauſa confirmata ſunt à ſenatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? Si ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocaſti? quas Kalendas Junias expectaſti? an eas, ad quas te, peregratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? O præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atque Maio, tum cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es? Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *pene* tollatur! at quam nobilitata eſt tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furioſam violentiam tuam proferam? Tua iſta detrimenta ſunt: illa noſtra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, et colluſoribus dividebas. Mimos dico et mimas, Patres conſcripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes, Campani et Leontini, in populi Romani patrimonio grandi fœnore et fructuoſæ

tuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi te ſanaſſit: rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet.

40 Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxiſti coloniam Caſilinum, quo Cæſar ante deduxerat. Conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem: ſed idem de Caſſilino reſpondiſſem: poſſeſne, ubi colonia eſſet, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam juri deduci: colonos novos adſcribi poſſe reſcripſi. Tu autem inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, et aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, ſanctiſſimi atque integerrimi viri, fundum Caſſinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquies, quo in hæredum L Rubrii, quo in hæredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones. Et, ſi ab haſta. Valeat haſta, valeant tabulæ, modo Cæſaris, non tuæ: quibus debuiſti, non quibus tu te lebraviſti. Varronis quidem Caſſinatem fundum quis veniſſe dicit? quis haſtam iſtius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Miſiſſe te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæſare. Ipſum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem ſalus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſſe detractam? Quod ſi etiam ſcripſit ad te Cæſar, ut redderes: quid ſatis poteſt dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelliges, aliam cauſam eſſe haſtæ Cæſaris, aliam confidentiæ, et temeritatis tuæ. Non enim te do-

minus

minus modo illis ſedibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea villa turpiſſime es perbacchatus? Ab horra tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipſa miſera, *quam diſpari domino!* quanquam quomodo iſte dominus? ſed tamen quam à diſpari tenebantur! Studiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum diverſorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? que cogitabantur; quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omniſque doctrina. At vero, te inquilino (non enim domino) perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimento vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; ſcorta inter matres-familias verſabantur. Caſſino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna: admiſſus eſt nemo. Jure id quidem. In homine enim turpiſſimo obſolebant dignitatis inſignia. Cum inde Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviam ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſane multitudo. Ut iſte operta lectica latus eſt per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: ſed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? qui, cum eſſent devii, deſcenderant, ut iſtum, tanquam ſi eſſet conſul, ſalutarent. Incredibile dictu; tamen inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim cum duos ſecum Anagninos haberet, Muſtelam et Laconem: quorum alter gladiatorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliaſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Caſſium, quod Brutos patrones adoptaſſent? magno quidem judicio, ſtudio, benevolentia, caritate: non ut te, ut Baſilium, vi et armis, et alios veſtri ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modo

42 eſſe illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit; cum illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit? qua re tibi nunciata, ut conſtabat inter eos, qui una fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſſe, et arma. Collegam quidem de cœlo detraxiſti, effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certe, ut diſſimilis eſſet ſui.

Qui vero inde reditus Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Sullam poſtea dominantem; modo regnantem Cæſarem videramus. Erant fortaſſe gladii, ſed ii abſconditi, nec ita multi. Iſta vero quæ, et quanta barbaria eſt? agmine quadrato cum gladiis ſequuntur milites: ſcutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, Patres conſcripti, conſuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cum in ſenatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iſte, qui ſenatu non egeret, neque deſideravit quemquam, et potius diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæſaris defendiſſet lucri ſui cauſa; is leges Cæſaris, eaſque præclaras, ut rempublicam concutere poſſet, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: Idemque, cum actorum Cæſaris defenſor eſſe deberet, et in publicis, et in privatis rebus acta Cæſaris reſcidit. In publicis actis nihil eſt lege gravius: in privatis firmiſſimum eſt teſtamentum. Leges alias ſine promulgatione ſuſtulit: alias, ut tolleret, promulgavit. Teſtamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus ſemper obtentum eſt. Signa tabulas, quas populo Cæſar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, par-
43 tim in villam Scipionis. Et tu in Cæſaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is majorem

majorem honorem, conſecutus erat, quam ut haberet pulvinar, ſimulacrum, faſtigium, flaminem? Eſt ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, ſic divo Julio M. Antonius? Quid igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem: vide, qui te inauguret: collegæ ſumus; nemo negabit. O deteſtabilem hominem: ſive quod tyranni ſacerdos es, ſive quod mortui! Quæro deinceps, num hodiernus dies qui ſit, ignores. Neſcis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te ipſum autem ad populum tuliſſe, ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur? Cur non ſumus prætextati? cur honorem Cæſari tua lege datum deſeri patimur? an ſupplicationes addendo diem contaminari paſſus es; pulvinaria noluiſti? Aut undique religionem tolle, aut uſquequaque conſerva. Quæres, placeatne mihi pulvinar eſſe, faſtigium, flaminem. Mihi vero nihil iſtorum placet. Sed tu, qui acta Cæſaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? niſi forte vis fateri, te omnia quæſtu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam. Diſertiſſimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam nudus eſt concionatus: tuum hominis ſimplicis pectus vidimus. Reſpondebiſne ad hæc? aut omnino hiſcere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te reſpondere poſſe confidas? Sed præterita omittamus. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, ſi potes. Cur armatorum corona ſenatus ſeptus eſt? cur me tui ſatellites cum gladiis audiunt? cur valvæ concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityreos, cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui cauſa ſe facere dicit.

Nonne

Nonne igitur millies perire eſt melius, quam in ſua civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. Caritate et benevolentio civium ſceptum oportet eſſe, non armis. Eripiet, extorquebit tibi iſta populus Romanus, utinam ſalvis nobis! ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſi iis uteris, non potes, mihi crede, eſſe diuturnus. Etenim iſta tua minime avara conjux, quam ego ſine contumelia deſcribo, nimium debet diu populo Romano tertiam penſionem. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum ſunt, ibi eſt omne reipublicæ præſidium, vel potius ipſa reſpublica, quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. Habet quidem certe reſpublica, adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. Quam volent, illi cedant, otio conſulentes: tamen à republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce eſt, et ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem et ſervitutem plurimum intereſt. Pax eſt tranquilla libertas: ſervitus malorum omnium poſtremum, non modo bello, ſed morte etiam repellendum. Quod ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores è conſpectu noſtro abſtulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus: qui tum rex fuit, cum eſſe Romæ regem liceret. Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius propter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipſum factum per ſe præclarum eſt, atque divinum, tum expoſitum ad imitandum: præſertim cum illi eam gloriam conſecuti ſint, quæ vix cœlo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipſa conſcientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali im-

mortalitatem

mortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam ſuſtuliſti: pone ante oculos lætitiam ſenatûs populique Romani: confer cum nummatione tuâ tuorumque, tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo, et ſensûs ſtupore, ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi veræ laudis guſtum non habent. Sed ſi te laus allicere ad recte faciendum non poteſt; ne metus quidem a fœdiſſimis factis poteſt avocare. Judicia non metuis? ſi propter innocentiam laudo: ſi propter vim, non intelligis ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit? Quod ſi non metuis viros fortes egregioſque cives, quod à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi, crede, diutius non ferent. Quæ eſt autem vita, dies et noctes timeri à ſuis? niſi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quoſdam habuit ex iis, a quibus eſt interfectus: aut tu es ullâ re cum eo comparandus? Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello geſſerat, quamvis reipubl. calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare eſt meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam leniêrat: ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie devinxerat. Quid multa? Attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiâ, conſuetudinem ſerviendi, Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum, cæteris vero rebus nullo modo es comparandus, Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipub. ſunt inuſta, hoc tamen boni eſt, quòd didicit jam populus Rom. quantùm cuique crederet, quibus ſe committeret, a quibus caveret, Hæc igitur non cogitas?

nec

nec intelligis ſatis eſſe viris fortibus didiciſſe, quam ſit pulchrum, beneficio gratum, fama glorioſum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas expectabitur. Reſpice, quæſo, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus ſis, non quibuſdam vivas, conſidera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipſe videris: ego de me ipſo profitebor. Defendi rempublicam adoleſcens, non deſeram ſenex: contempſi Catilinæ gladios, non pertimeſcam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, ſi repræſentari morte mea libertas civitatis poteſt: ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim ſi abhinc annos prope viginti hoc ipſo in templo negavi poſſe mortem immaturam eſſe conſulari: quanto verius nunc negabo ſeni? Mihi vero, Patres conſcripti, jam etiam optanda mors eſt, perfuncto rebus iis, quas adeptus ſum, quaſque geſſi. Duo modo hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus à Diis immortalibus dari nihil poteſt: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quiſque mereatur.

FINIS.

Lately printed by T. POTE, Eton; *Sold alſo at* No. 2. Crane-Court, *Fleet-Street*, London.

THE Accidence, or firſt Rudiments of the *Latin Tongue*. A new Edition reviſed.

The Latin Grammar, with the *Proſodia* and *Conſtruings* complete. A new Edition, reviſed and improved.

Exempla Minora; or New Engliſh Examples, to be turned into Latin; adapted to the Uſe of the Lower Forms.

Shorter Examples; or Second Book of Engliſh Examples.

Exempla Moralia; or third Book of Engliſh Examples.

Farther English Examples; or Book of Cautions, in rendering *Engliſh* into *Latin*, containing,

1. *Cautions for Children in making Latin*,
2. *Uſeful Obſervations for the young Beginner*,
3. *Figura*, *or the Figures of Conſtruction*, &c.

Historia Antiqua; or, Antient Hiſtory, to be rendered into *Latin:* containing,

1. The *Hiſtory of the* Heathen Deities.
2. The *Antient Hiſtory of* Greece.
3. The *Antient Hiſtory of* Rome.
4. The *Antient Hiſtory of* Britain.

The Seventh Edition, improved. To which is now added, Maps of Antient *Greece* and *Britain*, with a Plan of *Old Rome*.

Willymott's Peculiar Uſe and Signification of certain Words in the *Latin* Tongue: or, a Collection of Obſervations, wherein the elegant Senſe of *Latin* Words is fully explained by proper *Engliſh Examples*. A new Edition reviſed.

The above Examples, *are adapted to the Rules of the Latin Grammar.*

Geographical Queſtions and Anſwers, with a Chronology of the Kings of England; to which is prefixed a general Statement of the different Powers of Europe at one View.

ELECTA ex OVIDII METAMORPHOSEΩS LIBRIS, cum Annotatiunculis in gratiam Rudiorum. Editio Nova, recenſita, et in uſum Juventutis caſtigata.

ELECTA ex OVIDIO et TIBULLO, 2 part. Recenſita et in gratiam Rudiorum Notis Aucta.

M. T. CICERONIS OPUSCULA; hoc eſt Cato Major, ſeu, de Senectute; Lælius, ſeu, de Amicitia; Paradoxa; Somnium Scipionis; Præfigitur ejuſdem M. T. CICERONIS VITA LITERARIA, nunc primùm in lucem data. Editio altera.

C. JULII CÆSARIS de Bello Gallico, Commentariorum Libri V. Acceſſere Index Geographicus, et Galliæ veteris, ad Cæſarem, Tabula. Editio ad uſum Juventutis accommodata.

EXCERPTA ex C. Corn. Tacito. De Situ Moribus et Populis Germaniæ; etiam Julii Agricolæ Vita. In uſum Juventutis. Cum Notis.

QUINTI HORATII Flacci Opera, ad fidèm Editionùm optimarum caſtigata, curâ E. Harwood, S. T. P. 12mo.

N. B. Exemplària nonnulla Chartæ Elègantiſſimæ imprimuntur.

SELECTÆ e Profanis Scriptoris Hiſtoriæ, quibus admiſta ſunt varia honeſta vivendi Præcepta ex iiſdem Scriptoribus deprompta.

CELLARII GEOGRAPHIA ANTIQUA, recenſuit S. PATRICK, cum Tabulis Geograph. 8vo.

A SELECTION of M. CORDERY's COLLOQUIES, in Four Parts; the Two Firſt accompanied with a Literal Tranſlation. To which are added Two Vocabularies, calculated for the Uſe of Young Beginners in the Latin Tongue. By the Rev. J. FARRER.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.